

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทขององค์กรภาครัฐกับการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา ในอำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี” ในครั้งนี้ ผู้ศึกษาได้รวบรวมแนวคิดจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการศึกษา ดังนี้

- ๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท
- ๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรภาครัฐ
- ๒.๓ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม
- ๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา
- ๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับหลักอปริหานิยธรรม ๗
- ๒.๗ การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดปราจีนบุรี
- ๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
 - ๒.๘.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาท
 - ๒.๘.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์กรภาครัฐ
 - ๒.๘.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม
 - ๒.๘.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์
 - ๒.๘.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา
- ๒.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

ทฤษฎีบทบาทเป็นทฤษฎีย่อยในทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory) โดยกล่าวถึงลักษณะของสังคมมนุษย์และลักษณะของปัจเจกบุคคล แล้วชี้ให้เห็นว่าตัวเชื่อมระหว่างมนุษย์กับสังคมนั้นก็คือนิยาม บทบาท สังคมมนุษย์คือโรงละครมนุษย์แต่ละคนคือตัวแสดงที่มีบทบาทชัดเจนสำหรับแสดง มีบทละครเป็นตัวกำกับ มนุษย์แต่ละคนมีตำแหน่งต่าง ๆ ชัดเจนที่จะต้องดำรง มีบรรทัดฐานสังคมควบคุมพฤติกรรม ตัวละครต้องเชื่อฟังผู้กำกับ มนุษย์ทุกคนก็เชื่อฟังผู้มีอำนาจในสังคม ตัวละครแสดงเรื่องราวกับเพื่อนนักแสดง มนุษย์ทุกคนก็ปรับตัวให้เข้ากับผู้ชมต้องสวมบทบาทผู้ชมประเภทต่าง ๆ (Generalized Others) และประการสุดท้ายต้องอาศัยความรู้ความชำนาญของตนช่วยในการแสดง อาศัยศักยภาพของตนและทักษะในการแสดงบทบาทเข้ามาช่วย เป็นสไตล์ของตนในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น

ทฤษฎีบทบาท มองบุคคลในฐานะที่เป็นสมาชิกของสังคมที่อาศัยบทบาทเป็นตัวเชื่อมในการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ ความเข้าใจบทบาทและสามารถในการแสดงบทบาทจะเป็นอุปสรรควัดความสำเร็จหรือล้มเหลวของบุคคลผู้ดำรงสถานะต่าง ๆ ในสังคม นักวิชาการได้ให้ความหมายของบทบาทตามทัศนะแตกต่างกันออกไป สรุปได้ดังนี้

๒.๑.๑ ความหมายของบทบาท

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องทราบว่าบทบาท (Role) เป็นพฤติกรรมที่บุคคลต้องแสดงให้สอดคล้องกับสถานภาพในสังคมและความคาดหวังของบุคคลอื่นที่มีต่อสถานภาพของตนเช่น ผู้บริหาร ครู ทหารและตำรวจเป็นต้นนักสังคมวิทยาและนักจิตวิทยาได้ให้ความหมายของบทบาทไว้ดังนี้

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ ได้กล่าวว่า บทบาทหมายถึง พฤติกรรมที่เห็นได้ เป็นการกระทำของบุคคล ผู้ที่มีสถานภาพเหมือนกันย่อมมีการแสดงบทบาทแบบเดียวกัน ตามบรรทัดฐานที่กำหนดไว้^๑

ลือชา ธรรมวินัยสถิต ได้กล่าวว่า บทบาทของความหมายในแง่ทางโครงสร้างของสังคมว่า บทบาท หมายถึงภาระหน้าที่ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่งจะพึงกระทำตามสถานภาพที่ตนดำรงอยู่เมื่อบุคคลใดได้เข้าไปมีสถานภาพหนึ่ง ๆ แล้วย่อมแสดงบทบาทตามสถานภาพนั้น ๆ สถานภาพและบทบาทจึงเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เปรียบได้กับเหรียญที่ต้องมี ๒ ด้านเสมอ เมื่อสถานภาพเป็นตัวกำหนดแบบแผนความสัมพันธ์นั้นมีความสอดคล้องกันและเป็นไปตามแบบแผนที่กำหนด ดังนั้นบทบาทจึงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของโครงสร้างทางสังคมประการหนึ่ง^๒

สงวน สุทธิเลิศอรุณ ได้กล่าวว่า บทบาท คือ การประกอบพฤติกรรมตามตำแหน่งหน้าที่ซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของสังคม ตามลักษณะการรับรู้และตามที่แสดงจริง บทบาทเป็นผลรวมของสิทธิและหน้าที่ เช่น บุคคลที่เป็นครู ก็ต้องประกอบพฤติกรรมในการสอนและอบรม เมื่อแสดงพฤติกรรมดังกล่าวแล้วจะเป็นไปตามที่สังคมคาดหวังหรือไม่ก็ตาม^๓

สงวนศรี วิรัชชัย ได้กล่าวว่า บทบาท หมายถึง รูปแบบของพฤติกรรมประจำตำแหน่งซึ่งประกอบด้วยสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่ง เมื่อบุคคลดำรงตำแหน่งใดก็ต้องแสดงพฤติกรรมตามระบุเป็นบทบาทของตำแหน่งนั้น^๔

^๑จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๗.

^๒ลือชา ธรรมวินัยสถิต, มนุษย์กับสังคม, (เพชรบุรี : สถาบันราชภัฏเพชรบุรี, ๒๕๓๙), หน้า ๔๗.

^๓สงวน สุทธิเลิศอรุณ, ทฤษฎีและปฏิบัติการทางจิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรพัฒนาพาณิชย์, ๒๕๔๗), หน้า ๖๘.

^๔สงวนศรี วิรัชชัย, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : ศิษยาพรการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๐.

สนธยา พลศรี ได้กล่าวว่าบทบาท หมายถึง หน้าที่ของบุคคลตามสถานภาพหรือตำแหน่งฐานะที่ตนดำรงอยู่ บทบาทจึงเป็นกลไกอย่างหนึ่งของสังคมที่ทำให้คนที่อยู่ร่วมกันสามารถสร้างระบบความสัมพันธ์ต่อกันได้อย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย บุคคลจะมีสถานภาพและบทบาทหลายสถานภาพและแตกต่างกันออกไป เช่น เป็นพ่อ แม่ ลูก ครู อาจารย์ ทหาร ตำรวจ แพทย์ นักเรียน นักศึกษา นิสิต เป็นต้น^๕

บรูม และเซลซ์นิก (Broom and Selnick) ได้อธิบายความหมายของคำว่า บทบาทไว้ดังนี้^๖

๑. บทบาทที่กำหนดไว้หรือบทบาทตามอุดมคติ (The Socially prescribed or Ideal Role) เป็นบทบาทตามอุดมคติที่กำหนดสิทธิและหน้าที่ของตำแหน่งไว้

๒. บทบาทที่ควรกระทำ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่แต่ละบุคคลเชื่อว่าควรจะทำในหน้าที่ของตำแหน่งนั้นๆซึ่งอาจไม่ตรงตามบทบาทตามอุดมคติทุกประการและอาจแตกต่างกันไปแต่ละบุคคลก็ได้

๓. บทบาทที่กระทำจริง (The performed Role) เป็นบทบาทที่บุคคลได้กระทำจริงตามความเชื่อความคาดหวังตลอดจนความกดดันและโอกาสที่จะกระทำในแต่ละสังคมในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ

ฮาร์ดีและออร์บุช (Hardy and Orbuch) ได้กล่าวว่า บทบาท หมายถึงพฤติกรรมที่บุคคลหนึ่งคาดหวังว่าบุคคลอื่นจะปฏิบัติตามตำแหน่งหรือสถานภาพและบทบาทที่เหมาะสมเรียนรู้ได้จากกระบวนการต่าง ๆ ในสังคมที่ผ่านมาแล้วซึมซับเข้าไปในตัวบุคคล^๗

ลีวินสัน (D.J. Role Levinson) ได้กล่าวว่า บทบาทสรุปได้ ๓ ประการ คือ^๘

๑. บทบาท หมายถึง บรรทัดฐาน (Norm) ความคาดหวัง ข้อห้าม ความรับผิดชอบซึ่งผูกพันอยู่กับตำแหน่งทางสังคมที่กำหนดไว้ บทบาทตามความหมายนี้ คำนึงถึงตัวบุคคลน้อยที่สุดแต่มุ่งไปที่การชี้หน้าที่อันควรกระทำ

๒. บทบาท หมายถึง ความคิดเห็นของบุคคลผู้ดำรงตำแหน่งที่จะคิด และทำเมื่อดำรงตำแหน่งนั้น ๆ

^๕สนธยา พลศรี, **หลักสังคมวิทยา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒๕.

^๖Broom and Selnick, Philip, **Sociology**, (New York : Holt, 1977), pp.34-35.

^๗Hardy and Orbuch, **Introduction to sociology**, (Singapore : Mc Graw-Hill,1990), p.43.

^๘D.J. Role Levinson, **Personality and Social Structure in the Organization Setting : Selected Reading and Projects in Social Psychology**,(New York : Random House,1971), p.11.

๓. บทบาท หมายถึง การกระทำของบุคคลแต่ละคนที่มี จะกระทำโดยให้สัมพันธ์กับ โครงสร้างของสังคมหรือกล่าวอีกในหนึ่งก็คือ แนวทางอันบุคคลที่พึงกระทำเมื่อตนดำรงตำแหน่ง นั้น ๆ นั้นเอง

จากการศึกษาทบทวนเอกสารสรุปได้ว่าบทบาท คือ สิทธิหน้าที่ที่บุคคลต้องปฏิบัติตาม กฎเกณฑ์ที่ได้รับทางสังคมในการกระทำของบุคคลหนึ่งที่มีต่อบุคคลอื่นในสังคมตามสถานภาพของ ตนเอง บทบาทของบุคคลอาจขึ้นอยู่กับตำแหน่งที่สังคมคาดหวัง ความเชื่อหรือทัศนคติของบุคคล ชุมชนหรือสังคมที่บุคคลนั้นอาศัยอยู่บทบาทเป็นแบบแผนของความต้องการ เป้าหมาย ความเชื่อ ความรู้และการกระทำที่สมาชิกขององค์กรคาดหวังว่าควรจะเป็นไปตามลักษณะ ชนิดของตำแหน่งที่ เป็นอยู่ทุกตำแหน่งจะถูกสมาชิกขององค์กรคาดหวังไว้ในระดับหนึ่งว่าพฤติกรรมของคนที่อยู่ใน ตำแหน่งนั้น ควรทำอย่างไร มีพฤติกรรมอย่างไร คือ บทบาทของแต่ละคนที่อยู่ในตำแหน่งนั้น ควรจะมี อะไรบ้าง ครอบคลุมไปถึงภาระหน้าที่ของตำแหน่งนั้น ๆ ด้วย

๒.๑.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท (Role Theory)

แนวคิดทฤษฎีบทบาท (Role Theory) มีส่วนช่วยให้สามารถวิเคราะห์พฤติกรรมมนุษย์ ได้ ดังนั้นสมาชิกทุกคนในสังคมจึงควรที่จะเรียนรู้บทบาทของกันและกัน บุคคลจะแสดงบทบาทหน้าที่ ของตนเองได้ถูกต้องเหมาะสมกับสภาพบทบาทที่ได้รับมาตามข้อตกลงของสังคม ได้มีนักทฤษฎี กล่าวถึงทฤษฎีบทบาท ดังนี้

ทิตยา สุวรรณขม ได้กล่าวว่า บทบาทเป็นลักษณะพฤติกรรมที่กำหนด และยังได้แบ่ง หน้าที่ออกเป็น “บทบาทในอุดมคติ” (Ideal Role) หรือบทบาทของผู้ดำรงตำแหน่ง อารมณ์ขณะ แสดงบทบาท และอุปกรณ์ของผู้ดำรงตำแหน่งที่มีอยู่ ปฏิกริยาของผู้เกี่ยวข้อง อย่างไรก็ตามได้สรุป ฐานะตำแหน่ง และบทบาททางสังคมไว้ดังนี้

๑. มีสถานภาพ (Status) อยู่จริงในสังคม และมีอยู่ก่อนตัวตนจะเข้าไปครอง
๒. มีบทบาทที่ควรจะเป็นอยู่แต่ละตำแหน่ง
๓. วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีในสังคมนั้น ๆ เป็นส่วนหนึ่งที่สำคัญในการ กำหนดฐานะตำแหน่ง และบทบาทที่ควรจะเป็น
๔. ฐานะ ตำแหน่งแต่ละบทบาทนั้น ได้มาจากการขัดเกลาทางสังคม (Socialization)
๕. บทบาทที่ควรจะเป็นนั้นไม่แน่นอนเสมอไปว่าจะเหมือนกัน พฤติกรรมที่เป็นจริงของ คนที่ครองฐานะตำแหน่ง เพราะพฤติกรรมจริงเป็นผลของปฏิกริยาของคนที่ครองตำแหน่งที่มีบทบาท

ที่ควรจะเป็นบุคลิกภาพของตนเอง และคนอื่นที่เข้าร่วมพฤติกรรมและเครื่องกระตุ้นที่อยู่ในเวลา และสถานที่ที่เกิดจากการติดต่อทางสังคม^๙

ประพันธ์ อำพันประสิทธิ์ ได้กล่าวว่า ทฤษฎีบทบาท ได้กำหนดปรัชญาที่น่าสนใจไว้ว่า ชีวิตสังคมถูกสร้างขึ้นมาจากคนแต่ละคนในสังคมล้วนมีตำแหน่งทางสังคมทั้งสิ้น เช่น ในฐานะลูกน้อง คู่ครอง พ่อแม่ หัวหน้าและลูกน้อง เป็นต้น ในฐานะที่สังคมได้กำหนดบทบาทเพื่อปัจเจกชน แต่ละคนจะได้ปฏิบัติให้สอดคล้องกับโครงสร้างทางสังคมที่วางไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแบบที่เป็นบทบาทผู้กระทำ ทุกคนสามารถเรียนรู้ได้โดยบทบาทที่เป็นตัวแบบ ได้ชี้ถึงวิถีทางเพื่อกระทำบางสิ่งบางอย่างที่ถูกต้อง ซึ่งบิดเดิล (Biddle) ได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาทว่ามีลักษณะสำคัญ ๕ ประเด็นดังนี้^{๑๐}

๑. ทฤษฎีว่าด้วยบทบาทในการทำงาน (Functional Role Theory) ทฤษฎีนี้มุ่งต่อบทบาทหรือพฤติกรรม อันเป็นลักษณะของบุคคลผู้มีตำแหน่งทางสังคมภายในระบบสังคมที่มั่นคง

๒. ทฤษฎีบทบาทที่เป็นปฏิสัมพันธ์สัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Role Theory) ทฤษฎีนี้มุ่งไปที่บทบาทของผู้กระทำแต่ละคนวิวัฒนาการของบทบาทต่าง ๆ โดยอาศัยปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและวิธีการที่ผู้กระทำทางสังคมเข้าใจ โดยตีความหมายของพฤติกรรมเหล่านั้น

๓. ทฤษฎีบทบาทโครงสร้าง (Structural Role Theory) ทฤษฎีนี้มุ่งต่อโครงสร้างทางสังคมหรือตำแหน่งโครงสร้างทางสังคมที่ได้แบ่งพฤติกรรมที่กำหนดไว้เป็นแบบเดียวกัน ซึ่งมุ่งต่อตำแหน่งทางสังคมอื่นๆ ในโครงสร้าง

๔. ทฤษฎีบทบาทขององค์กร (Organization Role Theory) ทฤษฎีนี้มุ่งต่อบทบาทต่างๆ ที่มาด้วยกับตำแหน่งหน้าที่ทางสังคม ที่ยึดถือเป็นอันเดียวในระบบสังคมที่วางไว้ก่อนเป็นระบบที่มุ่งงาน และมีการจัดลำดับขั้นไว้เป็นอย่างดี

๕. ทฤษฎีว่าด้วยบทบาทของความรู้ความเข้าใจ (Cognitive Role Theory) ทฤษฎีนี้มุ่งถึงความสัมพันธ์ระหว่างบทบาทที่คาดหวังกับพฤติกรรม

สงวน สุทธิเลิศอรณ ได้สรุปทฤษฎีบทบาทต่อไปนี้

๑. ทฤษฎีบทบาทของราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton's Role Theory) ได้กล่าวว่าตำแหน่งหรือสถานภาพเป็นผู้กำหนดบทบาท เช่น บุคคลที่มีตำแหน่งเป็นครูต้องแสดงพฤติกรรมเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ลูกศิษย์

^๙จิตติยา สุวรรณขมูล, การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาสังคม, (กรุงเทพมหานคร :ศูนย์การศึกษานโยบายสาธารณะสุโขทัยวิทยาลัทธิมหิดล, ๒๕๒๗), หน้า ๖๐.

^{๑๐}ประพันธ์ อำพันประสิทธิ์, จิตวิทยาสังคม, (สงขลา : ภาควิชาสังคมวิทยา คณะสังคมศาสตร์มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๔), หน้า ๕๑.

๒. ทฤษฎีบทบาทของแนเดล (Nadel's Role Theory) ได้กล่าวว่า บทบาท คือ ส่วนประกอบที่ส่งผลต่อพฤติกรรม ๓ ลักษณะ คือส่วนประกอบที่ส่งเสริมบทบาท เช่น ครู ต้องพูดเก่งหรือมีอารมณ์ขัน ส่วนประกอบที่มีผลสำคัญต่อบทบาทและขาดไม่ได้ เช่น เป็นแพทย์ต้องรักษาคนไข้ และส่วนประกอบที่เป็นไปตามกฎหมาย เช่น ครูต้องเป็นสมาชิกคุรุสภาโดยกำหนดให้เป็นสมการได้ดังนี้

$$P = f(a, b, c, \dots)$$

ถ้ากำหนดให้

P คือ บทบาท

a คือ ส่วนประกอบที่ส่งเสริมบทบาท

b คือ ส่วนประกอบที่มีผลต่อบทบาทและขาดไม่ได้

c คือ ส่วนประกอบที่เป็นไปตามกฎหมาย

จากสมการอธิบายได้ว่า บทบาทจะต้องประกอบด้วยส่วนประกอบหลาย ๆ ส่วนอย่างน้อย ๓ ส่วน ขึ้นไปจนถึง n ส่วน

๓. ทฤษฎีบทบาทของโฮมมน์ (Homan's Role Theory) ได้กล่าวว่าบุคคลจะเปลี่ยนบทบาทไปตามตำแหน่งเสมอ เช่น ตลอดกลางวันแสดงบทบาทสอนหนังสือ เพราะมีตำแหน่งเป็นครูสอน ตอนเย็นแสดงบทบาทเรียนหนังสือ เพราะมีตำแหน่งเป็นนิสิตภาคสมทบ เป็นต้น

๔. ทฤษฎีบทบาทของพาร์สัน (Parson's Role Theory) กล่าวว่าความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคมทำให้มนุษย์ต้องเพิ่มบทบาทของตน เช่น บุคคลที่มีเพื่อนมากก็ต้องแสดงบทบาทมากขึ้นเป็นเงาตามตัว

๕. ทฤษฎีบทบาทของเมอร์ตัน (Merton's Role Theory) ได้กล่าวไว้ว่า บุคคลแต่ละคนจะต้องมีตำแหน่งและบทบาทควบคู่กันไปซึ่งไม่เหมือนกัน บทบาทจะมีอย่างน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับทักษะของสังคมที่เขาสังกัดอยู่ตลอดจนลักษณะของบุคคลในสังคมนั้น

๖. ทฤษฎีบทบาทของกู๊ด (Good's Role Theory) กล่าวว่า บทบาท คือ แบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของแต่ละบุคคลและบทบาทดังกล่าวควรเป็นไปตามข้อตกลงที่มีต่อสังคมนั้น ๆ

๗. ทฤษฎีบทบาทของกัสคิน (Guskin's Role Theory) ได้กล่าวว่า พฤติกรรมของแต่ละบุคคลแต่ละคนคือผลที่ได้จากตำแหน่งทางสังคมของเขานั้นเอง และทฤษฎีบทบาทจัดเป็นข้อตกลงประการแรกที่สถาบันต่าง ๆ ในสังคมคาดหวังว่าบุคคลที่ได้รับตำแหน่งต่าง ๆ ควรปฏิบัติอย่างไรบ้าง

จากทฤษฎีที่ระบุข้างต้น สรวง สุทธิเลิศอรุณ ได้สรุปแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาทที่คาดหวังและการแสดงบทบาท บทบาทที่คาดหวังแบ่งได้เป็น ๓ ลักษณะ ดังนี้

๑. บทบาทที่เป็นจริง (Actual Role) เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพแสดงจริง ซึ่งอาจจะเป็นบทบาทหน้าที่ที่สังคมคาดหวัง หรือบทบาทที่ตนคาดหวัง หรืออาจไม่เป็นบทบาทที่ตนหรือสังคมคาดหวังก็ได้

๒. บทบาทตามความคาดหวัง (Expected Role) เป็นบทบาทหน้าที่ที่ผู้อื่นคาดหวังเจ้าของควรมีบทบาทเช่นไร

๓. บทบาทตามลักษณะการรับรู้ (Perceived Role) เป็นบทบาทหน้าที่ที่เจ้าของสถานภาพรับรู้ว่าจะตนเองควรมีบทบาทเช่นไร

การแสดงบทบาทนั้น ต้องเข้าใจความหมายของบทบาท ๔ ประการ ได้แก่

๑. ความคาดหวังในบทบาท (Role-expectation) คือ บทบาทที่มีอยู่ในระบบสังคม เป็นบทบาทที่บุคคลในสังคมคาดหวังให้บุคคลอื่นปฏิบัติอยู่เมื่อดำรงตำแหน่งอยู่ในสังคม

๒. การรับรู้บทบาท (Role-perception) คือ การที่บุคคลมองเห็นหรือคาดหวังว่าตนเองควรมีบทบาทเช่นไร ซึ่งอาจจะสอดคล้องกับความคาดหวังของสังคมหรือไม่ก็ได้

๓. บทบาทของพฤติกรรมที่ปฏิบัติจริง (Actual behavior) ของบุคคลซึ่งอยู่ในสถานะทางอาชีพหรือการเงิน

๔. การยอมรับบทบาท (Role-acceptation) คือการที่บุคคลปฏิบัติตามความคิดโดยผ่านกระบวนการของบทบาททั้ง ๓ ที่กล่าวมาแล้ว^{๑๑}

อัลพอร์ท (Allport) ได้กล่าวว่า บทบาทของบุคคลว่าขึ้นอยู่กับปัจจัยที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

๑. บทบาทที่สังคมคาดหวัง (Role expectation) คือบทบาทที่สังคมคาดหวังให้บุคคลปฏิบัติตามความคาดหวังที่กำหนดโดยกลุ่มสังคมและโดยสถานภาพที่บุคคลนั้น ๆ ครองอยู่

๒. การรับรู้บทบาท (Role conception) คือ การที่บุคคลรับรู้ในบทบาทของตนเองว่าควรมีบทบาทอย่างไร และสามารถมองเห็นบทบาทของตนเองได้ ตามการรับรู้ ซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับความต้องการของบุคคลนั่นเอง โดยการรับรู้ในบทบาทและ ความต้องการของบุคคลย่อมขึ้นอยู่กับลักษณะพื้นฐานส่วนบุคคล ตลอดจนเป้าหมายในชีวิตและค่านิยมของบุคคลที่สวมบทบาทนั้น

๓. การยอมรับบทบาทของบุคคล (Role acceptance) จะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อมีความสอดคล้องกับบทบาทตามความคาดหวังของสังคม และบทบาทที่ตนรับอยู่ การยอมรับบทบาทเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจในบทบาท และการสื่อสารระหว่างสังคมและบุคคลนั้น ทั้งนี้ก็เพราะว่าบุคคลอาจไม่ได้ยินดียอมรับบทบาทเสมอไป แม้ว่าจะได้รับการคัดเลือกจากสังคมให้รับตำแหน่ง และมี

^{๑๑} สงวน สุทธิเลิศอรุณ, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : ส่งเสริมวิชาการ, ๒๕๒๕), หน้า ๕๖.

บทบาทหน้าที่ปฏิบัติตาม เพราะถ้าหากบทบาทที่ได้รับนั้นทำให้ได้รับผลเสียหายหรือเสียผลประโยชน์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งถ้าขัดแย้งกับความต้องการ (Role conflict) หรือค่านิยมของบุคคลนั้น ผู้ครองตำแหน่งอยู่ก็พยายามหลีกเลี่ยงบทบาทนั้นไม่ยอมรับบทบาทนั้น

๔. การปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของบุคคล (Role performance) เป็นบทบาทที่เจ้าของสถานภาพแสดงจริง (Actual role) ซึ่งอาจจะเป็นการแสดงบทบาทตามที่สังคมคาดหวังหรือเป็นการแสดงบทบาทตามการรับรู้ และตามความคาดหวังของตนเอง การที่บุคคลใดจะปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ได้เพียงใดนั้นก็ขึ้นอยู่กับระดับการยอมรับบทบาทนั้น ๆ ของบุคคลที่ครองตำแหน่งนั้นอยู่ เนื่องจากความสอดคล้องกับบทบาทตามความคาดหวังของสังคมและการรับรู้บทบาทของตนเอง^{๑๒}

จากทฤษฎีที่กล่าวมานี้ สรุปได้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล ซึ่งอยู่ในฐานะหรือตำแหน่งหรือสถานภาพอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งสังคมได้กำหนดให้มีหน้าที่ต้องปฏิบัติ การปฏิบัติหน้าที่ตามหน้าที่ตำแหน่งตามสถานภาพที่ตนเองเป็นอยู่ ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพเปลี่ยนไป บทบาทก็เปลี่ยนตามไปด้วย ดังนั้นตำแหน่งและสถานภาพกับการปฏิบัติหน้าที่ความรับผิดชอบตามตำแหน่งและสถานภาพจึงควบคู่กันเสมอ

๒.๑.๓ ประเภทของบทบาท

ชนิดของบทบาทมีผู้จำแนกไว้ต่างๆ กันมากมาย ดังนี้

จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์ ได้แยกลักษณะบทบาทเป็น ๓ ประการ คือ^{๑๓}

๑. บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) เป็นบทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมายหรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้มีสถานภาพหนึ่ง ๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นก็ได้

๒. บทบาทที่บุคคลเข้าใจ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นๆ ที่คาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไรทั้งนี้ขึ้นอยู่กับค่านิยม ทัศนคติ บุคลิกภาพและประสบการณ์ของแต่ละบุคคล

๓. บทบาทที่แสดงออกจริง (Actual or Enacted Role) เป็นการกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย สถานการณ์ดังกล่าวอาจเป็นสภาพแวดล้อม

^{๑๒}Allport, Gordon, *Personality : A Psychological Interpretation*, (New York : Holt, 1973), pp. 181-184.

^{๑๓}จำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์, *สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓), หน้า ๔๕.

ทางธรรมชาติและทางสังคมเช่น การกีดกันของกลุ่มต่าง ๆ และบทบาทที่กระทำจริงอาจสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับบทบาทในอุดมคติหรือบทบาทที่บุคคลรับรู้ก็ได้

เดโซ สวานานนท์ ได้กล่าวว่า บทบาทอาจแบ่งได้เป็น ๒ ประเภทคือ^{๑๔}

๑. บทบาทที่รัดกุม คือบทบาทที่มีข้อกำหนดที่จะต้องปฏิบัติตาม ที่แน่นอนตายตัว ยืดหยุ่นไม่ได้ เช่น บทบาทของเจ้าบ่าวเจ้าสาวในพิธีแต่งงาน บทบาทของนายกรัฐมนตรี เป็นต้น พฤติกรรมที่จะต้องแสดงออกตามบทบาทนั้นๆ อำนาจหน้าที่รับผิดชอบอาจจะมีระบุไว้ชัดเจนในรูปของกฎหมาย ระเบียบ แบบแผน

๒. บทบาทที่ยืดหยุ่นได้ คือ บทบาทที่ยอมให้พฤติกรรมอันสัมพันธ์กับบทบาทนั้นเปลี่ยนแปลงได้ตามสมควร ไม่มีข้อกำหนดตายตัวเช่น บทบาทของบิดาแสดงได้ดีถึงฐานะของบิดา เป็นต้น แต่พฤติกรรมของบิดาต่อบุตรอาจแปรผันได้มากพอสมควรระว่างบิดาแต่ละคน

ไวรัช เจียมบรรจง ได้กล่าวว่า ประเภทของบทบาทในสังคมทั่วไปแยกไว้ ๕ ประเภทคือ^{๑๕}

๑. บทบาทตามเพศและวัย เช่น บทบาทของผู้ชาย ผู้หญิง เด็ก ผู้ใหญ่ เป็นต้น

๒. บทบาททางอาชีพ เช่น บทบาทของคนขายของ อาจารย์ หนายความเป็นต้น

๓. บทบาททางครอบครัว เช่น พ่อ แม่ ลูก

๔. บทบาทในกลุ่มเพื่อน

๕. บทบาทของกลุ่มที่มีความสนใจคล้ายกัน เช่น บทบาทของสมาชิกในกลุ่มชมรมต่างๆ เป็นต้น

สุดา ภิรมย์แก้ว ได้กล่าวว่า บทบาทแยกได้ ๓ ประเภทคือ^{๑๖}

๑. บทบาทในอุดมคติ (Ideal Role) ได้แก่บทบาทที่กำหนดไว้ตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคมเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติเป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ ซึ่งผู้ที่มีสถานภาพนั้น ๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้นได้

๒. บทบาทที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ (Perceived Role) เป็นบทบาทที่บุคคลคาดคิดด้วยตัวเองว่าเป็นอย่างไร ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับทัศนคติ ค่านิยม บุคลิกภาพ รวมทั้งประสบการณ์ของแต่ละบุคคลด้วย

^{๑๔}เดโซ สวานานนท์, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : โพธิ์สามต้นการพิมพ์, ๒๕๑๘), หน้า ๓๕.

^{๑๕}ไวรัช เจียมบรรจง, **จิตสังคมวิทยาเล่ม ๒**, (นนทบุรี: โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์ปากเกร็ด, ๒๕๒๙), หน้า ๑๐๙.

^{๑๖}สุดา ภิรมย์แก้ว, **มนุษย์กับสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๖๓.

๓. บทบาทที่บุคคลแสดงออกจริง (Enacted Role) เป็นบทบาทที่บุคคลปฏิบัติจริง ขึ้นอยู่กับเหตุการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย จึงทำให้การแสดงบทบาทมีความแตกต่างกันออกไป

อรุณ รักธรรม ได้กล่าวว่า บทบาทแยกได้ ๓ ประเภทคือ^{๑๗}

๑. บทบาทจริง (Actual Role) เป็นพฤติกรรมที่แท้จริงของผู้ที่ถูกควบคุมโดยอารมณ์ เจคติ พฤติกรรมส่วนตัว และปัญหาในการปฏิบัติงาน

๒. บทบาทที่ถูกกำหนด (Prescription Role) เป็นขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบซึ่ง หน่วยงานหรือองค์กรเป็นผู้กำหนด

๓. บทบาทที่คาดหวัง (Expectation Role) เป็นความคาดหวังของบุคคลหรือสังคมที่มี ต่อบุคคลผู้ครองตำแหน่งและเป็นความคาดหวังของตนเองต่อบทบาทนั้น ๆ

เจคอบ โมรีโน (Jacob Moreno) ได้กล่าวว่า บทบาทแบ่งชนิดได้ ๓ ประเภทคือ^{๑๘}

๑. Psychosomatic Role บทบาทที่มีพฤติกรรมสัมพันธ์กับต้องการพื้นฐานทางชีวภาพ ตามเงื่อนไขของวัฒนธรรม และเป็นบทบาทที่ผู้แสดงไม่รู้ตัว (Unconscious)

๒. Psychodramatic Role บทบาทที่ปัจเจกบุคคลแสดงพฤติกรรมตามความคาดหวัง เจาะจงตามบริบทเฉพาะสังคม

๓. Social Role บทบาทที่ปัจเจกบุคคลปฏิบัติตามความคาดหวังทั่วไป ตามแบบ ประเพณีสังคม

โจนาธาน เอช ทูร์เนอร์ (Jonathan H. Turner) ได้กล่าวว่า องค์ประกอบของ บทบาทที่เน้นการโดยมากมีอยู่ ๓ ประการด้วยการคือ^{๑๙}

๑. Prescribed Roles บทบาทตามใบสั่ง เป็นบทบาทที่เน้นให้ปัจเจกบุคคลปฏิบัติตาม ความคาดหวังตามแต่ละสถานภาพโลกสังคม (Social World) ถูกสมมติว่า มีใบสั่งจัดไว้ชัดเจนบุคคล จะรู้ใบสั่งนั้นด้วยอัตตา (Self) และสามารถในการแสดงบทบาทระดับการคล้อยตามความต้องการ (ให้แสดงบทบาท) ของแต่ละสถานภาพ

๒. Subjective Roles บทบาทตามใจเป็นบทบาทที่ปัจเจกบุคคลผู้ครองสถานภาพนั้นๆ แสดงออกหลังจากรับรู้ และตีความหมาย ปรับความคาดหวังต่าง ๆ ที่ผ่านอัตตาตัวตนโลกสังคมถูก สร้างขึ้นด้วยการประเมินตามอัตตวิสัยในสถานการณ์มีปฏิสัมพันธ์

^{๑๗} อรุณ รักธรรม, พระสงฆ์กับการพัฒนาชนบทไทย, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๒๖), หน้า ๕๖.

^{๑๘} Jacob Moreno อ้างใน Jonathan H. Turner, *The Structure of Sociological theory*, (California: wadsworth Publishing company, 1991), p. 25.

^{๑๙} Jonathan H. Turner, *The Structure of Sociological theory*, (California : Wadsworth Publishing company, 1991), p. 415.

๓. Enacted Role บทบาทจริง ในที่สุดแล้วความคาดหวังและการประเมินความคาดหวังตามอัตวิสัยของปัจเจกบุคคลก็จะแสดงออกมาเป็นพฤติกรรม บทบาทนี้จึงเป็นพฤติกรรมจริงที่เปิดเผยโลกสังคมเป็นเครือข่ายพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกัน

มินซ์เบิร์ก (Mintzberg) ได้กล่าวว่า บทบาทจัดเป็นกลุ่มพฤติกรรมสำคัญ ๓ กลุ่ม คือ^{๒๐}

๑) พฤติกรรมผู้นำด้านมนุษยสัมพันธ์ (Interpersonal) ประกอบด้วยบทบาทด้านการเป็นสัญลักษณ์ขององค์การ บทบาทในฐานะผู้ประสานงานและบทบาทของหัวหน้างาน

๒) พฤติกรรมเกี่ยวกับข้อมูลข่าวสารขององค์การ (Information) เป็นเรื่องเกี่ยวกับบทบาททางด้านการตรวจสอบติดตามบทบาทด้านการเผยแพร่ข้อมูลและบทบาทในฐานะโฆษกของหน่วยงาน

๓) พฤติกรรมของผู้นำในด้านการตัดสินใจ (Decision-Making) เป็นบทบาทที่สำคัญ ๔ ด้านที่ผู้นำจะต้องปฏิบัติคือ บทบาทในฐานะผู้ประกอบการ บทบาทของผู้จัดสรรทรัพยากร บทบาทของผู้พิทักษ์และบทบาทในฐานะนักเจรจาต่อรอง

สรุปได้ว่า บทบาทคือการแสดงออก หรือการกระทำให้เกิดผลขึ้นจะโดยสถานภาพของบุคคลหรือความคาดหวังของบุคคลอื่นที่มีต่อบุคคลที่ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ ในสังคมนั้น ๆ เช่นเดียวกันกับแนวคิดที่ได้กล่าวไว้ว่า “เมื่อบุคคลอยู่ในองค์การ ความคาดหวังขององค์การถือว่าเป็นบทบาทคาดหวังที่มีความสำคัญมากและเป็นมาตรฐานสำหรับการประเมินพฤติกรรมอย่างเป็นทางการ”^{๒๑} โดยนัยนี้ก็หมายความว่า บทบาท ย่อมขึ้นอยู่กับข้อกำหนดตามสถานภาพเป็นสำคัญ ส่วนบทบาทตามความคาดหวังของสังคมถือเป็นบทบาทเสริมอีกด้วย

๒.๒ แนวคิดเกี่ยวกับองค์กรภาครัฐ

จากการทบทวนเอกสารทำให้ทราบว่า องค์กรภาครัฐก็คือ การบริหารราชการ หมายถึง กิจกรรมทุกประเภทของรัฐไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมในด้านนิติบัญญัติ บริหาร และตุลาการ หรือการบริหารราชการจะเกี่ยวข้องเฉพาะกิจกรรมของฝ่ายบริหารในการดำเนินความพยายามในหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐประกอบกิจกรรมให้บรรลุเป้าหมายอย่างได้ผลที่สุด^{๒๒}

^{๒๐} Mintzberg H, The Nature of Managerial Work, (Harper Row, 1973), p. 12.

^{๒๑} กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการบริหารคณะสงฆ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

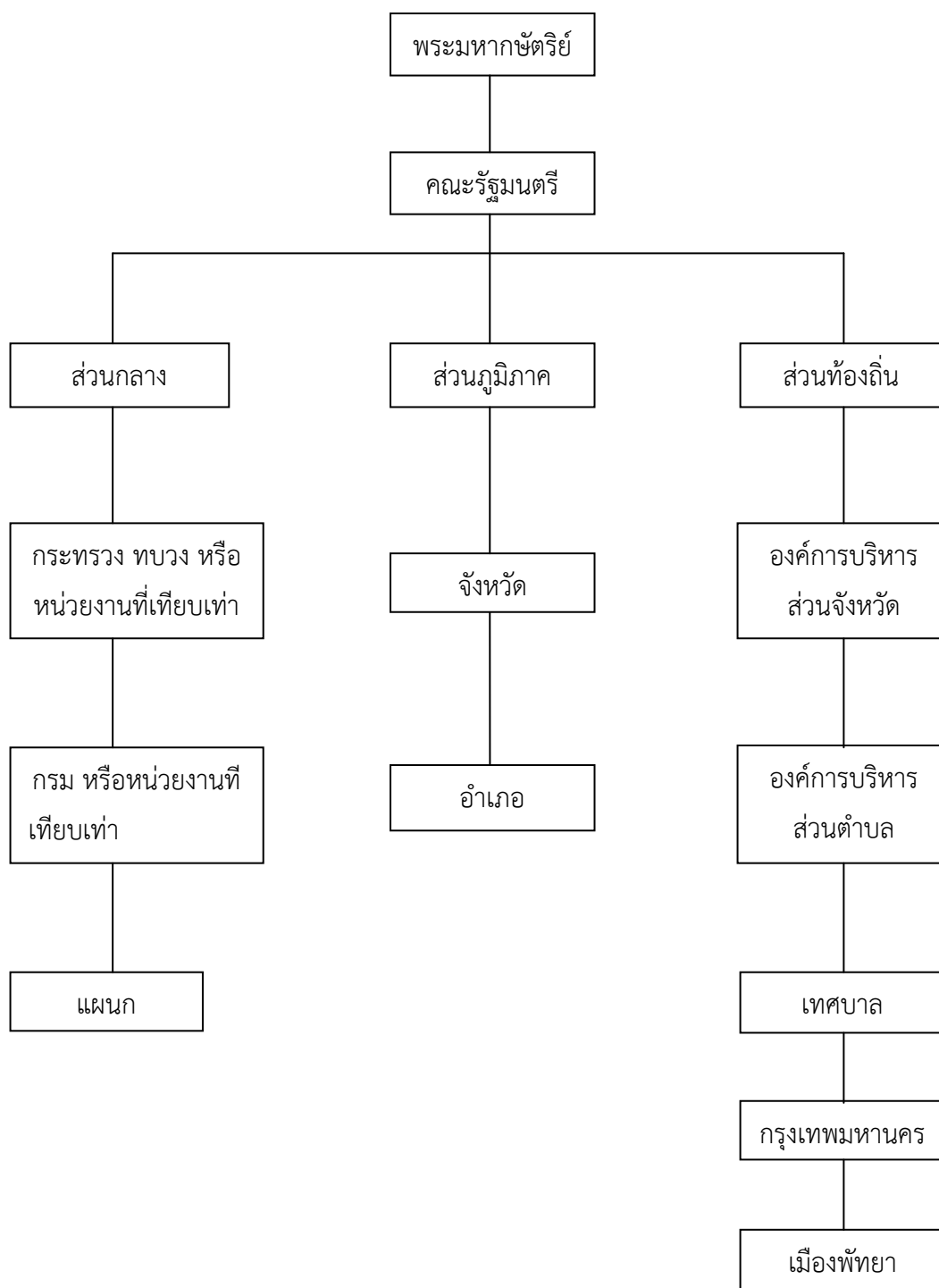
^{๒๒} มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, การบริหารราชการไทย หน่วยที่ ๑-๘, (นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

การบริหารราชการมีลักษณะสำคัญ คือ มีความเป็นระบบราชการ มีเป้าหมายเพื่อให้บริการแก่สาธารณชน มีส่วนที่เหมือนกับการบริหารธุรกิจในแง่ของประเภทกิจกรรมและประเภทของทักษะ เทคนิค และกระบวนการที่ใช้มีส่วนที่แตกต่างจากการบริหารธุรกิจ ในแง่ที่ไม่มีแรงจูงใจด้านผลกำไรและหน้าที่งานครอบคลุมกว้างขวางมากกว่า

การบริหารราชการเป็นเสมือนเครื่องมือของรัฐในอันที่จะนำนโยบายไปปฏิบัติให้บรรลุผล ซึ่งส่วนประกอบที่สำคัญของการบริหารราชการ ได้แก่ การจัดโครงสร้างของหน่วยงานต่างๆ การกำหนดรูปแบบขององค์การ และรูปแบบทางการบริหารที่จะช่วยให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปอย่างบรรลุผลภายใต้กรอบของกฎหมายที่กำหนดโดยรัฐและสภาพแวดล้อมทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง

การบริหารราชการเป็นกิจกรรมที่มีความสำคัญยิ่งกล่าวได้ว่าหากการบริหารราชการขาดประสิทธิภาพและประสิทธิผล ระบบการปกครองของประเทศก็ย่อมอ่อนกำลังไปด้วย ทั้งนี้เพราะการบริหารราชการเป็นการนำนโยบายไปปฏิบัติขณะเดียวกันก็มีส่วนกำหนดนโยบายและเป็นกลไกที่สำคัญที่จะดำรงไว้และพัฒนาวัฒนธรรมของสังคม ความก้าวหน้าของสังคมขึ้นอยู่กับประสิทธิผลโดยเฉพาะประสิทธิผลการบริหารงานของรัฐ เพราะตามความเป็นจริงแล้วชีวิตของบุคคลแต่ละคนในสังคมเกี่ยวข้องอยู่กับการบริหารราชการ ตั้งแต่เกิดจนตาย เมื่อเริ่มต้นชีวิต รัฐก็ไปดูแลโดยการจัดโรงพยาบาลไว้ให้ เมื่อเข้าเรียนก็จัดบริการสถานศึกษาให้การศึกษาจนถึงขั้นที่สามารถดำรงชีพได้ด้วยตนเอง และแม้ว่าจะไม่ได้ทำงานในส่วนของภาครัฐทุกคน เขาก็ได้รับประโยชน์และการบริการจากรัฐ ทั้งด้านสาธารณสุข การคมนาคม และตัวบทกฎหมายต่างๆ เมื่อบุคคลสิ้นชีวิตลงรัฐก็มีส่วนช่วยให้กิจกรรมสุดท้ายลุล่วงไปโดยผ่านสถาบันทางศาสนา การที่รัฐเก็บภาษีจากประชาชนทำให้ประชาชนต้องการให้รัฐทำงานอย่างมีประสิทธิภาพดังนั้นประสิทธิผลขององค์การรัฐบาลจึงเป็นสิ่งที่อยู่ในความสนใจของประชาชนทั่วไป

โครงสร้างการบริหารราชการของไทยในปัจจุบัน มีลักษณะดังนี้ (ภาพที่ ๒.๑)

แผนภาพที่ ๒.๑ โครงสร้างการบริหารราชการของไทยในปัจจุบัน

ที่มา : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, การบริหารราชการไทย หน่วยที่ ๑-๘, นนทบุรี : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๙.

โครงสร้างการบริหารราชการของไทยในปัจจุบันพระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจบริหารทางคณะรัฐมนตรี โดยทรงลงปรมาภิไธยตั้งนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรี ประกอบเป็นคณะรัฐมนตรี เพื่อบริหารราชการแผ่นดิน และทรงลงปรมาภิไธยประกาศใช้กฎหมายที่ออกโดยฝ่ายบริหาร คือ พระราชกำหนดและพระราชกฤษฎีกา และทรงแต่งตั้งข้าราชการให้ดำรงตำแหน่งบริหารชั้นสูง ได้แก่ ตำแหน่งปลัดกระทรวง อธิบดีและเทียบเท่า ส่วนคณะรัฐมนตรีเป็นองค์กรบริหารราชการแผ่นดิน ผู้กำหนดนโยบาย แผนงาน และโครงการตลอดจนจัดสรรเงินงบประมาณให้ กระทรวง ทบวง กรมต่าง ๆ รับผิดชอบบริหารราชการให้บรรลุเป้าหมาย

๒.๒.๑ ความหมายขององค์กรภาครัฐ

องค์กรภาครัฐเป็นการบริหารงานในองค์กรขนาดใหญ่ที่มีความซับซ้อนและระบบราชการไทยเป็นสถาบันหลักที่มีความสำคัญต่อความมั่นคงและความอยู่รอดของประเทศ ดังนั้น จึงมีนักวิชาการได้นิยามความหมายของภาครัฐไว้ดังนี้

สยาม คำปรีดา ได้กล่าวว่า การบริหารราชการ (Public Administration) คือความพยายามในการที่จะร่วมมือดำเนินงานของส่วนราชการต่าง ๆ หรือดำเนินกิจการต่าง ๆ ที่รัฐต้องปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ โดยจะต้องจัดให้มีหน่วยงานหรือส่วนราชการ เพื่อดำเนินกิจการต่าง ๆ ที่รัฐพึงปฏิบัติให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้และจัดให้มีระเบียบบริหารงานหรือที่เรียกว่า “ระเบียบบริหารราชการ” เพื่อให้มีการใช้คน (Man) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Material) และวิธีการดำเนินงาน (Method) แบบต่าง ๆ ให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล^{๒๓}

สวส์ตี สุกนธรังสี ได้กล่าวว่า ทุกคนรู้สึกว่าจะไม่ได้รับความสะดวกจากทางราชการทั้งๆที่มีข้าราชการในประเทศเป็นจำนวนหลายแสนคน แม้ในหน่วยงานที่ตนไปติดต่อก็จะเห็นข้าราชการเป็นจำนวนมากนั่งหน้าคานคานคล้ายๆกับคนว่างงาน ยิ่งไปกว่านั้นอาจเห็นข้าราชการหลายคนไม่ได้ทำงานนอกจากอ่านหนังสือพิมพ์ ทาแป้ง แต่งตัว^{๒๔}

(เฟสเลอร์) Jame W. Fesler ได้กล่าวว่า การบริหารราชการ เป็นกิจกรรมนำนโยบายไปสู่การปฏิบัติและการกำหนดนโยบายเป็นกิจกรรมที่มีลักษณะขององค์การแบบราชการ (Bureaucracy) มีขนาดใหญ่และมุ่งเพื่อประโยชน์สาธารณะ^{๒๕}

^{๒๓} สยาม คำปรีดา, **สังคมกับการปกครอง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (ภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี, ๒๕๔๙), หน้า ๒๗๓.

^{๒๔} สวส์ตี สุกนธรังสี, **ระบบราชการ : ปัญหาความสัมพันธ์กับภาคเอกชน**, โครงการเอกสารและตำรา คณะรัฐประศาสนศาสตร์, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๓๙), หน้า ๘.

^{๒๕} Jame W. Fesler, **Public Administration : Theory and practice**, (New Jersey : prentice-Hall Inc, 1980), p. 2.

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า การบริหารราชการแผ่นดินขององค์การภาครัฐ คือ ความพยายามในการที่จะร่วมมือดำเนินงานของส่วนราชการต่าง ๆ หรือดำเนินกิจการต่าง ๆ โดยเฉพาะในการบริหารจัดการงานต่างๆของภาครัฐทั้งด้านการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและสิ่งแวดล้อมในประเทศ

๒.๒.๒ ความรู้เกี่ยวกับสำนักงานพระพุทธศาสนา

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นหน่วยงานที่ไม่สังกัดกระทรวงใด ขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรีจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่๓ตุลาคมพ.ศ. ๒๕๔๕ มีภารกิจเกี่ยวกับการดำเนินงานสนองงานคณะสงฆ์และรัฐโดยการทำนุบำรุง ส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาให้การอุปถัมภ์ ค้ำครองและส่งเสริมพัฒนางานพระพุทธศาสนา ดูแล รักษา จัดการศาสนาสมบัติ พัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งให้การสนับสนุนส่งเสริม พัฒนาบุคลากรทางศาสนา

ในอดีตที่ผ่านมาการศาสนา และการศึกษา จะดำเนินควบคู่กันมาโดยตลอดซึ่งในอดีตนั้นงานด้านการศาสนา จะอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของ "กระทรวงธรรมการ" ซึ่งต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้มีการประกาศพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรมจึงเปลี่ยนชื่อกระทรวงธรรมการ เป็น "กระทรวงศึกษาธิการ" และมีการจัดตั้ง "กรมการศาสนา" ขึ้น

จนกระทั่งปี พ.ศ. ๒๕๔๕ ได้มีการปรับปรุงโครงสร้างกระทรวง ทบวง กรม อีกครั้งหนึ่งจึงมีการแบ่งส่วนราชการของกรมการศาสนาเดิม ออกเป็น ๒ ส่วน คือ กรมการศาสนาสังกัดกระทรวงวัฒนธรรม และสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ เป็นหน่วยงานขึ้นตรงต่อนายกรัฐมนตรี

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติมีภารกิจเกี่ยวกับการดำเนินงานสนองงานคณะสงฆ์และรัฐโดยการทำนุบำรุงส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา ให้การอุปถัมภ์ค้ำครองและส่งเสริมพัฒนางานพระพุทธศาสนา ดูแล รักษา จัดการศาสนาสมบัติพัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา รวมทั้งให้การสนับสนุนส่งเสริม พัฒนาบุคลากรทางศาสนาโดยมีอำนาจหน้าที่ดังนี้^{๒๖}

(๑) ดำเนินการตามกฎหมายว่าด้วยการคณะสงฆ์กฎหมายว่าด้วยการกำหนดวิญญูฐานะผู้สำเร็จวิชาการพระพุทธศาสนา รวมทั้งกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง

(๒) รับสนองงาน ประสานงาน และถวายการสนับสนุนกิจการและการบริหารการปกครอง คณะสงฆ์

(๓) เสนอแนวทางการกำหนดนโยบายและมาตรการในการคุ้มครองพระพุทธศาสนา

(๔) ส่งเสริม ดูแล รักษา และทำนุบำรุงศาสนสถานและศาสนวัตถุทางพระพุทธศาสนา

^{๒๖} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, (เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๕๕), <http://www.onab.go.th>.

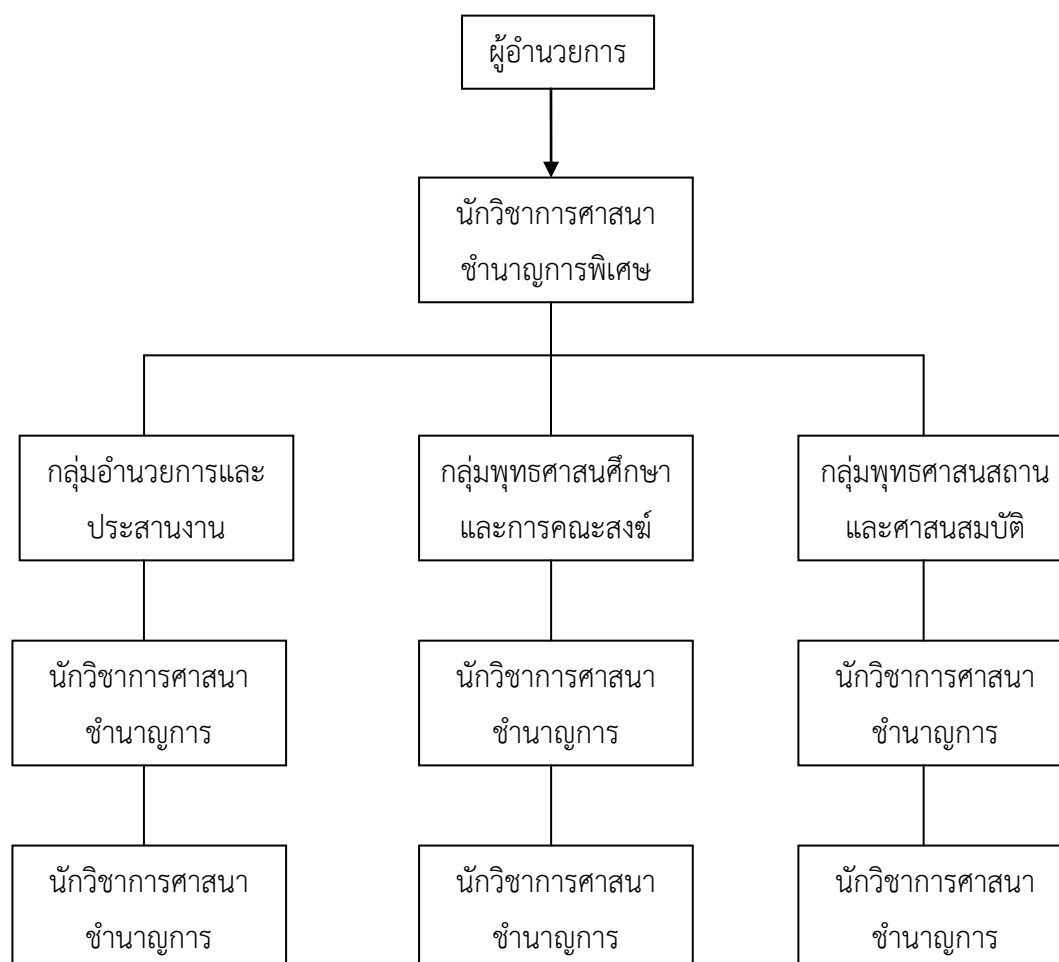
- (๕) ดูแลรักษา และจัดการวัดร้างและศาสนสมบัติกลาง
- (๖) พัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางทางพระพุทธศาสนา
- (๗) ทำนุบำรุงพุทธศาสนศึกษา เพื่อพัฒนาความรู้คู่คุณธรรม
- (๘) ปฏิบัติการอื่นใดตามที่กฎหมายกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสำนักงานหรือนายกรัฐมนตรีหรือคณะรัฐมนตรีมอบหมาย

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปราจีนบุรี เป็นหน่วยงานสังกัดราชการส่วนภูมิภาค อยู่ในบังคับบัญชาของผู้ว่าราชการจังหวัดอำนาจหน้าที่ของสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปราจีนบุรีคือ^{๒๗}

๑. ศึกษา วิเคราะห์ และรายงานข้อมูลสารสนเทศด้านพระพุทธศาสนา เพื่อกำหนดนโยบายในระดับจังหวัด รวมทั้งเสนอแนะแนวทางแก้ไข
๒. ติดตาม และประเมินผลการดำเนินงานตามนโยบาย แผนงาน โครงการของหน่วยงานในความดูแลของสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัด รวมทั้งรายงานผลการดำเนินงาน ปัญหาและอุปสรรคให้หน่วยที่เกี่ยวข้องทราบ
๓. ส่งเสริม ดูแล รักษา และทำนุบำรุงศาสนสถานวัดถาวรพระพุทธศาสนา รวมทั้งดูแล รักษา และจัดการวัดร้างและศาสนสมบัติกลางในจังหวัด
๔. ส่งเสริมและสนับสนุนให้วัดเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้และแหล่งภูมิปัญญาของชุมชน รวมทั้งส่งเสริมให้มีศูนย์กลางในการจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาของจังหวัด
๕. ส่งเสริม สนับสนุน และประสานงานด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา และด้านพุทธศาสนศึกษา รวมทั้งดูแลและควบคุมมาตรฐานคุณภาพการศึกษาของสถานศึกษาในสังกัดภายในจังหวัดให้ผู้เรียนมีความรู้คู่คุณธรรม และพัฒนาบุคลากรทางพระพุทธศาสนา
๖. รับสนองงาน ประสานงาน และสนับสนุนกิจการและการบริหารการปกครองคณะสงฆ์ ตลอดจนการดำเนินการตามนโยบายและมาตรการในการคุ้มครองพระพุทธศาสนา
๗. ส่งเสริมและประสานการดำเนินงานในการปฏิบัติศาสนพิธีและกิจกรรมในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา
๘. ปฏิบัติงานตามกฎหมายในความรับผิดชอบของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ ซึ่งกำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของผู้ว่าราชการจังหวัดหรือตามที่ได้รับมอบหมาย
๙. ปฏิบัติงานร่วมกับหรือสนับสนุนการปฏิบัติงานของหน่วยงานอื่นที่เกี่ยวข้องหรือที่ได้รับมอบหมาย

^{๒๗} สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปราจีนบุรี, (เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๕๕), <http://pri.onab.go.th/index.php>.

โครงสร้างบุคลากรสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปราจีนบุรี มีลักษณะดังนี้ (แผนภาพ ๒.๒)

แผนภาพที่ ๒.๒ โครงสร้างบุคลากรสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปราจีนบุรี

ที่มา : สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปราจีนบุรี, เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๕๕,
<http://pri.onab.go.th/index.php>.

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่าสำนักงานพระพุทธศาสนามีภารกิจเกี่ยวกับการดำเนินงานสนองงานคณะสงฆ์ โดยการทำนุบำรุง ส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา ให้การอุปถัมภ์คุ้มครองและส่งเสริมการพัฒนางานพระพุทธศาสนา ดูแลรักษาจัดการศาสนสมบัติ พัฒนาพุทธมณฑลให้เป็นศูนย์กลางของพระพุทธศาสนา รวมทั้งให้การสนับสนุน ส่งเสริม พัฒนาบุคลากรทางศาสนา

๒.๓ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

๒.๓.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วมนี้เกิดได้หลายลักษณะหลายรูปแบบ หลายวิธีการ และหลายวัตถุประสงค์ ความแตกต่างเช่นนี้มีผลให้ไม่สามารถนิยามความหมายของการมีส่วนร่วมได้อย่างครอบคลุมครบถ้วน และเป็นที่ยอมรับทั่วไปการมีส่วนร่วมเป็นขั้นตอนหนึ่งของการทำงาน เป็นขั้นตอนหนึ่งของการมีมนุษยสัมพันธ์ เพื่อการอยู่ร่วมกัน เพื่อการก้าวหน้าและพัฒนา เพื่อชุมชน สังคม ประเทศชาติ มีความมั่นคงผาสุกสืบไป ซึ่งก็ได้มีนักวิชาการหลายท่าน ได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมไว้ ทั้งความหมายที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกัน ดังนี้

ทวีทอง หงส์วิวัฒน์ ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง “การที่ประชาชนหรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนเองในการจัดการและควบคุมการใช้การกระจายทรัพยากร และปัจจัยการผลิตที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการดำรงชีพทางเศรษฐกิจและสังคม ตามความจำเป็นอย่างสมศักดิ์ศรีในฐานะสมาชิกในการมีส่วนร่วม ประชาชนได้พัฒนาการรับรู้และภูมิปัญญา ซึ่งแสดงออกในรูปการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตนเองอย่างเป็นตัวของตัวเอง”^{๒๘}

ปรัชญา เวสารัชช์ ได้กล่าวว่า “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาท้องถิ่นและชนบท หมายถึง การที่ประชาชนหรือชุมชน หรือองค์กรของประชาชน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานพัฒนาท้องถิ่นและชนบทในขั้นตอนใดขั้นตอนหนึ่งหรือทุกขั้นตอน ในรูปแบบการตัดสินใจในการกำหนดชีวิตของตน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะพัฒนาหรือยกระดับขีดความสามารถของตนในการจัดการทรัพยากร และปัจจัยที่มีอยู่ในสังคมเพื่อประโยชน์ต่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตในทุกๆด้านของตนให้ดีขึ้นกว่าเดิม”^{๒๙}

สำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ, สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจ และทบวงมหาวิทยาลัย ได้ระบุว่าการมีส่วนร่วม คือ การที่ประชาชนหรือชุมชนสามารถเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในการกำหนด นโยบายพัฒนาท้องถิ่น และมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์จากบริการรวมทั้งมีส่วนใน การควบคุมประเมินผลโครงการต่าง ๆ ของท้องถิ่นนอกจากนี้ยังได้ให้ความหมายของ การมีส่วนร่วมว่ามี ๒ ลักษณะ คือ

๑. การมีส่วนร่วมในลักษณะที่เป็นกระบวนการของการพัฒนา โดยให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาตั้งแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่การร่วมกันค้นหาปัญหา การวางแผน

^{๒๘} ทวีทอง หงส์วิวัฒน์, การมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาชนบทในสภาพสังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๒.

^{๒๙} ปรัชญา เวสารัชช์, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในกิจกรรมเพื่อพัฒนาชนบท”, (กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๖), หน้า ๗.

การตัดสินใจ การระดมทรัพยากรและเทคโนโลยีท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามประเมินผล รวมทั้งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ

๒. การมีส่วนร่วมทางการเมือง แบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ การส่งเสริมสิทธิและพลังอำนาจของพลเมืองโดยประชาชน หรือชุมชนพัฒนาขีดความสามารถของตนในการจัดการเพื่อรักษาผลประโยชน์ของกลุ่มควบคุมการใช้และการกระจายทรัพยากรของชุมชนอันจะก่อให้เกิดกระบวนการและโครงสร้างที่ประชาชนในชนบทสามารถแสดงออกซึ่งความสามารถของตนและได้รับผลประโยชน์จากการพัฒนา^{๓๐}

อเนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมว่า หมายถึง การที่บุคคลกลุ่มหนึ่งประชาชนหรือองค์กรได้ร่วมพิจารณาแก้ไขปัญหาอุปสรรคในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน โดยร่วมกันวางแผนโครงการร่วมกันปฏิบัติงาน ประเมินผลงาน พิจารณาตัดสินใจและร่วมกันรับผิดชอบด้วยความสมัครใจ เพื่อให้เกิดการพัฒนาทรัพยากรป่าไม้ การเปลี่ยนแปลงในแนวนโยบายให้บรรลุวัตถุประสงค์ภายใต้การกำหนดและดำเนินการของประชาชนเอง^{๓๑}

ดีเลน (Delen) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วม คือการแบ่งอำนาจในการกำหนดนโยบายและตัดสินใจในการกำหนดหรือจัดสรรทรัพยากร ซึ่งจะไม่สามารถทำได้โดยขาดความเข้าใจร่วมกัน ได้จัดสำนึกและการประสานงานกัน โดยการร่วมมือกันของบุคคลส่วนใหญ่ที่แสดงออก โดยผ่านกลุ่มตัวแทนในการกำหนด และหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาร่วมกันซึ่งจะทำให้บุคคลและกลุ่มบุคคลสามารถตัดสินใจในสิ่งที่กระทบต่อชีวิตเขา โดยเฉพาะผลประโยชน์ที่เขาควรได้รับจากบริการต่าง ๆ^{๓๒}

ไวน์ (White) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมประกอบด้วย ๓ มิติ คือ มิติที่หนึ่ง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจว่าอะไรควรทำและทำอย่างไร มิติที่สอง มีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนาลงมือปฏิบัติการตามที่ได้ตัดสินใจ มิติที่สาม มีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดจากการดำเนินงาน^{๓๓}

^{๓๐}สำนักงานคณะกรรมการกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ, สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจและมหาดไทย, (๒๕๔๖), หน้า ๑๑๔.

^{๓๑}อเนก เหล่าธรรมทัศน์, “ประชาสังคมพัฒนาการและนโยบายแห่งอนาคต”, วารสารนิเวศวิทยา, (ฉบับที่ ๒๓, ๒๕๔๗) : ๓๔.

^{๓๒}Delen, Corazan Alma G, People Participation, (Philippine Encyclopedia of Social Works, 1977), pp. 230-236.

^{๓๓}White Alastair T, Why Community Participation? : a Discussion of the Argument Go, Community Participation : Current Issue and Lesson Learned, (United Nations Children's Fund, 1982), p. 18.

จากการทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมเป็นการที่ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องโดยใช้ความพยายามหรือใช้ทรัพยากรบางอย่างส่วนตน ในกิจกรรมที่มุ่งสู่การพัฒนาโดยการมีส่วนร่วมต้องมียุทธศาสตร์ประกอบดังนี้

๑.มีประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องในกิจกรรมพัฒนา

๒.ผู้เข้าร่วมได้ใช้ความพยายามบางอย่างส่วนตัว เช่น ความคิด ความรู้ ความสามารถ แรงงาน หรือทรัพยากรบางอย่าง เช่น เงินทุน วัสดุ ในกิจกรรมการพัฒนา

หลักการมีส่วนร่วม สามารถนำมาใช้ได้กับทุกองค์กร เพราะยังถ้ามีการมีส่วนร่วมที่เหมาะสมและลงตัวมากที่สุด จะทำให้องค์กรนั้นสามารถพัฒนาองค์กรให้ประสบความสำเร็จได้ และสามารถปรับตัวได้เพื่อความอยู่รอดขององค์กร จากการแข่งขันในยุคโลกาภิวัตน์

๒.๓.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

มีนักวิชาการได้กล่าวถึงทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

จันทราณี สงวนนาม ได้กล่าวว่า ทฤษฎี y (Theory y) ของแมคเกรเกอร์ (McGregor) โดยมีแนวความคิดว่าคนจะให้ความร่วมมือ สนับสนุนและมีความรับผิดชอบถ้าสภาวะการทำงานทำให้พอใจ คนไม่เกียจคร้านขยันและไว้วางใจได้โดยจะควบคุมตนเองในการทำงานให้เกิดผลดีต่อองค์กร คนมีความคิดริเริ่มในการทำงานถ้าได้รับการจูงใจที่ถูกต้องจากกลุ่มเพื่อนมากกว่าการจูงใจที่เป็นตัวเงิน และคนมักพัฒนาวิธีการทำงาน และพัฒนาตนเองอยู่เสมอจะเห็นได้ว่าแมคเกรเกอร์ได้แนะนำเทคนิคในการบริการว่าควรจัดการขยายงานให้กว้างขึ้นเพื่อให้งานของผู้ปฏิบัติได้รับความสนใจ และท้าทายต่อการปฏิบัติมากขึ้นและมีความเห็นว่าการบริการแบบมีส่วนร่วมจะก่อให้เกิดผลดีต่อการควบคุมตนเอง^{๓๔}

โคเฮน เจ.เอ็ม. และ อัฟพอฟฟ์ (Cohen , J.M. and Uphoff) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นแนวคิดที่ได้รับการพัฒนาอย่างเป็นระบบมากที่สุด ซึ่งมีลักษณะและขั้นตอนของการมีส่วนร่วมดังนี้^{๓๕}

ขั้นที่ ๑ การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ Decision making ในกระบวนการของการตัดสินใจนั้น ประการแรกสุดที่จะต้องกระทำคือ การกำหนดความต้องการ และการจัดลำดับความสำคัญต่อนั้นเลือกนโยบายและประชากรที่เกี่ยวข้อง การตัดสินใจนี้เป็นกระบวนการต่อเนื่อง

^{๓๔}จันทราณี สงวนนาม, **ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๖๙

^{๓๕}Cohen, J.M. and Uphoff , “The Cornell Rural Development Participation Project”, (Rural Development Review , 1984) , pp. 219 - 222.

ที่ต้องดำเนินการไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่การตัดสินใจในช่วงเริ่มต้นการตัดสินใจในช่วงดำเนินการวางแผน และการตัดสินใจปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

ขั้นที่ ๒ การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ Implementation ในส่วนที่เป็นองค์ประกอบของการดำเนินโครงการนั้น จะได้มาจากคำถามที่ว่าใครจะทำประโยชน์ให้แก่ โครงการได้บ้าง และจะทำประโยชน์ได้โดยวิธีใดเช่นการช่วยเหลือด้านทรัพยากร การบริหารงานและการประสานงานและการขอความช่วยเหลือ เป็นต้น

ขั้นที่ ๓ การมีส่วนร่วมในการประเมินผล Evaluation การมีส่วนร่วมในการประเมินผลนั้นสิ่งสำคัญที่จะต้องสังเกตคือ ความเห็น View ความชอบ Preferences และความคาดหวัง Expectation ซึ่งจะมีอิทธิพลสามารถแปรเปลี่ยนพฤติกรรมของบุคคลในกลุ่มต่าง ๆ ได้

ขั้นที่ ๔ การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ Benefits ในส่วนที่เกี่ยวกับผลประโยชน์ นอกจากความสำคัญของผลประโยชน์ในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพแล้ว ยังต้องพิจารณาถึงการกระจายผลประโยชน์ภายในกลุ่มด้วยผลประโยชน์ของโครงการนี้รวมทั้งผลที่ได้รับประโยชน์ทางบวก และผลที่เกิดขึ้นในทางลบที่เป็นผลเสียของโครงการ ซึ่งจะได้ผลประโยชน์และเป็นโทษต่อบุคคลและสังคมด้วย

เออร์วิน (Erwin) ได้กล่าวว่า การพัฒนาแบบมีส่วนร่วมหมายถึงกระบวนการให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการพัฒนา ร่วมตัดสินใจ แก้ปัญหาของตนเอง ใช้ความคิดสร้างสรรค์และความชำนาญของประชาชนร่วมกับการใช้วิทยาการที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา^{๓๖}

เฟนาร์อฟ (Fenaroff) กล่าวว่า ลักษณะของกระบวนการมีส่วนร่วม จะประกอบด้วย^{๓๗}

๑. การวางแผน ซึ่งรวมถึงการตัดสินใจในการกำหนดเป้าหมายกลวิธีทรัพยากรที่ต้องใช้ตลอดจนการติดตามประเมินผล

๒. การดำเนินงาน

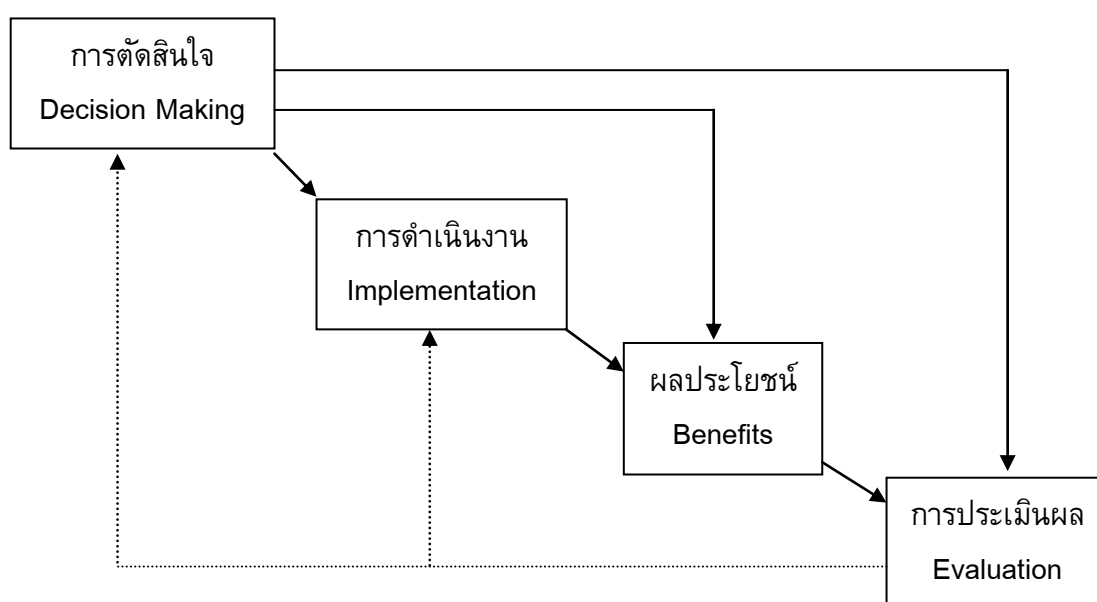
๓. การใช้บริการจากโครงการ

๔. การมีส่วนร่วมในการได้รับประโยชน์

^{๓๖}ErwinWilliam, Participation Managemement : Concept Theory and Imlementation, (Atlanta G : Georgia state Univercity, 1976), p. 130.

^{๓๗}Fenaroff , A , “Community involvement in Health System for Primary Health Care” , (Geneva : World Health Organization , 1980), p. 104.

อัฟฟอฟ (Uphoff) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมโดยทั่วไปแล้ว หมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) แต่ก็ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการตัดสินใจเพียงอย่างเดียว ยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับการดำเนินงาน (Implementation) ด้วย เช่น ในการจัดองค์กร การกำหนดกิจกรรมการพัฒนา เป็นต้น และการตัดสินใจยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) ในกิจกรรมพัฒนาด้วย (ภาพที่ ๒.๓)

แผนภาพที่ ๒.๓ วงจรของการมีส่วนร่วม

ที่มา : Farmer, Participation in project Formenlation Design and Operation, By Norman Uphoff, 1981.

จะเห็นว่าการตัดสินใจนั้นเกี่ยวข้องเกือบโดยตรงกับการดำเนินงาน แต่ก็เกี่ยวข้องกัผลประโยชน์ และการประเมินผลด้วยเช่นกัน กล่าวคือ ผลประโยชน์นั้นเป็นผลมาจากการดำเนินงาน และผลประโยชน์ก็จะมาเป็นตัวกำหนดให้มีการประเมินผล ซึ่งก็ได้รับผลมาจากขั้นตอนการตัดสินใจ แล้วทั้งสี่นั้นเอง นอกจากนี้ก็จะมีผลสะท้อนกลับ (Feedback) จากการประเมินผล และการดำเนินงานกลับไปสู่การตัดสินใจอีกด้วย^{๓๘}

^{๓๘} Uphoff, Farmer, Participation in project Formenlation Design and Operation, Papers Presented at Second Annual Agricultural Sector Seminar, Washington (D.C.: Atworld Bank, 1981), p. 10.

สรุปได้ว่า ลักษณะหรือชนิดของการมีส่วนร่วมมี ๔ ลักษณะคือ การมีส่วนร่วมตัดสินใจ การมีส่วนร่วมดำเนินการ การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลโดย มุ่งเน้นการมีส่วนร่วมที่ตัดสินใจเป็นประการสำคัญ

ดังนั้นการมีส่วนร่วมของประชาชน หมายถึง กระบวนการกระทำที่ประชาชนคิด ตัดสินใจ ดำเนินงาน ประเมินผลทุกขั้นตอน โดยการสมัครใจด้วยตนเอง โดยเห็นว่าสิ่งที่เข้าร่วมได้ ก่อให้เกิดผลบรรลุตามวัตถุประสงค์ของตนเองที่ตั้งไว้ และได้มีการกระทำอย่างต่อเนื่อง

๒.๓.๓ ปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วม

การที่ประชาชนจะตัดสินใจเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ และรับผิดชอบในโครงการ หรือกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งระบบนั้น ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ ทั้งปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทาง เศรษฐกิจและสังคม ซึ่งเป็นคุณลักษณะภายในด้านบุคคลและกลุ่มคน ซึ่งเป็นการรับรู้ข้อมูลที่เกิดขึ้น จากภายนอก ดังมีผู้ให้ความเห็นไว้ดังนี้

กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ ได้กล่าวว่า ปัจจัยของการมีส่วนร่วมของ ประชาชนขึ้นอยู่กับ

๑.ความเชื่อในศักยภาพของตนเอง ว่าสามารถจะช่วยตนเอง พร้อมช่วยเหลือผู้อื่นได้ และจะต้องแสดงศักยภาพจะเข้าร่วมต่อการพัฒนา

๒.โครงสร้างเศรษฐกิจต่าง ๆ ที่มีเงื่อนไขแบบเศรษฐกิจเป็นข้อเรียกร้องเบื้องต้น ที่ทำให้ คนไม่สามารถเข้ามามีส่วนร่วมได้

๓.หน่วยครอบครัวมีความเข้าใจในเรื่องมีส่วนร่วม จะมีผลต่อการมีส่วนร่วมและการ ควบคุมจากเบื้องล่าง มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนอย่างต่อเนื่องซึ่งก็คือ พลังทางสังคม ได้แก่ มาตรการทางสังคม วัฒนธรรม ศาสนา

๔.การให้อิสระแก่กลุ่มชาวบ้านที่จะตัดสินใจด้วยกันในกิจกรรมต่าง ๆ จะสร้างความ เชื่อมั่นในศักยภาพที่มีอยู่ในตัวเองให้เกิดขึ้นในหมู่บ้าน

๕.การตัดสินใจร่วมกลุ่ม ไม่ได้เป็นหลักการตามเหตุผลของการเก็บกำไรผลประโยชน์ สูงสุดทางวัตถุ หากแต่ตัดสินใจเข้าร่วมบนพื้นฐานคุณค่าอย่างอื่น ผลประโยชน์ทางวัตถุเป็นสิ่งที่ ตามมา^{๓๙}

^{๓๙} กาญจนา แก้วเทพ และกนกศักดิ์ แก้วเทพ, การพึ่งตนเอง ศักยภาพในการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพฯ: สภาคทอกรแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, ๒๕๓๐), หน้า ๒๑๗.

สุชา จันทรเฒ ได้กล่าวว่า ถึงปัจจัยของการมีส่วนร่วมไว้ ๓ ประการด้วยกันดังนี้^{๔๐}

๑. ปัจจัยของสิ่งจูงใจ การที่ประชาชนจะเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมใด ๆ นั้น จะมีเหตุผลสำคัญ ๒ ประการ คือ ประการแรก มองเห็นว่าตนจะได้รับผลตอบแทนในสิ่งที่ทำลงไป ประการที่สอง การได้รับการบอกกล่าวหรือได้รับการชักชวนจากบุคคลอื่นให้เข้าร่วมโดยมีสิ่งจูงใจเป็นตัวนำ

๒. ปัจจัยโครงสร้างของโอกาสหรือช่องทางในการเข้าร่วม การมองเห็นช่องทางในการมีส่วนร่วม และมองเห็นประโยชน์ที่จะได้รับหลังการมีส่วนร่วม ดังนั้นพื้นฐานทางด้านโครงสร้างของช่องทางการมีส่วนร่วม จึงควรมีลักษณะดังนี้ คือ ประการแรก เปิดโอกาสให้ทุกคนในชุมชนมีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนารูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง ประการที่สอง มีการกำหนดเวลาที่ชัดเจนมีโอกาสดำเนินการมีส่วนร่วม จะได้สามารถกำหนดเงื่อนไขตามสภาพความเป็นจริงของตนได้ ประการที่สาม มีการกำหนดลักษณะของกิจกรรมที่แน่นอนว่าจะทำอะไร

๓. ปัจจัยด้านอำนาจ ในการส่งเสริมกิจกรรมของการมีส่วนร่วม ประชาชนสามารถกำหนดเป้าหมาย วิธีการ และผลประโยชน์ของกิจกรรมได้

คอฟแมน (Kaufman) ได้ศึกษาปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชน พบว่า อายุ เพศ การศึกษา ขนาดของครอบครัว รายได้ และระยะเวลาการอยู่อาศัยในชุมชนมีความสัมพันธ์อย่างมีนัยสำคัญกับการมีส่วนร่วมของประชาชน^{๔๑}

พุตตี (Putti) ได้กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นพื้นฐานของกิจกรรมทุกกิจกรรม กระบวนการตัดสินใจของกลุ่มจะเกิดจากการมีส่วนร่วมของสมาชิกทุกคนในกลุ่ม ซึ่งปัจจัยสำคัญของการมีส่วนร่วมมี ๔ ประการ คือ^{๔๒}

๑. เป็นความพยายามที่เกี่ยวข้องกันทางด้านจิตใจและความรู้สึก
๒. เป็นการกระตุ้นให้เกิดความร่วมมือ
๓. เป็นการให้บุคลากรรับผิดชอบต่อการปฏิบัติงาน
๔. เป็นการพัฒนาการมีส่วนร่วม ซึ่งคำนึงถึงความสมดุลระหว่างการมีส่วนร่วมอย่างไม่แท้จริงกับการมีส่วนร่วมมากเกินไป

^{๔๐}สุชา จันทรเฒ, **จิตวิทยาทั่วไป**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๗), หน้า ๓๔.

^{๔๑}Kaufman, H.F. **Participation Organized Activities in Selected Kentucky Localities**, (Agricultural Experiment Station Bulletin, 1949), p. 528.

^{๔๒}Putti Joseph M, **“Management : A Functional”**, (Singapore : Mc Graw-Hill, 1987), p. 385.

รีดเดอร์ (Reeder) ได้กล่าวว่า ปัจจัยต่าง ๆ ที่มีต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนไว้ ๑๑ ประการ ดังนี้^{๔๓}

๑. การปฏิบัติตนให้คล้อยตามความเชื่อพื้นฐาน กล่าวคือ บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะเลือกแบบวิธีการปฏิบัติซึ่งสอดคล้องและคล้ายคลึงกับความเชื่อพื้นฐานของตนเอง

๒. มาตรฐานคุณค่า บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะปฏิบัติในลักษณะที่สอดคล้องกับมาตรฐานคุณค่าของตนเอง

๓. เป้าหมาย บุคคลและกลุ่มบุคคลดูเหมือนจะส่งเสริมปกป้องและรักษาเป้าหมายของตนเอง

๔. ประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา พฤติกรรมของบุคคลหรือกลุ่มบุคคลบางครั้งมีรากฐานมาจากประสบการณ์ที่ผิดปกติธรรมดา

๕. ความคาดหวัง บุคคลและกลุ่มบุคคลจะมีความประพฤติตามแบบที่ตนคาดหวังว่า จะต้องประพฤติในสถานการณ์เช่นนั้น ทั้งยังชอบปฏิบัติต่อผู้อื่นในลักษณะที่ตนคาดหวังจากผู้อื่นด้วย

๖. การมองตัวเอง บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งคิดว่าตนเองควรกระทำเช่นนั้น

๗. การบีบบังคับ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยความรู้สึกว่าตนเองถูกบีบบังคับให้ทำ

๘. นิสัยและประเพณี บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะทำสิ่งต่าง ๆ ซึ่งเรานิสัยชอบกระทำในสถานการณ์นั้น

๙. โอกาส บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในรูปแบบการปฏิบัติของสังคม โดยเฉพาะในทางที่เกี่ยวข้องกับจำนวนและชนิดของโอกาส ซึ่งโครงสร้างของสังคมเอื้ออำนวยให้เข้ามามีส่วนร่วมในการกระทำเช่นนั้น เท่าที่พวกเขาได้รับรู้มา

๑๐. ความสามารถ บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมบางอย่างที่คนเห็นว่าเป็นสิ่งที่ต้องการให้เขาทำในสถานการณ์นั้น

๑๑. การสนับสนุน บุคคลและกลุ่มบุคคลมักจะเริ่มปฏิบัติเมื่อเขาารู้สึกว่าเขาได้รับการสนับสนุนที่ดี เพื่อให้การกระทำเช่นนั้น

จากการทบทวนเอกสารกล่าวได้ว่าปัจจัยที่ส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับปัจจัยหลาย ๆ ด้านซึ่งหากคำนึงถึงลักษณะปัจเจกชนเป็นสำคัญ ก็สามารถแบ่งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการผลักดันให้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม แบ่งออกเป็น ๒ ปัจจัย ได้แก่

^{๔๓}Reeder, William W, Some Aspects of the informal Social Participation of Farm Families in New York State Cornell University, (Unpublished. Ph.D. Dissertation,1974), pp. 33-34

๑. ปัจจัยภายนอก ได้แก่ ความต้องการ ความคาดหวัง ความรู้สึกร่วม

๒. ปัจจัยภายนอก เกิดจากแรงผลักดันจากบุคคลอื่น หรือ ภาวะบีบคั้น ได้แก่ การได้รับผลประโยชน์จากการเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ

สรุปได้ว่า จากแนวความคิดที่มีส่วนร่วมของประชาชนข้างต้น ทั้งจากความหมายของการมีส่วนร่วม และปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วม เป็นส่วนที่สำคัญมากในการที่จะผลักดันให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรม และการมีส่วนร่วมขององค์กรภาครัฐก็เป็นส่วนสำคัญของการพัฒนากิจกรรมเพื่อพระพุทธศาสนาและสังคมให้เกิดประโยชน์สูงสุด ดังนั้นการมีส่วนร่วมขององค์กรภาครัฐกับคณะสงฆ์เกิดขึ้นด้วยความสมัครใจและเต็มใจ โดยอาจเกิดจากปัจจัยภายใน ได้แก่ ความคาดหวัง ความต้องการ หรือปัจจัยภายนอก ที่เกิดจากแรงผลักดันจากบุคคลอื่น ทำให้ตัดสินใจเข้าไปมีส่วนร่วม

๒.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์

การจัดโครงสร้างการบริหารและการจัดการปกครองคณะสงฆ์ในปัจจุบันเป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ การตราพระราชบัญญัติฉบับนี้เกิดจากความต้องการของคณะรัฐบาลซึ่งในสมัยนั้นมีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรีที่มุ่งปรับเปลี่ยนรูปแบบการปกครองคณะสงฆ์ให้สอดคล้องกับนโยบายการปกครองประเทศที่นิยมการรวบอำนาจการตัดสินใจเด็ดขาดไว้กับผู้นำที่เข้มแข็ง เห็นว่าการปกครองในระบอบประชาธิปไตยที่กำหนดให้มีการถ่วงดุลอำนาจกันนั้นนำมาซึ่งความล่าช้าและความขาดประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ดังนั้นจึงเห็นว่าการแยกอำนาจบัญชาการของคณะสงฆ์ออกเป็น ๓ ทาง คือ สังฆสภา คณะสังฆมนตรี และคณะวินัยธร ตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๔๔ เป็นระบบที่มีผลบั่นทอนประสิทธิภาพในการดำเนินกิจการคณะสงฆ์ ต้องประสบกับอุปสรรคและความล่าช้า

๒.๔.๑ ความหมายของการบริหารกิจการคณะสงฆ์

คำว่า การบริหาร ได้มีนักวิชาการหลาย ๆ ท่าน ให้คำนิยามหรือความหมายแตกต่างกันออกไป โดยมักใช้คำ ๒ คำ แทนคำว่า การบริหาร ได้แก่ Administration และ Management โดยแยกใช้ตามความนิยม คือ Administration ใช้กับการบริหารงานในองค์กรภาคราชการ หรือ Management ใช้กับการบริหารงานในองค์กรภาคธุรกิจ

การบริหารกิจการของคณะสงฆ์ ได้แก่ กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องทำหรือที่จะต้องถือเป็นฐานะหน้าที่เพราะเป็นการคณะสงฆ์ และการพระศาสนา บางประการมีกำหนดไว้ในระเบียบกฎหมายเถรสมาคม แต่บางประการคงเป็นไปตามจารีตที่ถือปฏิบัติ

พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงปณฺโญ) ได้กล่าวว่า กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องทำ หรือที่จะต้องถือเป็นฐานะหน้าที่เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนาหรือเพราะเกี่ยวกับการคณะ

สงฆ์ และการพระศาสนา มี ๖ ฝ่ายคือ การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม (การปกครอง) การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์^{๔๔}

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวว่า การปกครองคณะสงฆ์ หรือการปกครองคณะสงฆ์ ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาว่า การปกครองตามความหมายในพระพุทธศาสนา เป็นการปกครองเพื่อการศึกษา การปกครองและความสงบเรียบร้อยที่เกิดจากการปกครองนั้น มิใช่เป็นจุดหมายในตัว แต่เป็นเพียงปัจจัยคือสภาพเอื้อ เพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลบรรลุจุดหมายแห่งการศึกษาหรือเพื่อเป็นหลักประกันของการศึกษาทั้งสิ้น ถ้าไม่ปกครองด้วยการศึกษา ก็ต้องปกครองด้วยอำนาจเมื่อปกครองด้วยอำนาจก็เกิดความรู้สึกในเชิงปฏิบัติ ที่เอียงไปในทางที่จะขัดแย้งกัน ด้วยเหตุนี้ การปกครองแบบใช้อำนาจจึงก่อให้เกิดปัญหาเริ่มตั้งแต่เกิดความขัดแย้งในจิตใจเป็นต้นไป ทำให้ยังต้องเพิ่มการใช้อำนาจ ใช้อำนาจ และจะเน้นการลงโทษมากยิ่งขึ้นตามลำดับไม่ใช้การปกครองแบบพยายามสร้างคนดี แต่เป็นการปกครองแบบพยายามกำจัดคนเลวนั่นเอง^{๔๕}

พระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวว่า การที่พระสงฆ์จะมีบทบาทต่อสังคมนั้น คุณภาพของพระสงฆ์เป็นสิ่งสำคัญมาก ปัจจุบันพระสงฆ์มีคุณภาพลดน้อยถอยลงในด้านข้อวัตรปฏิบัติ และความสามารถในการสอนและการเผยแผ่ธรรม จึงทำให้พระสงฆ์สูญเสียความเป็นผู้นำ ในทางคุณธรรมและสติปัญญาและสูญเสียศรัทธาจากญาติโยม ดังนั้นการบริหารการปกครองและการดูแลพระสงฆ์เป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยให้คุณภาพของพระสงฆ์ดีขึ้น คุณภาพของพระสงฆ์จะดีขึ้นได้ต้องอาศัยปัจจัยอย่างอื่นอีก ทั้งนี้หากระบบการปกครองสงฆ์เป็นระบบกำกับดูแลพระสงฆ์ให้มีความประพฤติที่ถูกต้องดีงาม สิ่งที่จะต้องมาเสริมควบคู่กันก็คือ ระบบกลั่นกรองและกล่อมเกลาระบบกลั่นกรองมีไว้สำหรับคัดเลือกผู้จะมาบวช ส่วนระบบกล่อมเกลาสําหรับผู้ผ่านการบวชมาแล้ว อันที่จริงการกล่อมเกลารู้บวชนั้นมีอยู่แล้วตามพระธรรมวินัย โดยอุปัชฌาย์เป็นผู้ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่นี้ และเป็นผู้รับรองต่อคณะสงฆ์ อุปัชฌาย์จะต้องมีหน้าที่กลั่นกรองและกล่อมเกลาระบบกลั่นกรองเป็นขั้นแรกสำหรับผู้ที่จะมาเป็นสมาชิกคณะสงฆ์ ขั้นตอนที่สำคัญกว่านั้นคือการกล่อมเกล่าทั้งในด้านความประพฤติ ความรู้ ความเข้าใจในทางธรรมให้เจริญงอกงามทั้งคุณธรรมและปัญญา แม้คณะสงฆ์จะไม่มีระบบกลั่นกรองแต่ถ้ามีระบบกล่อมเกล่าที่ดีก็ยังคงเป็นหลักประกันว่าผู้ที่มาบวชเป็นพระจะได้รับการศึกษาอบรมให้เป็นพระที่ดี สามารถทำหน้าที่ตามพระธรรมวินัยได้ ดังนั้นคณะสงฆ์จะต้องสร้าง

^{๔๔} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), **การคณะสงฆ์ และการพระศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

^{๔๕} พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **การปกครองคณะสงฆ์ไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๗๘.

ระบบกล่อมเกลาก็ดี ได้แก่ระบบกล่อมเกลาก็ไม่เป็นทางการก็คือการดูแลเอาใจใส่ที่อุปฌาย์อาจารย์พึงมีต่อศิษย์ ส่วนระบบที่เป็นทางการก็คือระบบการศึกษาด้านปรีชาธรรมของพระสงฆ์^{๔๖}

พระมหาเสริมชัย ขยมงคล ได้กล่าวว่า การบริหารวัด มีใจความโดยสรุปว่า การบริหารวัด คือการปกครองดูแลรักษาพระภิกษุสามเณรและฆราวาสที่อยู่ในวัด รวมทั้งการดำเนินกิจกรรมและการจัดการทรัพย์สินต่าง ๆ ของวัด ซึ่งเป็นลักษณะเดียวกันกับการบริหารทั่วไป การบริหารวัดยังรวมความไปถึง “การบริหารตน” หรือ “กายบริหาร” คือ การดูแลรักษาและการอบรมตนตามพระธรรมวินัย ได้แก่ ศีลสิกขา จิตสิกขา และปัญญาสิกขา หรือเรียกรวมว่า ไตรสิกขา เพื่อ “สร้างพระในใจตน” และเพื่อช่วย “สร้างพระในใจคน (อื่น)” ให้แก่พระสงฆ์สามเณรและคนที่อยู่ในวัด^{๔๗}

กฎหมายมหาชน ฉบับที่ ๑๕ ข้อที่ ๕ ว่าด้วยเรื่อง การบริหารกิจการคณะสงฆ์ ได้แก่ กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องถือเป็นธุระหน้าที่ เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนา หรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา มี ๖ ฝ่าย คือ^{๔๘}

- ๑.การเพื่อความเรียบร้อยดีงาม
- ๒.การศาสนศึกษา
- ๓.การศึกษาสงเคราะห์
- ๔.การเผยแผ่พระพุทธศาสนา
- ๕.การสาธารณูปการ
- ๖.การสาธารณสงเคราะห์

วิธีการดำเนินงานทั้ง ๖ ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม แต่บางประการคงเป็นไปตามจารีต คือ ปฏิบัติตามจารีตที่มีอยู่

ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ ได้กล่าวว่า ในอดีตที่ผ่านมาบทบาทและกิจกรรมต่าง ๆ ที่วัดจัดทำก็พบว่าวัดมีความหมายที่สำคัญ ๆ อยู่ ๕ ประการ ดังนี้^{๔๙}

๑. วัดเป็นที่พำนักอาศัยของภิกษุสามเณร

^{๔๖} พระไพศาล วิสาโล, **พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤติ**, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๗๖.

^{๔๗} พระมหาเสริมชัย ขยมงคล, **การบริหารวัด**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเอช ทีเพรส จำกัด, ๒๕๓๙), หน้า ๒๕๙.

^{๔๘} สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, **กฎหมายมหาชน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๕.

^{๔๙} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, **การพัฒนาวัดเป็นศูนย์กลางชุมชน**, (การแสวงหาเส้นทางพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ไทย, ๒๕๒๖), หน้า ๔.

๒. วัดเป็นที่บวชเรียนของลูกหลานชาวบ้าน
๓. วัดเป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลของชาวบ้านรอบวัด
๔. วัดและพระสงฆ์เป็นที่พึ่งทางจิตใจของประชาชน
๕. วัดเป็นศูนย์กลางทางกิจกรรมของชุมชน

อย่างไรก็ตามในปัจจุบัน บทบาทของวัดได้ถูกทำให้ผิดเพี้ยนไปจากเดิม กรมการศาสนา จึงได้รวบรวมโครงการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางชุมชน โดยมีหลักการดังนี้

๑. มุ่งพัฒนาวัดให้เป็นสถานที่ที่สะอาด เรียบร้อย ร่มรื่น เพื่อจูงใจให้ประชาชนได้เข้ามาสู่วัดมากขึ้น

๒. มุ่งในการปกครองศาสนบุคคลที่พำนักอาศัยอยู่ภายในวัดให้อยู่กันด้วยความเรียบร้อยและสงบสุข มีการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยกันอย่างจริงจัง และปฏิบัติตามพระธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด เพื่อก่อให้เกิดศรัทธาต่อประชาชน

๓. มุ่งให้วัดได้จัดกิจกรรมที่จะเป็นประโยชน์ต่อประชาชน ได้แก่ การอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชนและช่วยอบรมสั่งสอนศีลธรรมแก่นักเรียนให้มากขึ้น

ดังนั้น การพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ก็คือ การพัฒนาวัดตามหลักการ ๓ ข้อ คือ

๑. การพัฒนาบริเวณวัดให้สะอาดเรียบร้อย ร่มรื่น เป็นสัดส่วน
๒. จัดการปกครองพระภิกษุ สามเณร และผู้อยู่ในวัดให้เรียบร้อยดีงาม
๓. จัดอำนวยความสะดวกให้ประชาชนได้ใช้ชีวิตเป็นที่ทำบุญบำเพ็ญกุศลและร่วมประกอบกิจกรรมทางสังคมประเพณีได้อย่างเต็มที่

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้ระบุถึง ภารกิจที่สำคัญของการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในแต่ละด้าน ดังนี้^{๕๐}

๑. ด้านศาสนศึกษา หมายถึง การจัดการศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอื่น ๆ อันควรแก่สมณะ ซึ่งได้แก่การศึกษาพระปริยัติธรรม หรือการศึกษาธรรมบาลี ซึ่งปัจจุบันได้จำแนกเป็นสองส่วน คือ การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม บาลี และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ
๒. ด้านศึกษาสงเคราะห์ เป็นการจัดการการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไปปัจจุบันมีการดำเนินการดังนี้ ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โรงเรียนราษฎร์สงเคราะห์

^{๕๐} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **สาระสำคัญของภารกิจแต่ละด้าน**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๗๗

๓. ด้านการเผยแผ่ศาสนาธรรม เป็นการเผยแผ่ศาสนาธรรม ดำเนินการใน ๒ ลักษณะ คือ เป็นโครงการปฏิบัติสืบเนื่องและเป็นโครงการเฉพาะกิจปฏิบัติตามนโยบายของรัฐบาล

๔. ด้านสาธารณสงเคราะห์ เป็นงานเกี่ยวกับการสงเคราะห์ชุมชนและสังคมโดยมีวัดและพระภิกษุเป็นแกนนำ ได้แก่ โครงการอุปสมบทและบรรพชาพระภิกษุสามเณรภาคฤดูร้อน โครงการสงเคราะห์พระภิกษุสามเณรและวัดที่ประสบภัยและขาดแคลน วัดและเจ้าอาวาสพระภิกษุเป็นผู้นำในการพัฒนาชุมชนและสังคม เช่น ให้สถานที่เป็นที่จัดประชุมอบรมเยาวชนและประชาชน ด้านอาชีพต่าง ๆ การสร้างถนนเข้าหมู่บ้าน การออมทรัพย์ ให้สถานที่เป็นแหล่งประปาหมู่บ้าน การสนับสนุนทุนการศึกษาเด็กนักเรียน การช่วยเหลือผู้ป่วยผู้ยากไร้ เป็นต้น

๕. ด้านสาธารณูปการ เป็นงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาวัด ด้านอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อม เพื่อให้วัดเอื้อประโยชน์ตามภารกิจของวัดในด้านอื่น ๆ การพัฒนาเหล่านี้ ได้แก่ การดูแลบำรุงรักษาสาธารณสมบัติของวัด การดูแลรักษาและก่อสร้างอาคารสถานที่ เช่น พระอุโบสถ เมารุ อาคารเรียน หอธรรม กุฏิ ศาลาการเปรียญ เป็นต้น งานสาธารณูปการแต่ละวัดจะไม่เท่าเทียมกันมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับขนาดเศรษฐกิจ ความต้องการของชุมชนและบารมีของเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์ในวัดเป็นสำคัญ ทั้งนี้ทางวัดจะได้รับงบประมาณสนับสนุนจากกรมการศาสนาเป็นบางส่วนเรียกว่า เงินอุดหนุนบูรณะวัด

๖. ด้านการปกครอง งานปกครองของสงฆ์ อาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยลำดับชั้นการปกครองคณะสงฆ์ไว้ดังนี้ มาตรา ๒๐ คณะสงฆ์ต้องอยู่ภายใต้การปกครองของมหาเถรสมาคม การจัดระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในกฎหมายมหาเถรสมาคม และกฎหมายมหาเถรสมาคม ฉบับที่ ๑๕ พ.ศ. ๒๕๒๓ ว่าด้วยระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ หมวด ๒ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลาง และหมวด ๓ ระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาค

จากการศึกษาทบทวนเอกสารสรุปได้ว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ เป็นเรื่องของคณะสงฆ์ตั้งแต่ระดับมหาเถรสมาคม ลงมาเป็นลำดับชั้นจนถึงระดับวัด คือ เจ้าอาวาส โดยที่มีพุทธศาสนิกชน ที่เคารพนับถือพระพุทธศาสนา หรือที่เรียกว่าพุทธบริษัท ๔ ที่อาศัยอยู่ในวัดร่วมกันบริหารกิจการคณะสงฆ์และของวัดเพื่อให้เกิดความเรียบร้อยสงบดีงาม และสอดคล้องกับกฎหมายมหาเถรสมาคมที่บัญญัติขึ้นในด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน คือ การปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์

๒.๔.๑ การปกครองคณะสงฆ์

การปกครอง หมายถึง การดูแล การคุ้มครอง การระงับรักษาหรือการบริหาร^{๕๑} หรืออาจกล่าวได้ว่า การปกครอง คือการสร้างกฎเกณฑ์เป็นกฎหมายใช้บังคับคนในสังคมให้ปฏิบัติตาม และเป็นกฎเกณฑ์ที่ใช้ในการตัดสินความขัดแย้งระหว่างคนในสังคม ทุกคนต้องยอมรับและปฏิบัติตามกฎที่จัดตั้งขึ้น ถ้าใครทำผิดกฎ จะได้รับโทษตามที่ได้กำหนดไว้ ทั้งนี้ก็เพื่อความอยู่ได้อย่างรอดและความสงบสุขของคนในสังคม ในทางศาสนจักร การปกครองใช้พระวินัยหรือสิกขาบท ซึ่งพระพุทธองค์ทรงประชุมสงฆ์และร่วมกันพิจารณาบัญญัติขึ้น เป็นธรรมนูญการปกครอง ทั้งนี้ เพื่อใช้ควบคุมความประพฤติของพระภิกษุที่ยังเป็นปุถุชนให้เป็นไปในแนวทางเดียวกัน การปกครองของคณะสงฆ์ ไม่มีระบบที่มีชื่อเรียกเฉพาะ คณะสงฆ์ของพระพุทธเจ้าเป็นสังฆะ^{๕๒} ซึ่งมีระเบียบ แบบแผนข้อกำหนดวิธีการดำเนินการตามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้

แนวคิดและวิธีการปกครองตามรูปแบบคณะสงฆ์ไทย ต้องสอดคล้องกับพระธรรมวินัย และเป็นไปตามพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ ประกาศ มติมหาเถรสมาคม ซึ่งพระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้แสดงทัศนะไว้ว่า การปกครองคณะสงฆ์ต้องมุ่งเน้นพัฒนา วัดแต่ละวัดให้เข้มแข็งเป็นที่พึ่งของชุมชนอย่างแท้จริง จากนั้นวัดทั้งหลายก็สร้างเครือข่ายโยงใยรวมกัน ทำงานร่วมกันเป็นทีมทั่วประเทศ ลดขั้นตอนสายบังคับบัญชาที่ซ้ำซ้อน ไม่ทันการณ์ โดยปรับปรุงระบบทำงานของพระสังฆาธิการ หรือทำรีเอ็นจิเนียริงให้กับการบริหารคณะสงฆ์ ให้เป็นระบบการบริหารงานที่ใช้ได้ดี โดยอาศัยความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ด้านสื่อสาร^{๕๓} การปกครองคนต้องยึดหลักธรรมาธิปไตย ดังที่ท่านได้กล่าวไว้ว่า แม่น้ำกว้างใหญ่เพราะอยู่ต่ำอย่าง แม่น้ำ รอรับหยาดน้ำ หยดน้ำจาก ลำธาร ห้วย คลอง หนอง บึงไหลมาเต็ม เพราะแม่น้ำโขงอยู่ต่ำ ลองไปดูต้นแม่น้ำโขงที่อยู่สูง ที่นั่น แม่น้ำโขงจะเล็กนิดเดียว คนที่เป็นผู้นำ ก็เหมือนกันจะเป็นผู้ยิ่งใหญ่ ต้องวางตัวเหมือนแม่น้ำ เข้าถึงประชาชน เข้าถึงผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงาน อ่อนน้อมถ่อมตน ไม่ใช่ทำตัวเป็นพวกอัตตาธิปไตย ต้องเป็นธรรมาธิปไตยจึงจะยิ่งใหญ่ได้^{๕๔}

^{๕๑}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๔๖.

^{๕๒}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมาธิปไตยไม่มา จึงหาประชาธิปไตยไม่เจอ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์สวัย จำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๑๒.

^{๕๓}พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พระพุทธศาสนาในยุคโลกาภิวัตน์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๒๙-๓๓.

^{๕๔}พระราชวรณีย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), สุขภาพใจ, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม บริษัท เคล็ดไทย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๗๘.

นอกจากหลักธรรมาธิปไตยแล้วพระธรรมวินัยก็เป็นหลักการอันสำคัญยิ่งในการปกครองคณะสงฆ์ดังที่ท่านได้บรรยายถวายความรู้ในการอบรมหลักสูตรการเพิ่มประสิทธิภาพเลขานุการไว้ว่า การปกครองคณะสงฆ์ เป็นการปกครองโดยยึดหลักพระธรรมวินัยเป็นที่ตั้งโดยอาศัยอำนาจของรัฐและจารีตเป็นหลักอุดหนุน หลักในการบริหารนั้น ผู้ปกครอง นักบริหารจะต้องรู้จัก คนมีความรู้มีความสามารถ มีความรอบรู้เกี่ยวกับคนร่วมงานหรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาเสียก่อนว่าใครมีความสามารถ ถนัดด้านไหนบ้าง เพื่อจะใช้คนให้ถูกกับงาน^{๕๕} ฉะนั้นการปกครองคณะสงฆ์ ที่ดินั้น เบื้องต้นต้องรู้จักวางโครงการหรือการแบ่งงานมอบอำนาจหน้าที่จำต้องมีทีมงานคอยสนองงานเจ้าคณะเพื่อให้งานดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย จึงกำหนดลักษณะงานไว้ ๔ ประการ คือ

๑. งานสารบรรณ เป็นหัวใจหลักของงานด้านเอกสาร เป็นธรรมดาของผู้สนองงาน ที่ทำหน้าที่เป็นเลขานุการ จะต้องคอยสังเกตและศึกษาว่า ผู้บังคับบัญชาของตนชอบอย่างไร การสังเกตเป็นเรื่องสำคัญ ผู้ที่จะเป็นแม่บ้านหรือเลขานุการได้ดีหรือไม่ ดูที่การสังเกต เช่น เมื่อร่างหนังสือเสนอไปแล้วมีการแก้ไข ผู้สนองงานที่ฉลาดจะสังเกตว่าท่านแก้ไขในเรื่องใด ไม่ว่าจะเป็นการพิมพ์ การพิสูจน์อักษร วรรคตอน เป็นต้น เลขานุการต้องเป็นคนช่างสังเกตและจดจำ เพราะต้องทำหน้าที่เป็นแม่บ้านหรือหัวหน้าสำนักงานหนังสือเข้าออกอยู่ในความรับผิดชอบของเลขานุการ การจัดระบบงานเอกสาร ตู้ไหนเก็บเอกสารอะไร ต้องให้เป็นระบบระเบียบ เมื่อเก็บแล้วเวลาที่ต้องการใช้ สามารถหาได้อย่างรวดเร็ว

๒. งานประชุม เป็นเรื่องที่มีความสำคัญมาก เป็นส่วนที่ทำให้งานบริหารงานปกครองดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ มหาเถรสมาคมกำหนดไว้ว่า ต้องมีการประชุมพระสังฆาธิการในระดับต่าง ๆ ปีหนึ่งหลายครั้ง ฝ่ายเลขานุการมีบทบาทสำคัญที่สุดที่จะทำให้ การประชุมได้ผลตั้งแต่การแจ้งกำหนดประชุม จัดสถานที่ นัดผู้เกี่ยวข้องมาชี้แจง จัดทำวาระการประชุม สิ่งที่สำคัญที่สุดคือ เตรียมเอกสารประกอบการประชุม อย่าให้ประชุมมือเปล่าเด็ดขาด ถ้าจะประชุมเรื่องอะไร กฎ ระเบียบ ข้อบังคับหรือคำสั่งในเรื่องนั้น ๆ ว่าอย่างไร ต้องนำมาแจกที่ประชุม มิฉะนั้นแล้วจะทำให้การพิจารณาผิดกฎ ระเบียบหรือคำสั่งในการประชุมคณะรัฐมนตรี เรื่องแต่ละเรื่องที่เสนอเข้าที่ประชุม เลขานุการคณะรัฐมนตรี จะตรวจอย่างละเอียด ถ้าเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเงินต้องถามไปที่กระทรวงการคลังก่อนว่า เรื่องนี้กระทรวงการคลังมีมติว่าอย่างไร ถ้าเป็นเรื่องงบประมาณต้องถามไปที่สำนักงบประมาณ ถ้าทุกฝ่ายเห็นพ้องต้องกันว่าควรเข้าที่ประชุม เลขานุการจึงจะได้เสนอเข้าที่ประชุมคณะรัฐมนตรี นี้เรียกว่า “ทำงานหลังฉาก”

^{๕๕}สำนักงานเจ้าคณะภาค ๒, ระเบียบงานสารบัญ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๔-๗.

๓. การเสนองาน เลขาธิการไม่ใช่เพียงบุรุษไปรษณีย์ บริษัทใหญ่ ๆ เขามีการจ้างเลขานุการแพงๆ มีหน้าที่กรองงานเสนองานเพื่อพิจารณาว่า เรื่องนี้เป็นมาอย่างไร ก่อนที่จะเสนอ เจ้าคณะ ต้องกรองงานหรือมีการบันทึกแนบเสนอถวายคำแนะนำก่อนพิจารณาอนุมัติ อาจจะเป็นบันทึกเล็ก ๆ ไว้ที่ท้ายว่า ระเบียบเป็นมาอย่างไร เพราะฉะนั้นสิ่งที่เลขานุการต้องรู้คือ กฎระเบียบ มติทั้งหมดซึ่งในทางปฏิบัติเป็นไปได้ยาก แต่ก็ต้องไปหาเรื่องที่เกี่ยวข้องมาเสนองาน เลขานุการต้องเป็นหูเป็นตาให้กับผู้บังคับบัญชา ในการปกครอง ฝ่ายการข่าวต้องมี เมื่อเกิดอธิกรณ์ อย่าให้ผู้บังคับบัญชาบอกว่า “เรื่องนี้ ยังไม่ได้รับรายงาน” เลขานุการต้องเป็นผู้ประสาน

๔. การเสนองาน เรียกว่า เป็นหน่วยเฉพาะกิจ ตรงนี้คณะสงฆ์เรายังขาดและสิ่งที่เลขานุการต้องทำ คือเวลาเกิดเรื่อง เลขานุการต้องเป็นหน่วยเคลื่อนที่เร็ว Trouble Shooter แปลว่า เจาะปัญหา ลงไปคลี่คลายปัญหา แฉวงหรือตำบลต้องมีทีมที่จะลงไปดูในระดับวัดเขตหรืออำเภอ ก็ต้องมีทีมงานในเวลาเกิดปัญหาเกิดเรื่องต่าง ๆ ทุกฝ่ายปรึกษาหารือเฉพาะเรื่องนั้น ๆ พยายามอย่าให้ถึงสื่อมวลชน ที่คณะสงฆ์เกิดปัญหาในขณะนี้เพราะขาดทีมที่จะเข้าไปจัดการกับปัญหา เราควรจัดตั้งทีมงานหน่วยเคลื่อนที่เร็วเข้าไปแก้ปัญหา อย่าให้ลูกหลานใหญ่โตกลายเป็นน้ำผึ้งหยดเดียว

ถ้าทำงานกันเป็นระบบอย่างนี้ งานจะเดินไปได้ด้วยดีและทำให้ทำงานได้หลากหลาย สิ่งสำคัญประการสุดท้ายคือ เมื่องานมากขึ้น ต้องมีเจ้าหน้าที่สำนักงาน ต้องหาทีมงานมาช่วย นี่เป็นความคาดหวังและอยากเห็นการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาการปกครองคณะสงฆ์ ให้พระสังฆาธิการได้เอาใจใส่และดูแลกิจการของคณะสงฆ์ร่วมกัน มาเหนือร่วมกัน ทำงานร่วมกันต้องให้เกิดประโยชน์กับพระพุทธศาสนาอย่างยิ่งพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ข้อคิดเกี่ยวกับหลักการบริหารปกครองว่า “การบริหารที่ดี ต้องเป็นผู้รู้เท่าทันสถานการณ์ต่าง ๆ อย่าเป็นผู้ตกข่าว บริหารต้องรวดเร็วและแม่นยำ การจะแก้ปัญหาคือ ไหน ต้องแก้ในขณะนั้น ให้ติดตามสถานการณ์อย่างต่อเนื่อง ท่านอุปมาเปรียบเทียบว่า ดีเหล็กต้องตีตอนเหล็กร้อน การปกครองเมื่อมีเรื่องเดือดร้อนต้องดูทันที นั่นหมายถึง การที่จะแก้ไขทันเหตุการณ์ได้ดีต้องทำขณะนั้น อย่าชะลอจนเรื่องเงียบหายไปโดยไม่สนใจหรือนิ่งเฉย จะทำให้เสียระบบการทำงาน เสียระบบการปกครอง การบริหารงานต้องมีระบบ จัดการระบบให้ดี ลำดับเหตุการณ์ให้เหมาะสม อย่างนี้ดูตาย ต้องชวนช่วยหางานอยู่เสมอและท่านยังให้แนวคิดในสิ่งที่พึงทำคือ การข่าวข้อมูลสื่อสาร ต้องรวดเร็วทันใจทันการณ์ทันเกม เมื่อได้รับข่าวสารข้อมูลแล้ว ต้องรายงานผู้บังคับบัญชาของตนเองเป็นลายลักษณ์อักษร รายงานความคืบหน้าของสถานการณ์ และทำการเชิงรุก รู้ทันรู้คน รู้งานรู้กาล เป็นแมวมองเลือกหาคนดีมีฝีมือมาร่วมทีมเพื่อเสนองานและให้พิจารณาความดีความชอบให้กำลังใจด้วยผลงานที่เขาได้ทำ นั่น คือ การส่งเสริมคนดีมีฝีมือได้ทำงาน การทำงานนั้นอย่าให้กระทบกระทั่งระบบการปกครองในระดับเบื้องต้นหรือระดับสูงขึ้นไป

๒.๔.๒ การศาสนศึกษา

การศาสนศึกษาหมายถึงการศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอื่นๆอันควรแก่สมณะ^{๕๖} ซึ่งปัจจุบันได้จำแนกเป็นสองส่วน คือการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม บาลี และการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญเป็นกิจการของคณะสงฆ์ประเภทหนึ่งที่สำคัญยิ่ง มหาเถรสมาคม มีอำนาจหน้าที่ “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาของคณะสงฆ์” ม.๑๕ ตรีแห่ง พ.ร.บ.คณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ.๒๕๓๕ และในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางก็ได้กำหนดวิธีดำเนินการควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาว่า “ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม” และในส่วนของการปกครองคณะสงฆ์ส่วนภูมิภาคก็ได้กำหนดอำนาจหน้าที่เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นว่า “ควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาให้ดำเนินเป็นไปด้วยดี

การศาสนศึกษา^{๕๗} หมายถึงการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาของบรรพชิตและคฤหัสถ์หรือการศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติสัทธรรมซึ่งเป็นหนึ่งในสัทธรรม๓ของบรรพชิตและคฤหัสถ์แต่ในปัจจุบันพระปริยัติสัทธรรมนั้นเรียกสั้น ๆ ว่า “พระปริยัติธรรม” แต่เดิมนั้นองค์พระมหากษัตริย์ทรงดำเนินการจนเรียกการสอบว่า “สอบในสนามหลวง” โดยอาราธนาพระมหาเถระพระเถระเป็นแม่กองและกรรมการสอบปัจจุบันนี้ แม้คณะสงฆ์จะรับมาดำเนินการเองแต่ก็ยังคงอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ระเบียบการจัดศาสนศึกษายังคงเป็นไปตามจารีตที่เคยถือปฏิบัติสืบมาเพราะยังมิได้มีระเบียบมหาเถรสมาคมกำหนดวิธีดำเนินการศาสนศึกษา การแต่งตั้งแม่กองบาลีสนามหลวงและแม่กองธรรมสนามหลวงคงเป็นไปตามจารีตเดิม โดยหลักการ แบ่งการศึกษาพระปริยัติธรรมออกเป็น ๒ แผนก คือ แผนกบาลี ๑ แผนกธรรม ๑ แผนกบาลีเรียนบาลีไวยากรณ์แล้วเรียนแปลภาษาบาลีเป็นภาษาไทยและแปลภาษาไทยเป็นภาษาบาลีชั้นเรียนแผนกบาลีใช้นักธรรมเป็นองค์จำกัดสิทธิแบ่งเป็น๙ ชั้นคือชั้นบาลีไวยากรณ์ชั้นประโยค ๑-๒ ชั้นประโยค ป.ธ. ๓,๔,๕,๖,๗,๘ และ ๙ ผู้สอบได้ประโยค ป.ธ. ๓ ได้รับการแต่งตั้งเป็นเปรียญคือทรงตั้งเป็น “พระมหา” “สามเณรเปรียญ” ชั้นประโยค ๑-๒ ได้รับวุฒิปัตร์ชั้นประโยค ป.ธ. ๓-๘ ได้รับประกาศนียบัตรและพัดยศ ชั้นประโยค ป.ธ. ๙ ได้รับปริญญาบัตรและพัดยศเป็นปริญญาตรีทางศาสนาและถ้าสามารถสอบชั้นประโยค ป.ธ. ๙ ได้ในขณะที่เป็นสามเณรทรงพระกรุณาโปรดให้การอุปสมบทสามเณรผู้นั้นอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์เรียกว่า “บวชนาคหลวง” ผู้สอบได้เปรียญธรรม ๙ ประโยคอยู่ในสมณเพศได้รับนิตยภัตเท่ากับพระราชคณะชั้นสามัญผู้มีวิภูษฐานะชั้นประโยค ป.ธ. ๓ หรือเท่ากับพระคณาจารย์เอก แผนกธรรมเรียนพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาที่นักปราชญ์แปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยแล้ว

^{๕๖} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ กฎกระทรวงกฤษฎาเถรสมาคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖), หน้า ๓๘๗.

^{๕๗} พระธรรมปริยัติโสภณ (วรวิทย์ คงคปญฺญ), การคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๒๕.

และเรียบเรียงสำนวนให้เหมาะสมมีอยู่ ๒ ประเภทคือสำหรับพระภิกษุสามเณรเรียกว่า “นักธรรม” สำหรับคฤหัสถ์เรียกว่า “ธรรมศึกษา” โดยชั้นจัดเป็น ๓ คือ ชั้นตรี ชั้นโท ชั้นเอกเฉพาะนักธรรมจัดเป็นวิทยฐานะของพระภิกษุสามเณรในระดับหนึ่งแต่ละชั้นมีประกาศนียบัตรเป็นสำคัญ

การจัดการศาสนศึกษา เจ้าอาวาสมีอำนาจหน้าที่“เป็นธุระในการศึกษาอบรม และสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์” ม. ๓๗ แห่ง พ.ร.บ.คณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยวัดและท้องถิ่นดำเนินการเองโดยคณะกรรมการการศึกษาคณะสงฆ์ไม่ได้เข้าไปดูแลการจัดการศึกษาจึงเป็นเรื่องของแต่ละวัดที่ดำเนินการเองวัดใดที่มีเจ้าอาวาสเอาใจใส่เป็นกิจธุระ ด้านการเรียนการสอนของวัดนั้นก็กันไปด้วยดีส่วนวัดที่เจ้าอาวาสไม่ให้ความสนใจ ก็ปล่อยให้กันไปตามยถากรรมทำให้ในท้องถิ่นห่างไกลจากตัวเมืองหรือชนบทบางพื้นที่ไม่มีการเรียน การสอนการศึกษาของพระสงฆ์ส่วนใหญ่ปรากฏเฉพาะในเมืองใหญ่ ๆ หรือเมืองหลวงเท่านั้นทุกวันนี้พูดได้ว่าพระเณรส่วนใหญ่ได้รับการศึกษาตามยถากรรมกล่าวคือต้องชวนขวนขวายศึกษาเองขณะที่หลักสูตรการศึกษาที่ถ้าหลังขาดการพัฒนาทั้งเนื้อหาวิธีการเรียนการสอนและอุปกรณ์^{๕๔}

สาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าเกิดจากปัจจัยหลัก ๆ อยู่ ๒ ประการคือ

๑. ปัจจัยภายนอกองค์กรคณะสงฆ์นับเป็นองค์ประกอบที่มีผลต่อความสำเร็จและความล้มเหลวของการจัดการศึกษาคณะสงฆ์ทั้งนี้เพราะการที่องค์กรคณะสงฆ์เป็นส่วนหนึ่งของสังคมเมื่อสังคมมีการเปลี่ยนแปลงจึงทำให้ส่งผลกระทบด้วยซึ่งสามารถพิจารณาได้ดังนี้

๑) การเปลี่ยนแปลงทางบริบทของสังคมไทยโดยเฉพาะช่วงศตวรรษที่ผ่านมานับว่าส่งผลต่อการจัดการศึกษาของคณะสงฆ์เป็นอย่างมากเพราะความเจริญแบบตะวันตกนั้นได้นำสถาบันต่าง ๆ แบบใหม่เข้ามารับเอาบทบาทเดิมของวัดไปดำเนินการเองทำให้การศึกษาจากวัดไม่ได้รับความนิยมและนอกจากนั้นก็มีการแยกระบบการศึกษาออกจากกันในสมัย ร.๖ คือฝ่ายรัฐก็รับเอาการศึกษาของประชาชนมาจัดการเสียเองแล้วปล่อยให้คณะสงฆ์จัดการศึกษากัน ตามลำพังซึ่งยังคงยึดจารีตเดิมเป็นหลัก

๒) การที่รัฐไม่ประสบความสำเร็จในการจัดการศึกษาสำหรับทวยราษฎร์ได้อย่างทั่วถึง^{๕๕} เพราะภายหลังจากที่รัฐได้แยกรการศึกษาไปดำเนินการเองแต่เมื่อเวลาผ่านไปปรากฏว่ารัฐไม่สามารถที่จะจัดการศึกษาได้ครอบคลุมและเอื้อประโยชน์ต่อคนส่วนใหญ่ของประเทศได้อย่างทั่วถึงทำ

^{๕๔} พระไพศาล วิสาโล, พระธรรมปิฎกกับอนาคตของพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : กองทุนวัฒนธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑๑.

^{๕๕} พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตโต), การศึกษาของคณะสงฆ์ปัญหาที่รอทางออก, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลดิมทอง, ๒๕๒๙), หน้า ๔.

ให้บางส่วนต้องเข้ามาพึ่งระบบการศึกษาของคณะสงฆ์ด้วยการบวชเรียนซึ่งถือว่าเป็นช่องทางหรือที่พึ่งแหล่งสุดท้ายของผู้พลาดโอกาสทางการศึกษาที่รัฐได้รับไปดำเนินการ

๒. ปัจจัยภายในองค์กรคณะสงฆ์นับเป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการจัดการศึกษาคณะสงฆ์โดยตรงซึ่งสามารถพิจารณาได้ในหลายลักษณะคือ

๑) ในด้านผู้รับผิดชอบที่ขาดประสิทธิภาพในการดำเนินการเพราะมหาเถรสมาคม ที่เป็นผู้รับผิดชอบโดยตรง ปรากฏว่าไม่สามารถที่จะตอบสนองต่อการณ คณะสงฆ์และในแง่ของผู้ทำหน้าที่ในการจัดการศึกษาคณะสงฆ์นี้สามารถพิจารณาได้ในหลายลักษณะคือมองจุดมุ่งหมายของการศึกษาไม่ตรงกันพระเถระมุ่งให้การศาสนศึกษาเป็นเรื่องของศาสนาเพื่อศาสนาขณะที่ความจำเป็นทั่วไปเป็นเรื่องของศาสนาเพื่อเอื้อประโยชน์หรือตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคมเสียเป็นส่วนใหญ่และวัยวุฒิและคุณวุฒิ นับว่าเป็นองค์ประกอบสำคัญ เพราะที่ผ่านมาผู้รับผิดชอบจัดการศึกษาล้วนเป็นพระเถระที่มีวัยวุฒิมากตลอดจนการที่ได้รับการศึกษาแบบเก่าจึงไม่สนับสนุนการจัดการศึกษาที่เห็นว่าขัดแย้งกับแนวคิดตน ไม่มองคุณภาพบริบททางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปแล้วจึงทำให้การจัดการศึกษาไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

๒) ในด้านผู้รับการศึกษาจะเห็นได้ว่ากลุ่มบุคคลที่เป็นผู้เข้ามารับการศึกษาส่วนใหญ่ คือผู้ที่ตกหล่นจากระบบการศึกษาของรัฐเป็นกลุ่มที่ขาดโอกาสทางการศึกษาทำให้ความต้องการสนองตอบทางด้านการศึกษาไม่สอดคล้องกับระบบการจัดการศึกษาคณะสงฆ์

๓) การยึดติดกับระบบเดิม ๆ ก็เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้การศึกษาสงฆ์เกิดความล้มเหลวในปัจจุบันเพราะการยึดติดอยู่กับของเดิมไม่ยอมให้มีการปรับปรุงใด ๆ ไม่ว่าหลักสูตรแบบเรียนวิธีการสอนและการจัดการศึกษา^{๖๐} เพราะขาดพื้นฐานความรู้ที่เป็นสมัยใหม่ทำให้ต้อง ยึดเกาะอยู่กับฐานความรู้เดิมของตนเองและไม่กล้าที่จะเปลี่ยนแปลงเพราะกลัวต่อสภาพการณ์ ที่ตนไม่คุ้นเคย แต่อย่างไรก็ตามความพยายามที่จะมีการปรับปรุงการศึกษาของคณะสงฆ์ไทยนั้น มีมาโดยตลอดนับตั้งแต่รัชกาลที่ ๒ ที่มีการจัดการเรียนบาลีแบบ ๙ ประโยคโดยเน้นการใช้คัมภีร์อรรถกถาเป็นหลักสูตรแทนพระไตรปิฎกและต่อมาในรัชกาลที่ ๖ สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงจัดให้มีการปรับปรุงหลักสูตรปริยัติธรรมแบบบาลีและรวมถึงรูปแบบวิธีการเรียนการสอนให้มีความทันสมัยยิ่งขึ้น^{๖๑} แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าระบบที่ว่าทันสมัยนี้ได้ถูกปล่อยปละละเลยไม่มีการพัฒนาต่อเนื่องจนกลายเป็นของเก่าในที่สุด

^{๖๐}พระมหาวงศ์ไทย ศรีลารักษ์, “การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาการศึกษาของคณะสงฆ์ไทย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒).

^{๖๑}พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิสตรี-สฤตติวงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๒๘๖.

การจัดการศาสนศึกษาเป็นกิจการที่สำคัญยิ่งของคณะสงฆ์เป็นหลักสำคัญในการรักษาพระพุทธศาสนาเพราะพระสงฆ์ผู้รักษาพระธรรมวินัยดีย่อมเป็นศรีของพระศาสนาและเป็นการกำลังในการพัฒนาทรัพยากรบุคคลของชาติการจัดการศาสนศึกษาควรจะมีองค์ประกอบ ๕ คือ^{๒๒}

๑. หลักการหมายถึงควรเป็นระบบและหลักสูตรเฉพาะเพื่อการพระศาสนา มีความดีงามในตัวอย่างสมบูรณ์แบบเป็นหลักการอันดีงามสำหรับการคณะสงฆ์และการพระศาสนา

๒. วิธีการหมายถึงวิธีดำเนินกิจการต่าง ๆ ในการศาสนศึกษาเช่นการเรียนการสอนการวัดผลการรับรองฐานะและการจัดการอื่น ๆ เพื่อให้การศาสนศึกษามีความเจริญก้าวหน้าและมีประสิทธิภาพเป็นไปตามจารีตประเพณีอันดีงามแต่อดีต

๓. ปฏิบัติการหมายถึงเจ้าสำนัก - ครูอาจารย์ซึ่งเป็นผู้แบกภาระการศาสนศึกษา ควรเห็นแก่ประโยชน์ของคณะสงฆ์และพระศาสนาเป็นสำคัญ ปฏิบัติภารกิจส่วนนี้ด้วยกตัญญูกตเวทีตาธรรม มุ่งรักษาพระธรรมวินัยของพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

๔. อุปกรณ์หมายถึงการอุปถัมภ์บำรุง การศาสนศึกษานี้องค์พระมหากษัตริย์ทรงรับไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์จึงนับได้ว่าเป็นพระมหากรุณาอย่างสูง แต่การที่ทรงอุปถัมภ์ด้วยงบประมาณอุดหนุนผ่านทางเจ้าหน้าที่ของรัฐเป็นทุนอุดหนุนที่น้อยกว่าการศึกษาประเภทอื่น ๆ ถึงแม้จะได้รับการอุปถัมภ์จากประชาชนทั่วไปอีก ก็เป็นส่วนน้อยไม่เพียงพอแก่การจัดการ จึงเป็นเหตุให้การบริหารจัดการเป็นไปด้วยความยากลำบาก

๕. สิทธิการหมายถึงการติดตามผลงาน การควบคุมและส่งเสริมการศาสนศึกษาโดยตรงได้แก่เจ้าคณะทุกส่วนทุกชั้นด้วยองค์ประกอบดังกล่าวผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ ได้ช่วยแบกภาระด้านการศาสนศึกษาอย่างเต็มกำลังอันเป็นการแสดงความกตัญญูต่อพระศาสนาเป็นเหตุให้ คณะสงฆ์และพระศาสนาได้มีผู้เจริญด้วยวิชาความรู้ มีภูมิรู้ภูมิธรรมอย่างน่าภาคภูมิใจ

๒.๔.๓ การศึกษาสงเคราะห์

การศึกษาสงเคราะห์หมายถึงการจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือหรือการช่วยเหลือเกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือการศึกษาอื่น นอกจากการศาสนศึกษาหรือสถาบันการศึกษาหรือผู้กำลังศึกษาเล่าเรียน^{๒๓} เป็นการสงเคราะห์ประชาชนให้ได้รับการศึกษาโดยอาศัยศาลาหรือเสนาสนะใด ๆ ของวัดเป็นโรงเรียนหรือพระสงฆ์วัดและคณะสงฆ์ให้การสนับสนุนแก่

^{๒๒} พระราชวชิรติก (อดุลย์ อมโร) “กระบวนการบริหารงานบุคคลของโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม เขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๔” วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๔๓).

^{๒๓} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๑.

สังคมเป็นการศึกษาที่นอกเหนือจากพระปริยัติธรรม พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ความหมายและแนะนำการจัดการเกี่ยวกับเรื่องการศึกษาสงเคราะห์ไว้ว่า การศึกษาสงเคราะห์ เป็นการส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนได้ศึกษาเล่าเรียนทั้งทางโลกและทางธรรมนอกเหนือจากการสงเคราะห์ในวัดหรือสถานที่ศึกษาต่าง ๆ การตั้งศูนย์เด็กก่อนเกณฑ์ การดึงเด็กและเยาวชนมาศึกษาธรรม การเปิดสอนธรรมศึกษาให้แก่เด็กและนักเรียน การจัดพระสงฆ์ให้เข้าอบรม ในสถานที่ศึกษา การบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อนและการมอบทุนการศึกษาสงเคราะห์ การตั้งทุนนิธิเพื่อการศึกษาเหล่านั้น จัดเป็นการศึกษาสงเคราะห์^{๖๔}

การศึกษาสงเคราะห์นับเป็นบทบาทที่สืบเนื่องมาจากบทบาทเดิมของวัดและพระสงฆ์ไทยในอดีตนับตั้งแต่สมัยสุโขทัย เป็นต้นมาจนถึงกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่รัฐและคณะสงฆ์ จัดการศึกษาาร่วมกันเพื่อให้การศึกษาแก่คนในสังคมจนกล่าวได้ว่า ในสังคมไทยแบบเดิม วัดเป็นศูนย์กลางของชุมชน ๆ หนึ่งมีลักษณะการปฏิบัติภารกิจที่ครบจบสิ้นในตัววัดซึ่งเป็นศูนย์กลางของชุมชนและเป็นสมบัติของทุกคนในชุมชนจึงทำหน้าที่ให้การศึกษาตลอดชีวิตแก่สมาชิกทุกคนในชุมชนนั้น^{๖๕} แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ เป็นต้นมาการจัดให้ประชาชนได้ศึกษาเล่าเรียนเป็นหน้าที่และความรับผิดชอบโดยตรงของรัฐ พระสงฆ์แม้จะมีบทบาทด้านการศึกษา ก็เพียงช่วยสอนในโรงเรียนประจำบาลอยู่บ้างแต่ต่อบทบาทเหล่านี้ก็ค่อยๆ ลดน้อยลงตามลำดับจนถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ รัฐบาลผลิตครูได้มากขึ้น ก็ไม่ได้อาราธนาพระสงฆ์ เป็นครูสอนวิชาสามัญในโรงเรียนอีก คงมีแต่การอาราธนาพระสงฆ์ไปสอนศีลธรรมในโรงเรียนบ้างเป็นผู้อุปการะโรงเรียนบ้างการศึกษาของรัฐที่พระสงฆ์วัดและคณะสงฆ์ยังคงมีส่วนช่วยอยู่ก็เป็นในด้านการศึกษาสงเคราะห์เท่านั้น

การจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่วัดและพระสงฆ์จัดให้มีการบริการแก่สังคมตามความมุ่งหมายของการศึกษาของรัฐที่มีการดำเนินกิจการอยู่ในปัจจุบันแยกออกเป็น ๓ ลักษณะคือ

๑. การจัดการศึกษาเป็นโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติให้นักเรียนและพระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเพื่อชีวิตและสังคมได้แก่การจัดโรงเรียนปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาโรงเรียนราชภัฏการกุศลของวัดโรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์วิทยาลัยและมหาวิทยาลัยสงฆ์

๒. การสงเคราะห์ให้เด็กและประชาชนได้รับการศึกษาในสถาบันศึกษาของรัฐหรือเอกชนตามแผนการศึกษาแห่งชาติเช่นการเป็นผู้นำในการตั้งโรงเรียนในชนบทที่ตั้งวัด การให้สร้าง

^{๖๔}พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “คำกล่าวปาฐกถาบรรยาย”, ในการประชุมพระสังฆาธิการระดับอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ ณ วัดพระพุทธรูปมหาธรรมราชา จังหวัดสระบุรี, ๒๕๔๖), (อัสสัมชัญ).

^{๖๕}พระราชวรมุนี (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), สถาบันสงฆ์กับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : จุฬารายการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๒.

สถานศึกษาในบริเวณวัดการให้ใช้หรือให้เช่าที่วัดหรือที่ธรณีสงฆ์ในการสร้างสถานศึกษาของรัฐหรือท้องถิ่นการเป็นผู้อุปการะโรงเรียนต่าง ๆ การให้การอุปถัมภ์แก่เด็กวัด

๓. การสอนศีลธรรมแก่นักเรียนนักศึกษาในระบบโรงเรียนตามแผนการศึกษาแห่งชาติ เช่นการสอนธรรมศึกษาการสอนศีลธรรมการใช้หน่วยงานพระธรรมทูตและหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลในการเผยแผ่ศีลธรรมในโรงเรียนและสถานศึกษาต่าง ๆ ในปัจจุบันระบบการศึกษาในโรงเรียนเปลี่ยนไปมีการขยายฐานการศึกษาจนถึงมัธยมศึกษาปีที่ ๓ และการศึกษาที่เน้นประสบการณ์ตรงเป็นส่วนมากเด็กและเยาวชนจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่เพื่อศึกษาหาความรู้ด้วยตนเอง ในระยะเวลาที่เปลี่ยนระบบการเรียนนี้จึงทำให้ระบบโรงเรียนที่พระสงฆ์วัดและคณะสงฆ์จัดต้องประสบปัญหาในด้านการบริหารจัดการเนื่องจากเด็กต้องใช้เวลาในระบบโรงเรียนสามัญเป็นส่วนใหญ่โรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์หลายโรงเรียนต้องประสบปัญหานักเรียนขาดเรียนหรือการที่โรงเรียนต้องขาดนักเรียนเป็นต้น

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้นพระสงฆ์วัดและคณะสงฆ์จึงควรที่จะปรับบทบาทและปรับปรุงการเรียนการสอนในการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไปในเรื่องที่ควรดำเนินการต่อไปนี้

ก. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสจะต้องถือเป็นหน้าที่สำคัญอย่างหนึ่งที่จะจัดให้มีการศึกษาสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไปเพราะการศึกษาสงเคราะห์ว่าโดยเนื้อหาสาระแล้วก็เป็นการเผยแผ่พระศาสนานั้นเองซึ่งสามารถทำได้ใน ๒ ลักษณะคือในด้านการเป็นผู้นำและเป็นผู้สนับสนุนให้มีการจัดการศึกษาสงเคราะห์ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๑. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสควรเป็นผู้นำในการจัดตั้งโรงเรียนราษฎร์ให้มีขึ้นในวัดและทำการเปิดสอนตามหลักสูตรของกระทรวงศึกษาธิการเจ้าอาวาสหรือพระสงฆ์อาจเป็นผู้บริหารจัดการร่วมกันกับคณะกรรมการท้องถิ่นโดยจัดให้เป็นไปตามระเบียบมหาเถรสมาคมที่ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล พ.ศ.๒๕๑๘ ในการจัดตั้งและดำเนินการรับภาระในการจัดหารายได้มาบำรุงโรงเรียนเพื่อเป็นการกุศลช่วยเหลือชุมชนเพื่อช่วยสงเคราะห์เยาวชน ผู้ยากไร้ผู้ด้อยโอกาสทางสังคมเป็นการช่วยพัฒนาสังคมอีกทางหนึ่ง

๒. เป็นผู้นำในการระดมทุนเกี่ยวกับการส่งเสริมการศึกษาและการพัฒนาชีวิตของคนในชุมชนและควรจัดให้มีการจัดตั้งกองทุนสำหรับสงเคราะห์ช่วยเหลือนักเรียนยากจนและอาจจะจัดมอบทุนในการศึกษาในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาโดยอาจจะนำเงินการเองบ้างส่งต่อให้สถานศึกษาจัดการเองบ้างและมอบให้ส่วนราชการที่เกี่ยวข้องช่วยจัดดำเนินการแทนบ้าง

๓. การจัดให้มีการเปิดสอนธรรมศึกษาแก่นักเรียนนิสิตนักศึกษาหรือประชาชนทั่วไปเพื่อให้เข้าถึงหลักธรรมคำสอนเพื่อจะได้นำมาประพฤติปฏิบัติในชีวิตประจำวันเป็นการช่วยสงเคราะห์ให้เยาวชนมีพัฒนาการด้านจิตใจที่สูงยิ่งขึ้น

๔. ควรส่งเสริมพระภิกษุสามเณรในวัดให้ได้รับการศึกษาจากสถานการศึกษาของคณะสงฆ์เช่นมหาวิทยาลัยสงฆ์ เป็นต้น เพราะในปัจจุบันพระหรือเจ้าอาวาสไม่น้อยที่มีแนวคิดไม่ส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรเรียนในสถานศึกษาของสงฆ์เพราะเห็นว่าขัดกับพระธรรมวินัย

๕. การจัดให้มีการศึกษาอบรมด้านวิปัสสนาธุระ ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ อันเป็นการฝึกฝนอบรมพัฒนาทางจิตใจให้เกิดปัญญาขั้นสูงสุดในพุทธศาสนาจนสามารถรู้เห็นแจ่มแจ้งเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงคือรู้เท่าทันโลกและชีวิตจนเป็นผู้หมดจากกิเลสหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสิ้นเชิงซึ่งถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนาที่เรียกว่านิพพาน

๖. การจัดให้มีสถานศึกษาเพื่อให้บริการแก่ผู้ที่สนใจศึกษาหาความรู้เช่นการจัดให้มีห้องสมุดและพิพิธภัณฑ์สถานแก่ผู้สนใจทั่วไป

๗. การให้การศึกษอบรมแก่ผู้ที่บวชในระยะสั้นเพราะในปัจจุบันคนในสังคมนั้นไม่นิยมบวชเป็นเวลานานแต่ยังคงมีการบวชตามประเพณีของสังคมไทยเช่นการบวช ๓ - ๑๕ วัน หรือ ๑ พรรษา เป็นต้น และนอกจากนั้นควรจัดให้มีการบวชภาคฤดูร้อนของนักเรียนนิสิตนักศึกษาโดยเฉพาะในระดับอุดมศึกษาในแต่ละปีที่กำลังนิยมแพร่หลายอยู่ในปัจจุบัน

๘. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสควรจัดให้มีการช่วยเหลือแก่โรงเรียนที่ตั้งอยู่ในวัดหรือตั้งอยู่ในท้องที่เดียวกับที่ตั้งวัดอยู่โดยเฉพาะในชนบทที่ห่างไกลออกไปที่ขาดแคลนทุนทรัพย์พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสควรให้การสนับสนุนในการหาเงินหรือวัสดุอุปกรณ์ที่จำเป็นต่าง ๆ มาช่วยเหลือโรงเรียนในกรณีที่งบประมาณสนับสนุนจากรัฐมีไม่เพียงพอและควรจัดกองทุน

๙. การอุปการะนักเรียนนักศึกษาในรูปแบบของศิษย์วัดเพื่อเข้าศึกษาในสถานศึกษาต่างๆ และให้การสงเคราะห์ด้วยปัจจัยต่าง ๆ เช่นทุนในการศึกษาเล่าเรียน เป็นต้น นับเป็นบทบาทด้านบริการสังคมสงเคราะห์ที่ทำมานานตั้งแต่สมัยพุทธกาลเหมือนกับการบวชเณรโดยท่านพระสารีบุตรและพระอานนท์ซึ่งเป็นแบบอย่างให้มีการดำเนินการในปัจจุบัน

๑๐. การเป็นพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนและสถานศึกษาระดับต่างๆถือเป็นกิจกรรมที่สำคัญยิ่งกิจกรรมหนึ่งของคณะสงฆ์ที่ให้บริการแก่เยาวชนโดยทางสถานศึกษาไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายใด ๆ เพราะคณะสงฆ์ต้องการสงเคราะห์ด้านการศึกษาแก่เยาวชนอยู่แล้ว

๑๑. การควบคุมและการส่งเสริมของคณะสงฆ์เพื่อให้เกิดความเรียบร้อยและเป็นการสนับสนุนด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์คณะสงฆ์ควรที่จะจัดให้มีการดำเนินการดังต่อไปนี้

๑. คณะสงฆ์ควรจัดตั้งคณะกรรมการการศึกษาสงเคราะห์เพื่อให้เป็นผู้รับผิดชอบโดยตรงต่อการกำหนดนโยบายกำหนดมาตรการและการควบคุมส่งเสริมให้มีการดำเนินการจัดการศึกษาสงเคราะห์อย่างจริงจังเพราะปัจจุบันนี้มีหลายหน่วยงานที่เกี่ยวข้องแต่ก็ไม่มีหน่วยงานใดรับผิดชอบโดยตรงทำให้การดำเนินงานเป็นไปอย่างไร้เป้าหมายและกระจัดกระจายอยู่ทั่วไป

๒. คณะสงฆ์ควรเป็นผู้สนับสนุนในทุก ๆ ด้านเกี่ยวกับการจัดให้มีการจัดการศึกษาสงเคราะห์ เพราะจากรายงานผลวิจัย ระบุตรงกันว่า การจัดการศึกษาสงเคราะห์ขาดปัจจัยในการสนับสนุนแทบจะทุกด้านและที่เป็นอยู่ในปัจจุบันก็เป็นการจัดตามสภาพของชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ โดยคณะสงฆ์ให้การสนับสนุนและการดูแลจากฝ่ายปกครองของคณะสงฆ์น้อยนิด

๓. คณะสงฆ์ควรส่งเสริมบทบาทของผู้ทำงานด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์ อย่างเท่าเทียมกับในส่วนอื่น ๆ โดยเฉพาะในการพิจารณาแต่งตั้งเลื่อนสมณศักดิ์เพื่อให้เป็นกำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงานในด้านนี้อีกทั้งเป็นการเผยแผ่ความดีนั้นให้เป็นที่รับรู้ของคนทั่วไป

๔. คณะสงฆ์ควรที่จะมีการตรวจเยี่ยมจากส่วนกลางการติดตามและการประเมินผลโครงการต่าง ๆ เกี่ยวกับการจัดการศึกษาสงเคราะห์และเก็บข้อมูลต่าง ๆ ทำการศึกษาและวิจัยรูปแบบในการจัดการศึกษาสงเคราะห์เพื่อนำไปปรับประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด

๕. คณะสงฆ์ควรจัดอบรมให้การศึกษาด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์แก่พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสที่มีความสนใจและทำงานด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์และส่งเสริมให้มีการประสานงานรัฐองค์กรเอกชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาสงเคราะห์ที่มีอยู่โดยทั่วไป

๒.๔.๔ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาคือการทำให้หลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแพร่หลายออกไปขยายวงกว้างออกไปทำให้ผู้เคาะพลเลื่อมใสในพระรัตนตรัยน้อมนำเอาหลักธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติ^{๖๖} เพื่อก่อให้เกิดการศึกษาและการพัฒนาตนเองไปในทางที่ถูกต้องและเหมาะสมเป็นหน้าที่ของพุทธบริษัททุกฝ่ายที่จะต้องดำเนินการร่วมกันให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ที่มีหน้าที่ในการศึกษาและปฏิบัติตามหลักธรรมคำสั่งสอนจะต้องตระหนักในภาระหน้าที่เหล่านี้อย่างแท้จริง

การเผยแผ่พระพุทธศาสนาเป็นกิจการอย่างหนึ่งที่มีการปฏิบัติตั้งแต่สมัยพุทธกาลจนถึงปัจจุบันในประเทศไทยกิจการเผยแผ่พระศาสนาของวัดและพระสงฆ์ที่มีการดำเนินการอยู่มีลักษณะการดำเนินการดังต่อไปนี้

๑. การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทยได้แก่การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัดที่บ้านผู้อาราธนาและที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ ทั้งแบบเทศน์รูปเดี่ยวหรือเทศน์ปฐชา วิสัชนา ๒ รูป ขึ้นไปเป็นต้น

๒. การเผยแผ่แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบันได้แก่การบรรยายธรรม การสนทนาธรรมการปาฐกถาธรรมในที่ประชุมที่วัดหรือที่อื่น ๆ ในโอกาสต่าง ๆ หรือโดยทาง

^{๖๖} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺญ), คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๓๓.

วิฤกษ์กระจายเสียงโทรทัศน์บันทึกเสียงหรือแถบเสียงไปเผยแพร่ที่อื่นในโอกาสต่าง ๆ รวมตลอดถึงการพิมพ์หนังสือเทศน์หนังสือธรรมะออกเผยแผ่หรือลงในหนังสือพิมพ์เผยแผ่

๓. การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่หรือเป็นสถานศึกษาเป็นการประจำหรือครั้งคราวหรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษในวัดหรือในหมู่บ้านใกล้เคียงเช่นงานพระธรรมทูตงานพระธรรมจาริกงานอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

การดำเนินงานเหล่านี้มีการจัดตั้งกลุ่มเพื่อดำเนินการกระจายอยู่ทั่วไปในประเทศ โดยผู้มีหน้าที่เกี่ยวข้องนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็น ๓ ฝ่ายคือ^{๖๗} ๑) พระสงฆ์ มีมหาเถรสมาคมเป็นผู้รับผิดชอบคอยควบคุมและให้การส่งเสริมส่วนผู้ทำหน้าที่คือพระภิกษุที่เป็นพระสังฆาธิการที่จะต้องรับผิดชอบงานด้านการเผยแผ่พระศาสนาตามบทบัญญัติมาตรา ๓๗ (๓) สามารถแยกออกเป็น ๒ ประการ คือ เป็นธุระในการศึกษาอบรมและสั่งสอนพระธรรมวินัยแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์^{๖๘} ฝ่ายรัฐบาลมีหน่วยงานที่รับผิดชอบคือสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติและในส่วนของประชาชนทั่วไปมีการจัดตั้งเป็นสมาคมหรือชมรมพุทธศาสนในระดับมหาวิทยาลัยและโรงเรียนต่าง ๆ ตลอดถึงการศึกษพระพุทธศาสนาในสถานศึกษาและในที่สาธารณะ^{๖๙} เช่นพุทธสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ยุวพุทธิกสมาคมแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ เพื่อทำการบรรยายธรรมในที่ประชุมและทางสื่อมวลชนต่าง ๆ

สภาพการณ์โดยรวมที่เป็นปัญหาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในปัจจุบันจึงได้แก่ การเผยแผ่ยังคงเป็นไปในลักษณะต่างคนต่างทำกระจายไร้รูปแบบไม่มีจุดศูนย์รวมหรือองค์กรที่รับผิดชอบอย่างแท้จริงเพราะมีองค์กรที่ปฏิบัติงานเพื่อพระพุทธศาสนาหลายหน่วยงาน เช่น กรมการศาสนา มหาเถรสมาคม พุทธสมาคม และกลุ่มชมรมชาวพุทธต่าง ๆ^{๗๐} สภาพการณ์เช่นนี้ทำให้งานการเผยแผ่พระพุทธศาสนาไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควรซึ่งปัญหาหรืออุปสรรคของการเผยแผ่นั้นพระธรรมสุทธิกวีก้าวไวอย่างน่าสนใจว่า^{๗๑}

^{๖๗} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), คนไทยกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๓.

^{๖๘} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๓๕.

^{๖๙} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและทางออกจากวิกฤต, หน้า ๒๗๓.

^{๗๐} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๘.

^{๗๑} พระธรรมวิสุทธิกวี (พิจิตร ฐิตวณฺโณ), คนไทยกับงานเผยแผ่พระพุทธศาสนา, หน้า ๖๒.

๑. เกิดจากนักวัตถุนิยมที่ไม่ยอมนับถือศาสนาเพราะคนที่ไม่มีความศรัทธาเหล่านั้น พยายามกีดกันหรือไม่ให้ความสะดวกในการเผยแผ่ศาสนาทุกศาสนา

๒. เกิดจากคนต่างศาสนาโดยการกีดกันหรือทำลายเพราะคนเหล่านั้นไม่ต้องการให้คนของตนไปนับถือศาสนาอื่น

๓. เกิดจากการแตกความสามัคคีในวงการพระพุทธศาสนาด้วยกันอันเป็นเหตุให้เกิดการทะเลาะและการกีดกันและติเตียนกันเอง

๔. เกิดจากการเข้าใจผิดว่าพระพุทธศาสนาเป็นอุปสรรคแก่การพัฒนาประเทศ

๕. เกิดจากสัทธรรมปฏิรูปคือสอนสิ่งที่ไม่ใช่คำสอนของพระพุทธเจ้าว่าเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นต้น

๖. เกิดจากตัวผู้เผยแผ่เองที่ขาดคุณสมบัติเช่นไม่มีความรู้ความเข้าใจในหลักการที่เพียงพอและไม่ตั้งอยู่ในองค์ของพระธรรมกถึกเป็นต้น

๗. ขาดกำลังทรัพย์ในการดำเนินการเผยแผ่เช่นการส่งพระธรรมทูตเดินทางไปต่างประเทศ

๘. ขาดอุปกรณ์ในการเผยแผ่เช่นหนังสือหรือวิทยากรที่เป็นเครื่องมือสมัยใหม่

๙. ขาดกำลังคนผู้สามารถในการเผยแผ่

๑๐. ขาดผู้สนับสนุนในการดำเนินงานเช่นถ้ารัฐบาลหรือคณะสงฆ์ไม่อนุญาตให้เดินทางไปต่างประเทศพระธรรมทูตก็ไม่สามารถไปทำการเผยแผ่ได้

๑๑. ขาดการอุปถัมภ์ด้วยปัจจัย ๔ จนผู้ดำเนินงานไม่สามารถดำเนินการได้

๑๒. ถูกโรคร้ายไข้เจ็บป่วยหรือได้รับความลำบากอย่างหนักในดินแดนที่ไปทำการเผยแผ่เช่นในประเทศที่มีอากาศหนาวเป็นต้น

พระสุธีวรญาณ ได้กล่าวว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ในปัจจุบัน ไม่ได้ผลเท่าที่ควรเป็นเพราะสาเหตุใหญ่ ๆ อยู่ ๓ ประการคือ^{๗๒}

๑. ผู้เผยแผ่ขาดความรู้ความแตกฉานในธรรมมีความรู้ชั้นสัญญาไม่ถึงขั้นทิฐิ และระดับญาณ

๒. ผู้เผยแผ่ขาดความรู้ความสามารถในการถ่ายทอดธรรมไม่เคยฝึกการพูดในที่ชุมชนหรือพัฒนาบุคลิกภาพใช้เสียงเบาใช้บาลีมากยกหัวข้อธรรมมากไม่เตรียมตัวไม่สังเกต คนฟัง ติดรูปแบบใช้เวลามากเป็นต้น

^{๗๒} พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), พุทธศาสนาปริทรรศน์รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๒๘๙.

๓. ผู้เผยแพร่ขาดความพอใจเต็มใจและความรักในการสอนธรรมเผยแผ่ธรรมมุ่งแต่เป็นฝ่ายตั้งรับไม่ทำแบบฝ่ายรุกสภาพการณ์ของปัญหาในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาดังได้กล่าวมาแล้วเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่าเกิดจากสภาพการณ์ของสังคมที่มีเปลี่ยนแปลงไปพระสงฆ์ประสบปัญหาในการสื่อสารกับคนสมัยใหม่เพราะยังคงยึดถือรูปแบบและวิธีการในการเผยแผ่อย่างเดิม

ดังนั้นเพื่อให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้ได้ผลดีท่ามกลางสภาพการณ์บริบททางสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงจึงไม่มีวิธีการใดจะดีกว่าการนำเอาวิธีการที่เคยประสบความสำเร็จแล้วมาปรับปรุงแก้ไขให้มีความเหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมปัจจุบัน

๒.๔.๕ การสาธารณูปการ

คำว่า “สาธารณูปการ” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนสถานของสงฆ์เช่นโบสถ์วิหาร”^{๗๓} เป็นต้นส่วน “สาธารณูปการ” ที่นำมาใช้ในการบริหารกิจการของสงฆ์เริ่มนำมาใช้ครั้งแรกในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๔๘๔ ในมาตรา ๓๓ ที่จัดให้ระเบียบการบริหารคณะสงฆ์ส่วนกลางเป็นองค์การต่าง ๆ คือองค์การการปกครององค์การการศึกษาองค์การการเผยแผ่องค์การสาธารณูปการ และนอกจากนี้ก็จะกำหนดให้มณฑลหรืออื่น ๆ เพิ่มขึ้นอีกก็ได้^{๗๔}

เมื่อประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ จึงปรากฏมีงานด้านสาธารณูปการในมาตราที่ ๓๓ โดยบัญญัติไว้ในหน้าที่เจ้าอาวาส “(๑) บำรุงรักษาวัดจัดกิจการ และศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี”^{๗๕} กล่าวโดยสรุปลักษณะงานมีดังต่อไปนี้

๑. หมายถึงก่อสร้างและการบูรณปฏิสังขรณ์ศาสนวัตถุและศาสนสถาน

๒. กิจการอันเกี่ยวกับการวัดคือการสร้างการตั้งการรวมการย้ายการยุบเลิกการขอรับพระราชทานวิสุงคามสีมาการยกวัดร้างเป็นวัดมีพระภิกษุอยู่จำพรรษาและการยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง

๓. กิจการของวัดอื่น ๆ เช่นการจัดงานวัดการเรียไร

๔. การศาสนสมบัติของวัด^{๗๖}

^{๗๓} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานพ.ศ. ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๗๔.

^{๗๔} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, หน้า ๑๗๓.

^{๗๕} พระเทพเวที (ประกอบ ธมฺมสฺสฺสโน), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายเถรสมาคม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๒๔.

^{๗๖} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญฺโญ), คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๑๑.

ความหมายทั้ง ๔ ประการข้างต้นนี้ ว่ากันโดยเนื้อหาสาระหรือลักษณะงานแล้วเป็นงานเกี่ยวกับการพัฒนาวัดอาคารสถานที่หรือการจัดสภาพแวดล้อมเพื่อให้เอื้อประโยชน์ต่อกิจการของวัดในด้านอื่น ๆ เช่น การใช้วัดเป็นสถานที่ศึกษาและปฏิบัติธรรมและการใช้วัดเป็นฐานในการรองรับคนเพื่อให้เข้ามาฟังธรรมหรือชักจูงให้คนเข้าวัดเพื่อที่พระสงฆ์ท่านจะได้ทำการเผยแผ่ธรรมเป็นต้น

พัฒนาการของวัดในพระพุทธศาสนานั้นเริ่มจากการที่พระพุทธเจ้าทรงรับวัดเวฬุวันเป็นแห่งแรก^{๗๗} และต่อมาที่ทรงอนุญาตเสนาสนะ ๕ ชนิดคือวิหารเรือนมุงแถบเดียวปราสาทเรือนโถงและถ้ำ^{๗๘} และจากการศึกษาวัดในสมัยพุทธกาลพอสรุปสาระสำคัญได้ดังนี้ ๑) ไม่ไกลบ้านนัก ๒) ไม่ใกล้บ้านนัก ๓) สะดวกแก่การไปวัดและการมาวัด ๔) เหมาะที่ประชาชนจะไปพบพระได้ ๕) กลางวันไม่พลุกพล่าน ๖) กลางคืนเงียบสงัด ๗) ไม่มีเสียงกึกก้อง ๘) ปราศจากกลิ่นตัวคนที่เดินเข้าออก ๙) เหมาะแก่การประกอบกิจของผู้ต้องการความสงบสงัด ๑๐) เหมาะที่พระสงฆ์จะหลีกเร้นอยู่ตามสมณวินัย^{๗๙}

ในสังคมไทย วัดซึ่งเป็นสถานที่อยู่ของพระสงฆ์ มีความสำคัญโดยนัยต่าง ๆ แต่เมื่อบริบททางสังคมมีการเปลี่ยนแปลงวัดและชุมชนมีความเหินห่างกันซึ่งสาเหตุอย่างหนึ่งที่เป็นเช่นนี้ ก็เกิดจากสภาพของวัดเองเพราะเมื่อกาลเวลาได้ล่วงไปแล้ววัดก็เสื่อมโทรมไปด้วยเหตุผลหลายประการมีวัดจำนวนไม่น้อยที่หมดคุณค่าอันควรแก่การเลื่อมใสศรัทธาเพราะเต็มไปด้วยสิ่งสกปรก และความไม่มีระเบียบสภาพดังกล่าวทำให้ประชาชนพากันเหินห่างจากวัดคลายความเลื่อมใสนอกจากนั้นบทบาทของวัดที่ยังพอมีเหลืออยู่บ้างก็มีลักษณะที่ผิดเพี้ยนไปจากเดิมคือ

๑. วัดเดิมเคยเป็นที่พำนักของภิกษุสามเณรกลายเป็นที่อยู่อาศัยของคฤหัสถ์มากกว่า

๒. วัดเคยเป็นที่บวชเรียนของลูกหลานในท้องถิ่นก็กลายเป็นที่บวชของคนหนุ่มจากท้องถิ่นอื่นซึ่งแม้อุปัชฌาย์ก็ไม่รู้จักประวัติของผู้ขอบรรพชาอุปสมบทมาก่อนนับเป็นจุดอันตรายจุดหนึ่งต่อความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

๓. วัดซึ่งเคยเป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลของชาวบ้านตามลัทธิเถรวาทก็ได้ถูกเปลี่ยนให้มีสภาพคล้าย ๆ กับโรงพระตามแบบมหายานในต่างประเทศไปเป็นจำนวนมาก

๔. วัดซึ่งเคยเป็นระเบียบเรียบร้อยสะอาดร่มรื่นเป็นสิ่งดึงดูดใจชาวบ้านให้เข้าไปพักผ่อนหย่อนใจก็กลายเป็นวัดที่ขาดระเบียบสกปรกและขาดความร่มรื่นทำให้ประชาชนไม่ศรัทธาไม่ยอมเข้าวัด

^{๗๗}วิ.ม. (ไทย) ๔/๕๙/๗๑.

^{๗๘}วิ.จุ. (ไทย) ๗/๒๙๔/๘๙ - ๙๑.

^{๗๙}พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), **พุทธศาสนปริทรรศน์รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๓๖.

๕. วัดซึ่งเคยเป็นศูนย์กลางของกิจกรรมทางสังคมที่พึงปรารถนาก็กลายเป็นแหล่ง
อบายมุข

สรุปความมุ่งหมายของการสาธารณูปการก็เพื่อบำรุงรักษาและส่งเสริมสร้างวัดให้เป็นที่
อำนวยความสะดวกแก่ประชาชนหรือสังคมผู้เป็นเจ้าของวัดนั้นให้วัฒนาสถาพรสืบไป การที่จะพัฒนาวัด
หรือสาธารณูปการเพื่อให้วัดกลับมามีบทบาทต่อชุมชนหรือสังคมที่วัดตั้งอยู่เพื่อใช้วัดเป็นฐานการ
รองรับการเผยแผ่หลักธรรมของพระพุทธศาสนาท่ามกลางสภาพการณ์ของสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลง
ไปแล้วนั้นสมควรที่วัดจะต้องมีการดำเนินการด้านสาธารณูปการโดยแบ่งลักษณะงานออกเป็น ๓
ประการคือ^{๘๐}

๑. การบูรณะและพัฒนาวัด

การพัฒนาวัดหรือการจัดสาธารณูปการให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของการมีวัดนั้น
เจ้าอาวาสจะต้องมีการตื่นตัวมีการเคลื่อนไหวและบำเพ็ญตนเป็น “อัครจารีบุคคล” คือเป็นคนทำ
ประโยชน์โดยการจัดกิจการต่าง ๆ ของวัดด้านสาธารณูปการตามหลักการ ๔ อย่างคือ

๑) อาวาสสัปปายะคือการทำให้วัดเป็นที่อยู่สบายทำให้วัดเป็นอารามเป็นรมณีสถาน
เป็นที่รื่นรมย์ใจเจริญตาแก่ผู้พบเห็นเป็นศูนย์กลางของชุมชนทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ด้วยการพัฒนา
วัดให้เป็นอารามคือมีการรักษาความสะอาดความเป็นระเบียบเรียบร้อยภายในวัดให้เป็นสถานที่
รื่นรมย์ใจของผู้ไปมาหาสู่และควรจัดสถานที่ของวัดให้เป็นสัดส่วนมีเรือนคั้งที่เก็บของใช้เพื่อให้
บริการแก่ประชาชนทั่วไปที่ต้องการ

๒) อาหารสัปปายะ คืออาหารเป็นที่สบายไม่เดือดร้อนด้วยการแสวงหาอาหารใน
สมัยก่อนเป็นหน้าที่พระภิกษุเทศส่นในปัจจุบันเป็นหน้าที่ของเจ้าอาวาสการจัดให้มีสวัสดิการอาหาร
จึงควรเป็นภาระของฝ่ายสาธารณูปการรวบรวมเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องไว้ดังนี้ ควรมีการกำหนด
เส้นทางโคจรบิณฑบาตควรแบ่งเป็นสายมีการจับสลายเปลี่ยนเวรกันทุก ๗ วันเพื่อเจริญศรัทธาของ
ผู้ทำบุญและป้องกันการติดในตัวของบุคคล ควรมีการจัดฉันทรวมกันในที่แห่งเดียวเพื่อประโยชน์คือทำให้
เกิดความเป็นธรรมในอดิเรกลามขจัดความขัดแย้งในการแสวงหาอุปัฏฐากก่อให้เกิดความสามัคคีธรรม
เป็นที่เจริญศรัทธาของผู้ถวายและสามารถแนะนำอบรมได้ง่ายในเวลาก่อนและหลังอาหาร ควรจัดให้
มีเจ้าหน้าที่รับกิจนิมนต์ และแจกจ่ายกิจนิมนต์ให้ทั่วถึง ด้วยความเป็นธรรมและควรจัดตั้งมูลนิธิ
สงเคราะห์สวัสดิการด้านอาหารในยามขาดแคลน

๓) บุคคลสัปปายะ คือการจัดให้มีบุคคลเป็นที่สบายนับเป็นปัจจัยอย่างหนึ่งที่ส่งผลต่อ
ความเจริญหรือความเสื่อมของวัดโดยเฉพาะบุคคลที่อยู่ในวัดหรือบริเวณวัดอันประกอบไปด้วยคนวัด

^{๘๐} ชำเลียง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ,
หน้า ๑๗๕.

๔ ประเภท คือ พระภิกษุสามเณรอุบาสกอุบาสิกา (แม่ชี) และเด็กวัดการจัดสาธารณูปการจะต้องคำนึงถึงบุคคลทั้ง ๔ ประเภทนี้โดยจัดให้มีที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมตามสถานภาพของแต่ละบุคคลไม่ให้ปะปนกันดำเนินการให้มีการแบ่งเขตที่อยู่กันอย่างชัดเจนมีการวางระเบียบปฏิบัติในด้านต่าง ๆ ของวัดให้เหมาะสม

๔) ธรรมสัปบายะ คือการจัดให้มีธรรมะเป็นที่สบายจุดมุ่งหมายของการมีวัดคือเป็นสถานที่ประพฤติปฏิบัติธรรมการจัดการสาธารณูปการใดๆของวัดจึงไม่ควรที่จะลืมหัวใจที่จะก่อให้เกิดความธรรมสัปบายะคือการจัดกิจกรรมของวัดให้เป็นไปด้วยดีโดยการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาให้เป็นประโยชน์แก่ประชาชนตามสมควรแก่กาลสมัยนั้น ๆ ด้วยการจัดกิจกรรมที่สัมพันธ์กับระบบการดำเนินชีวิตในชุมชนเพื่อเป็นการส่งเสริมให้คนที่สนใจ และนับถือศาสนามีความรู้ความเข้าใจสามารถนำหลักธรรมทรงพระพุทธศาสนาไปใช้ให้เกิดประโยชน์กิจกรรมที่ดำเนินการอาจแบ่งได้ ๓ ลักษณะ^{๔๑} คือ กิจกรรมประจำวันเป็นกิจที่จะทำได้เป็นประจำอยู่แล้วเช่นการทำวัตรสวดมนต์ทำวัตรร่วมกันเช้า – เย็นเสร็จพานั่งสมาธิภาวนาหรือการเปิดเทปกระจายเสียงที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับธรรมะให้ชุมชนได้รับฟังแต่สิ่งที่ทำได้ง่ายที่สุดคือการเขียนพุทธศาสนสุภาษิตติดไว้ตามต้นไม้ในบริเวณวัดกิจกรรมในวันหยุดประจำสัปดาห์หรือจะจัดในวันพระ ๘ ค่ำ ๑๔ ค่ำ ๑๕ ค่ำ ทั้งข้างขึ้นและข้างแรมด้วยการเทศนาอบรมธรรมการเจริญพระกัมมัฏฐานหรือจิตตภาวนาการรักษาศีลอุโบสถเป็นต้นและกิจกรรมในวันสำคัญของศาสนาโดยการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับวันสำคัญนั้น ๆ เช่นการปาฐกถาธรรม บรรยายธรรมหรือตอบปัญหาธรรมะ เป็นต้น

๒. การก่อสร้างและบูรณปฏิสังขรณ์เสนาสนะและสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ภายในวัดเพื่อให้วัดเป็นที่สัปบายะดังกล่าวข้างต้น เจ้าอาวาสจะต้องจัดให้มีการดำเนินการร่วมกับคณะกรรมการของวัดเพื่อให้วัดมีความเจริญรุ่งเรืองในทุกด้านและมีสภาพเป็นวัดในทางพระพุทธศาสนา คือ

๑) การทำป้ายชื่อวัดซึ่งนิยมทำด้วยวัสดุที่คงทนมีขนาดพอสมควรเขียนระบุชื่อวัดและที่ตั้งให้ถูกต้องและทำการจัดตั้งให้เหมาะสมสังเกตได้ง่าย

๒) การทำประวัติวัดซึ่งนิยมเขียนประวัติวัดไว้เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ เช่นชื่อวัดมีความหมายอย่างไรสถานที่วัดมีอาณาเขตกว้างยาวเท่าไรถาวรวัตถุและปูชนียวัตถุภายในวัดสร้างเมื่อไรใครเป็นผู้สร้างการบูรณปฏิสังขรณ์เมื่อ พ.ศ. อะไรสิ้นค่าใช้จ่ายเท่าไรลำดับเจ้าอาวาสนับตั้งแต่เริ่มสร้างวัดจนมาถึงปัจจุบันสถิติพระภิกษุสามเณรและฆราวาสว่ามีเท่าไรสถิติการศึกษาพระปริยัติธรรม เป็นต้น

^{๔๑} พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตตโสภโณ), พุทธศาสนาปริทรรศน์รวมผลงานทางวิชาการเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา, หน้า ๒๒๑.

๓) การทำแผนผังวัดหรือการวางแผนผังของวัดโดยสมควรที่จะมีการประชุมระหว่างเจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดรวมทั้งพระสังฆาธิการผู้บังคับบัญชาตามลำดับชั้นในการวางแผนผังของวัดเพื่อให้สะดวกในการก่อสร้างและความเป็นระเบียบเรียบร้อยของวัด และเป็นหน้าที่ของพุทธบริษัทที่จะต้องจัดตั้งทำการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

๔) การสร้างถาวรวัตถุอันเหมาะสมเจ้าอาวาสและคณะกรรมการวัดจะต้องพยายามรักษาความเป็นระเบียบในการก่อสร้างถาวรวัตถุให้เป็นไปตามแปลนที่ได้ตกลงกันไว้ โดยเน้นที่ประโยชน์ในการใช้และชุมชนเป็นหลัก

๓. การดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัดในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตราที่ ๔๐ ได้แบ่งศาสนสมบัติออกเป็น ๒ ประเภทคือ^{๔๒} ๑) ศาสนสมบัติกลาง ได้แก่ ทรัพย์สินของพระศาสนาซึ่งมีใช้ของวัดใดวัดหนึ่ง ๒) ศาสนสมบัติของวัด ได้แก่ ทรัพย์สินของวัดใดวัดหนึ่ง

การจัดการดูแลรักษาศาสนสมบัติทั้งสองประเภทย่อมมีทั้งที่อยู่ในส่วนของรัฐและของมหาเถรสมาคมซึ่งผู้ดูแลส่วนมากก็คือเจ้าอาวาสหรือพระสังฆาธิการที่อยู่ในเขตปกครองพื้นที่นั้น ๆ จะต้องจัดการศาสนสมบัติของ วัดให้เป็นไปด้วยดีคือการจัดการดูแลรักษาคุ่มครองป้องกัน ศาสนสมบัติของวัดและผลประโยชน์ของวัดไม่ให้เกิดความเสียหายเป็นสิ่งที่ควรดำเนินการให้มีการปฏิบัติในสิ่งต่อไปนี้

๑) ถ้าวัดใดยังไม่มีโฉนดแสดงกรรมสิทธิ์เป็นสถานที่ตั้งวัดเจ้าอาวาสต้องรีบดำเนินการจัดทำให้ถูกต้องตามกฎหมายบ้านเมืองพร้อมทั้งการปักปันเขตกันอย่างชัดเจนเพื่อป้องกันกรณีพิพาทระหว่างวัดกับชาวบ้าน

๒) ถ้าวัดใดยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาเจ้าอาวาสต้องดำเนินการให้เรียบร้อยให้ถูกต้องตามพุทธบัญญัติและจัดการขึ้นทะเบียนที่ธรณีสงฆ์และจัดการทำบัญชีที่กลบนา (ที่อุทิศผลประโยชน์ถวายวัด) ให้เป็นหลักฐานและดำเนินการจัดที่ธรณีสงฆ์และที่กลบนาสงฆ์ของวัดให้เกิดประโยชน์แก่วัดเท่าที่จะทำได้โดยไม่ทำให้ประชาชนเดือดร้อน

๓) ควรจัดทำบัญชีถาวรวัตถุของวัดปูชนียวัตถุของวัดและถ้าเป็นไปได้ควรถ่ายรูปไว้เป็นหลักฐานและจัดทำบัญชีรายรับ - รายจ่ายของวัดเก็บไว้เป็นหลักฐานให้เรียบร้อย

๒.๔.๖ การสาธารณสงเคราะห์

การสาธารณสงเคราะห์หมายถึงการดำเนินกิจการเพื่อให้เป็นสาธารณะประโยชน์ของหน่วยงาน บุคคลหรือคณะบุคคลเว้นแต่การนั้นอยู่ในขอบข่ายแห่งการศึกษาสงเคราะห์การช่วยเหลือ

^{๔๒} พระเทพเวที (ประกอบ ธมฺมเสฏฺฐโณ), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฎหมายมหาเถรสมาคม, หน้า ๑๒๖.

เกื้อกูลหรืออุดหนุนจนเจือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติหรือประชาชนทั่วไปหรือกิจการของรัฐหรือของเอกชนที่ดำเนินการเพื่อสาธารณะประโยชน์^{๘๓}

การให้การสงเคราะห์ทางพระพุทธศาสนาระหว่างบรรพชิตกับคฤหัสถ์เกิดจากความสัมพันธ์ที่มีต่อกันทางสังคมโดยถือเป็นหน้าที่อย่างหนึ่งที่จะพึงปฏิบัติต่อกันด้วยความเกื้อกูลดังที่ปรากฏในพุทธการสูตรที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันระหว่างบรรพชิต กับคฤหัสถ์ว่า “ภิกษุทั้งหลายพราหมณ์และคฤหบดีทั้งหลายผู้บำรุงอุปถัมภ์เธอทั้งหลายด้วยจิรวินิบาตเสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริวารชื่อว่าเป็นผู้มีอุปการะมากแก่เธอทั้งหลาย ข้อที่เธอทั้งหลายแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้นมีความงามในท่ามกลางมีความงามในที่สุดพร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะประกาศพรหมจรรย์บริสุทธิบริบูรณ์ครบถ้วนแก่พราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้นชื่อว่าเธอทั้งหลายก็มีอุปการะมากแก่พราหมณ์และคฤหบดี ภิกษุทั้งหลายคฤหัสถ์และบรรพชิตต่างพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันอยู่ประพฤติพรหมจรรย์เพื่อต้องการสลัดโอฆะออกให้ได้เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ” ด้วยประการดังกล่าวนี้^{๘๔} การสงเคราะห์ของพระสงฆ์จึงเกิดจากหน้าที่และความสัมพันธ์ทางสังคมที่มีองค์ประกอบหลายประการ^{๘๕} คือการดำรงชีวิตของพระสงฆ์ที่ต้องอาศัยปัจจัยสี่ของชาวบ้าน ย่อมมีผลเกี่ยวข้องกับการบำเพ็ญสมณะธรรมและโดยคุณธรรมคือเมตตากรุณาจะต้องช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์โดยมีจุดเน้นที่การให้การสงเคราะห์ทางด้านหลักธรรมและทางด้านจิตใจเป็นหลักดังปรากฏในสังคาลสูตรที่พระพุทธองค์ตรัสถึงหน้าที่ของสมณพราหมณ์ที่จะต้องให้การอนุเคราะห์แก่กุลบุตรด้วยหลัก๖ประการ^{๘๖} คือ ห้ามไม่ให้ทำความชั่ว ให้ตั้งอยู่ในความดี อนุเคราะห์ด้วยน้ำใจอันดีงาม ให้ได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคย ได้ฟัง อธิบายสิ่งที่เคยฟังแล้วให้เข้าใจแจ่มแจ้ง และบอกทางสวรรค์ให้

บทบาทของวัดและคณะสงฆ์ไทยตั้งแต่อดีตเรื่อยมาจนถึงปัจจุบันพระสงฆ์และวัด มีบทบาทในการจัดการสาธารณสงเคราะห์แก่ประชาชนทั่วไปในหลาย ๆ ด้านพอสรุปได้ ดังนี้^{๘๗}

๑. เป็นสถานศึกษาสำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระรับการฝึกอบรมทางศีลธรรมและเล่าเรียนวิชาการต่างๆตามที่มีสอนในสมัยนั้น

๒. เป็นสถานสงเคราะห์ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่และศึกษาเล่าเรียนด้วยตลอดจนผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ

^{๘๓}พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปณฺโญ), **คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา**, หน้า ๑๒๓.

^{๘๔}พ.อิต. (ไทย) ๒๕/๑๐๗/๔๘๖ - ๔๘๗.

^{๘๕}พระราชปริณิณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๐), หน้า ๑๒.

^{๘๖}ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๗๒/๒๑๖.

^{๘๗}พระราชปริณิณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), **บทบาทของพระสงฆ์ในสังคมไทยปัจจุบัน**, หน้า ๑๖.

๓. เป็นสถานพยาบาลที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิรู้คนสมัยนั้น
๔. เป็นที่พักของคนเดินทาง
๕. เป็นสโมสรที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์หย่อนใจหาความรู้เพิ่มเติม
๖. เป็นสถานบันเทิงที่จัดงานเทศกาลและมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้าน
๗. เป็นที่ใกล้เคียงข้อพิพาทเป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิตปัญหาครอบครัว เป็นต้น
๘. เป็นศูนย์กลางของศิลปวัฒนธรรมที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติเอาไว้
๙. เป็นคลังพัสดุสำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านจะได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัดหรือ ยืมไปใช้ตามบ้านเมื่อตนมีการจัดงานต่าง ๆ

๑๐. เป็นศูนย์กลางของการบริหารการปกครองที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้านจะเรียกลูกบ้าน มาประชุมกันบอกแจ้งกิจการต่างๆ

๑๑. เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือบริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของทุกคนในระยะเวลาต่าง ๆ ของชีวิต

ในปัจจุบันการสาธารณสุขสงเคราะห์เป็นกิจการอย่างหนึ่งของคณะสงฆ์ที่กำหนดเป็นระเบียบมหาเถรสมาคม^{๘๘} โดยมหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ในการควบคุมและส่งเสริมการสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ให้เป็นไปด้วยดีและเพื่อการนี้มหาเถรสมาคมมีอำนาจหน้าที่ในการออกข้อบังคับวางระเบียบออกคำสั่งมีมติหรือออกประกาศโดยไม่ขัดแย้งกับกฎหมายและพระธรรมวินัยใช้บังคับได้ (มาตรา ๑๕ ตรี)^{๘๙} สำหรับผู้ทำหน้าที่ในการจัดสาธารณสุขสงเคราะห์โดยส่วนมาก คือ วัดและเจ้าอาวาสเพราะมีบทบาทอยู่เกี่ยวกับหน้าที่ของเจ้าอาวาส (มาตรา ๓๗) ivaเจ้าอาวาสมีหน้าที่ (๑)บำรุงรักษาวัด จัดกิจการของวัดให้เป็นไปด้วยดี และ (๔) ให้ความสะดวกตามสมควรในการบำเพ็ญกุศลซึ่งงานลักษณะนี้เป็นงานด้านการสงเคราะห์นั่นเอง

ลักษณะการจัดสาธารณสุขสงเคราะห์ในปัจจุบันมี ๔ ประการคือ^{๙๐}

๑. การดำเนินกิจการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลได้แก่การที่วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งที่มีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์เช่นกิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบลกิจการห้องสมุดเพื่อประชาชนหรือการตั้งมูลนิธิมุ่งเอากิจการที่ตัวเอง หรือโครงการที่กำหนดเอง ทั้งที่เป็นกิจการประจำหรือชั่วคราว

^{๘๘} ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์, พระราชบัญญัติคณะสงฆ์พ.ศ. ๒๕๐๕กฎกระทรวงกฏมหาเถรสมาคม, พิมพ์ครั้งที่ ๒. (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๖), หน้า ๓๓๑.

^{๘๙} พระเทพเวที (ประกอบ ฌมมสฺสโร), พระราชบัญญัติคณะสงฆ์และกฏมหาเถรสมาคม, หน้า ๑๑๘.

^{๙๐} พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), คู่มือพระสังฆาธิการว่าด้วยเรื่องการคณะสงฆ์และการพระศาสนา, หน้า ๑๒๓.

๒. การช่วยเหลือกิจการกิจการของผู้อื่นซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือเอกชนหรือผู้ใดผู้หนึ่งดำเนินการและการนั้นเป็นไปเพื่อสาธารณประโยชน์มุ่งเอาเฉพาะส่งเสริมงานของผู้อื่นมิได้มุ่งถึงกิจการที่ดำเนินการเอง

๓. การช่วยเหลือกิจการสถานที่อื่นเป็นสาธารณสมบัติได้แก่การสร้างถนนหนทางขุดลอกคูคลองมุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือสถานที่อื่นเป็นของสาธารณประโยชน์

๔. การช่วยเหลือกิจการประชาชนทั่วไปในกาลที่ควรช่วยเหลือได้แก่คราวประสบภัยต่าง ๆ มุ่งเอาเฉพาะการช่วยเหลือบุคคลทั้งเป็นการประจำและชั่วคราว

บทบาทของการจัดสาธารณสงเคราะห์ของพระสงฆ์และวัดในปัจจุบันเมื่อพิจารณาจากสภาพการณ์โดยรวมแล้วจะเห็นได้ว่าพระสงฆ์วัดและคณะสงฆ์ไทยกำลังอยู่ในช่วงของการปรับเปลี่ยนบทบาทของวัดและพระสงฆ์เพื่อให้ความสอดคล้องกับสภาพการณ์ทางบริบทของสังคมไทยที่การเปลี่ยนแปลงไปโดยเท่าที่และบทบาทของพระสงฆ์หรือวัดที่มีการปรับเปลี่ยนนี้บางอย่างก็ส่งผลต่อคณะสงฆ์แต่บางอย่างก็ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆตามมาเช่นการเจริญแพร่หลายของพุทธพาณิชย์ที่มีวัดเป็นศูนย์กลางในการดำเนินการ^{๙๑} หรือการที่วัดมีพระหมอดูเกิดขึ้นจำนวนมากในวัดการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นภาพสะท้อนที่เกิดจากการปรับปรุงบทบาทของวัดและพระสงฆ์เพื่อให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีบทบาท

รูปลักษณะของการสาธารณสงเคราะห์ของคณะสงฆ์ไทยในปัจจุบันจึงมีลักษณะที่หลากหลายและต่างคนต่างทำและมีลักษณะที่มุ่งเน้นในด้านวัตถุเสียเป็นส่วนใหญ่ไม่สามารถที่จะเชื่อมโยงระหว่างทางสงเคราะห์ทางด้านวัตถุให้เข้ากับศาสนธรรมและมักจะเป็นไปในลักษณะที่เป็นการสนองตอบต่อความต้องการทางสังคมเสียเป็นส่วนใหญ่คือเป็นไปตามกระแสของสังคมมากกว่าที่จะเป็นการสงเคราะห์เพื่อชี้นำสังคมเหมือนในครั้งสมัยพุทธกาล

ดังนั้นเพื่อให้วัดและพระสงฆ์ได้เป็นผู้มีบทบาทและคุณค่าอยู่ในสังคมอย่างแท้จริง

ก. พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสที่เป็นผู้ให้การสงเคราะห์นับได้ว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญต่องานด้านการสาธารณสงเคราะห์เป็นอย่างมากซึ่งพระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อความเกื้อกูลทั้งแก่ตนเองและจะต้องมีองค์ประกอบต่อไปนี้

๑. เป็นผู้ที่มีศีลสมบูรณ์เพราะเป็นผู้ตั้งตนไว้ชอบคือการปฏิบัติตนฝึกตนดีแล้วตั้งอยู่ในธรรมสมบูรณ์ด้วยศีลมีใจประกอบไปด้วยหิริโอตตปเปเป็นคุณธรรมเบื้องต้นที่จะต้องทำให้เกิดมีในตนเรียกว่าปาริสุทธิศีล ๔ มีจิตเมตตาแก่คนทั่วไปเสมอกัน

^{๙๑} พระไพศาล วิสาโล, พุทธศาสนาไทยในอนาคตแนวโน้มและการออกจากวิกฤต, หน้า ๙๙.

๒. เป็นผู้มีส่วนปฐิสรธรรมคือธรรมของสัตบุรุษ^{๙๒} ซึ่งจะให้เป็นผู้รู้หลักการหรือจุดมุ่งหมายของการกระทำรู้จักกาลเวลาที่เหมาะสมและการเป็นผู้รู้จักชุมชนและรู้กิริยาที่จะประพฤติต่อชุมชนนั้น ๆ ว่าชุมชนนี้เมื่อเข้าไปหาจะต้องทำกิริยาอย่างนี้จะต้องพูดอย่างนี้ชุมชนนี้ควรสงเคราะห์อย่างนี้ เป็นต้น

๓. ควรตระหนักในภาระหน้าที่ของตนในการที่จะเป็นผู้ให้การสงเคราะห์แก่ประชาชนโดยถือเป็นหน้าที่สำคัญที่จะต้องทำให้มีขึ้นเพราะนอกจากจะเป็นการอนุเคราะห์แก่ผู้ที่มีอุปการคุณแล้วยังเป็นการเกื้อกูลต่อสังคมที่ตนดำรงอยู่อีกทั้งยังเป็นการเผยแผ่พระศาสนาด้วย

๔. ควรแบ่งงานให้พระที่เป็นลูกวัดได้รับผิดชอบงานในด้านต่าง ๆ ตามความเหมาะสมของความรู้ความสามารถด้วยการสมมติแต่งตั้งพระภิกษุรูปใดรูปหนึ่งภายในวัดให้เป็นผู้ทำหน้าที่รับผิดชอบโดยตรงเพื่อไม่ให้งานกระจุกตัวอยู่กับเจ้าอาวาสมากเกินไป

๕. จำเป็นที่จะต้องมีส่วนในการให้การสงเคราะห์และเป็นไปอย่างถูกต้องตามพระธรรมวินัยซึ่งการสงเคราะห์ควรมีหลักการใหญ่ ๆ ว่าเพื่อให้เขาช่วยตัวเองได้คือทำให้เขารู้และสามารถที่จะช่วยตัวเองได้^{๙๓} และมีความสมดุลระหว่างวัตถุกับจิตใจที่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างกายและใจโดยการสงเคราะห์ทางวัตถุเพื่อให้เอื้อต่อการพัฒนาทางด้านจิตใจ

๖. จำเป็นที่จะต้องมีส่วนในการให้การสงเคราะห์เพื่อเป็นไปอย่างถูกต้องและเหมาะสมซึ่งวิธีการสงเคราะห์ควรดำเนินการให้เป็นไปตามหลักของสังคหวัตถุ ๔ คือ ๑)ทานคือการให้ ๒)ปิยวาจาคือการเป็นผู้มีวาจาจามพูดอย่างรักกัน ๓)อัตถจริยาคือการบำเพ็ญประโยชน์ประพฤติดัวให้เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่นและ ๔)สมานัตตาคือการรู้จักปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่นได้ตามความเหมาะสมการวางตนสม่ำเสมอประพฤติดินให้เป็นแบบอย่างแก่คนทั่วไป

ข. วัดที่ทำหน้าที่ในการจัดการสงเคราะห์ในปัจจุบันวัดจำนวนไม่น้อยที่ทอดทิ้งธุระในการให้การสงเคราะห์แก่ชุมชนที่วัดตั้งอยู่สถานที่และพื้นที่ของวัดถูกนำไปใช้หาผลประโยชน์ในทางที่ผิดจากวัตถุประสงค์ เช่นให้เอกชนเช่าพื้นที่ของวัดทำธุรกิจบ้างเป็นต้นโดยวัดไม่ได้ใส่ใจใจต่อความต้องการในชุมชนที่วัดตั้งอยู่และปัจจัยที่ได้ก็ไม่ได้ถูกนำมาใช้ให้เกิดประโยชน์กับวัดอย่างแท้จริงดังนั้นเพื่อให้วัดมีประโยชน์ต่อชุมชนอย่างแท้จริงวัดจึงควรดำเนินการดังต่อไปนี้

๑. วัดควรใช้สถานที่ของวัดที่มีอยู่ให้เป็นไปเพื่อสนองตอบต่อความต้องการของชุมชนที่วัดตั้งอยู่ในการประกอบกิจกรรมของชุมชนตามโอกาสอันสมควรเช่นการอนุเคราะห์ให้มีการจัดตั้ง

^{๙๒} ๐ง. สดตดก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

^{๙๓} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), การสังคสมสงเคราะห์ส่วนที่ยังขาดอยู่, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทพิมพ์ดีดจำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๗.

หน่วยงานสาธารณประโยชน์ขึ้นในวัดโดยการร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนองค์กรต่าง ๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องหรือจัดพื้นที่ของวัดส่วนใดส่วนหนึ่งให้เป็นสนามกีฬา เป็นต้น

๒. วัดควรจัดให้มีคณะกรรมการที่มาจากชุมชนที่วัดตั้งอยู่เพื่อดำเนินกิจกรรมที่ตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนโดยให้เป็นไปตามระเบียบการของมหาเถรสมาคม (หน่วยอบรมประจำตำบล) และให้มีการดำเนินการอย่างจริงจัง

๓. วัดควรเป็นผู้นำในการจัดหาทุนในการทำงานด้านสาธารณสงเคราะห์หรือสาธารณประโยชน์เช่นการจัดตั้งกองทุนหรือมูลนิธิประจำวัดเพื่อนำดอกผลมาใช้จ่ายช่วยเหลือประชาชนทั่วไปตามโอกาสอันสมควร

๔. วัดควรดำเนินงานด้านสาธารณสงเคราะห์ให้เป็นไปตามหลักอปริหานิยธรรม^{๙๔} เช่น จัดให้มีการประชุมการดำเนินงานประเมินผลการดำเนินงานอย่างต่อเนื่องโดยวัดเป็นผู้จัดให้มีการดำเนินการซึ่งการนี้อาจมีพระสงฆ์ที่วัดจัดให้มีความรับผิดชอบเป็นผู้ดำเนินการ

๕. วัดควรการจัดสภาพแวดล้อมของวัดให้เป็นสถานที่เหมาะแก่การพักผ่อนหย่อนใจหรือจัดสถานที่ของวัดไว้บริการญาติโยมเพื่ออำนวยความสะดวกในการต่าง ๆ เช่นการใช้วัดเป็นฌาปนสถานสุสานและการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอื่น ๆ ที่เห็นสมควร

ค. คณะสงฆ์ที่เป็นผู้ควบคุมและให้การส่งเสริมในการสาธารณสงเคราะห์การสาธารณสงเคราะห์ในระดับของคณะสงฆ์ทั้งที่เป็นส่วนกลางและส่วนภูมิภาคมีลักษณะงานที่เกี่ยวข้องอยู่ ๒ ประการคือการควบคุมและการให้การส่งเสริมเพื่อให้การจัดสาธารณสงเคราะห์เป็นไปด้วยดีดังนั้น คณะสงฆ์จึงต้องดำเนินการในสิ่งต่อไปนี้

๑. คณะสงฆ์ควรกำหนดจุดมุ่งหมายของการสงเคราะห์เป็นไปเพื่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาโดยมีการกำหนดจุดมุ่งหมายและมีการวางแผนงานการสาธารณสงเคราะห์ไว้อย่างเป็นระบบกำหนดเป็นแนวนโยบายของคณะสงฆ์ให้ชัดเจนในแต่ละพื้นที่หรือชุมชนนั้น ๆ

๒. คณะสงฆ์ควรที่ส่งเสริมบทบาทของพระอุปัชฌาย์ที่เป็นผู้บังคับบัญชาในเบื้องต้นที่มีความใกล้ชิดและสนิทสนมกันให้เป็นควบคุมเอาใจใส่ต่อสัทธิวิहारิกและอันเตวาสิกของตนอย่างเข้มงวดเพราะพระอุปัชฌาย์หรืออาจารย์ซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาโดยหน้าที่อันจะทำให้การแก้ไขปัญหาที่อาจเกิดขึ้นได้เป็นไปอย่างรวดเร็ว

๓. คณะสงฆ์พึงดำเนินการเพื่อให้พระสงฆ์วัดได้มีหน้าที่บทบาทและความรับผิดชอบในการสงเคราะห์ต่อชุมชนที่วัดและพระสงฆ์ตั้งอยู่ด้วยการสนับสนุนวัดและพระสงฆ์ให้มีบทบาทในการสงเคราะห์ชุมชนในท้องถิ่นตามแนวนโยบายของรัฐและของคณะสงฆ์

^{๙๔}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๖๘/๘๖.

๔. คณะสงฆ์ควรส่งเสริมให้พระสงฆ์วัดได้มีบทบาทในการสาธารณสงเคราะห์ในกาลอันควรทั้งในระดับท้องถิ่นและอื่นๆและให้มีการรวมกลุ่มกันในระดับต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการดำเนินงาน

๕. คณะสงฆ์ควรส่งเสริมให้วัดหรือเจ้าอาวาสทั้งหลายถือเป็นหน้าที่ที่จะร่วมกันรับผิดชอบการสงเคราะห์ชุมชนในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยรับการแต่งตั้งหรือกำหนดโดยตำแหน่งให้เป็นกรรมการในองค์คณะบุคคลไม่ให้กระจัดกระจายต่างคนต่างทำเหมือนในปัจจุบัน

๖. คณะสงฆ์ควรจัดให้มีสัมมนาเพื่อถวายเป็นความรู้ให้แก่เจ้าอาวาสได้เรียนรู้และทำความเข้าใจเกี่ยวกับงานด้านการสงเคราะห์อยู่เป็นประจำและจัดให้พระสงฆ์หรือเจ้าอาวาสที่ทำงานด้านนี้ได้มีการพบปะกันซึ่งกันและกันอย่างต่อเนื่อง

๗. คณะสงฆ์ควรที่จะใช้การควบคุมด้วยการส่งเสริมให้ผู้ทำหน้าที่การจัดสาธารณสงเคราะห์ได้ทำหน้าที่อย่างถูกต้องและเหมาะสมกล่าวคือถูกต้องตามหลักของพระธรรมวินัยและเหมาะสมกับสภาพการณ์ของสังคมที่ผู้สงเคราะห์ดำรงอยู่โดยไม่ขัดแย้งกับหลักพระธรรมวินัย

จากการทบทวนเอกสาร กล่าวได้ว่า การสาธารณสงเคราะห์นั้นเป็นงานที่ต้องอาศัยความเสียสละส่วนบุคคลเป็นอันมากเพราะฉะนั้นถ้าทำให้ผู้ทำหน้าที่เหล่านี้มีโอกาสได้พบปะซึ่งกันและกันจะทำให้ได้แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกันและมีการเชื่อมโยงลักษณะงานให้เป็นระบบเพื่อก่อให้เกิดการช่วยเหลือซึ่งกันและกันได้ซึ่งการนี้คณะสงฆ์ควรจะได้รับเป็นเจ้าภาพในการดำเนินการเพื่อให้มีขึ้น

สรุปได้ว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ที่ดีนั้นต้องเป็นไปตามระเบียบมติของคณะสงฆ์และจำเป็นต้องให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการบริหารและดูแลคณะสงฆ์เพื่อให้ปฏิบัติอย่างถูกต้อง สิ่งที่ดีที่สุดคือ การที่ทุกฝ่ายทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องและไม่เกี่ยวข้องได้ร่วมมือกันทำหน้าที่ในการบริหารในทุกด้านแม้จะเป็นการสอดส่องดูแลก็ถือว่าได้เป็นการดูแลพระศาสนาที่ดีเป็นการป้องกันผู้ที่จะมาปองร้ายเป็นภัยของศาสนาได้ด้วย

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองสืบมาตั้งแต่เมื่อครั้งอดีตจนถึงปัจจุบัน เนื่องจากเหล่าสาวกได้ช่วยกันทำหน้าที่เผยแผ่คำสอนของพระพุทธเจ้าให้กว้างไกลและคอยอุปถัมภ์บำรุงส่งเสริมพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงเป็นปึกแผ่นสืบมา อุบาสกเป็นสาวกกลุ่มหนึ่งที่ได้มีบทบาทช่วยส่งเสริมสนับสนุนพระพุทธศาสนาให้มีความเจริญรุ่งเรือง ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง บทบาทของอุบาสกไว้ในลักษณะต่าง ๆ กัน ดังนี้

๒.๕.๑ บทบาทด้านการถวายเป็นอภิมงคลพระสงฆ์

เป็นการทำหน้าที่บำรุงพระสงฆ์ในด้านการดำรงชีพให้อยู่โดยไม่เดือดร้อน กล่าวคือ

๑) บทบาทด้านการถวายภัตตาหารเป็นประจำ

บทบาทในด้านนี้มีอย่างสม่ำเสมอ นับตั้งแต่ในระยะเริ่มต้นที่มีการเผยแพร่ธรรม อุบาสก ทั้งที่เป็นพราหมณ์ เศรษฐี คฤหบดี พ่อค้าพานิช ผู้เลื่อมใสในคำสอนของพระพุทธเจ้าต่างพากัน อุทิศบารุงพระสงฆ์โดยการถวายภัตตาหารเป็นจำนวนมากถึงแม้พระสงฆ์จะไปบิณฑบาตทางไหนก็มีผู้ทำบุญถวายทานโดยตลอดจึงเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้พระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองได้รวดเร็วขึ้น

อุบาสกที่มีบทบาทในด้านนี้โดยตรง ส่วนใหญ่แล้วต่างมีโรงงานเป็นของตนเอง ซึ่งใช้เป็นสถานที่ให้ทานอยู่เป็นประจำในบ้าน ดังนั้น จึงเป็นการสะดวกต่อการถวายความอุปถัมภ์ พระสงฆ์ ได้อย่างสม่ำเสมอ

อนาถบิณฑิกเศรษฐี ซึ่งเป็นผู้ที่มีความศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก ที่บ้านของท่านจะ จัดเตรียมสถานที่และตกแต่งอาสนะเพื่อถวายภัตตาหารเลี้ยงพระภิกษุสงฆ์วัน ๒,๐๐๐ รูป เป็นประจำ ท่านมีกิจวัตรประจำ คือ การเข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อสดับฟังธรรมทุกวัน เวลาไปก่อน เวลาอาหารก็จะนำอาหารขบฉันไปถวาย เวลาไปในตอนหลังจะเอาเกสาช ๕ อย่าง และปานะ ๘ ประการ ไปถวาย เป็นประจำเวลาไปฟังธรรมท่านไปด้วยความเป็นคนใจบุญ^{๙๕}

๒) บทบาทด้านการถวายสิ่งของอุปโภคและยารักษาโรค

บทบาทในด้านนี้ อุบาสกที่กระทำอยู่เป็นประจำเช่นเดียวกับการถวายอาหาร เนื่องจากว่าเครื่องอุปโภค อันหมายถึง เครื่องอัฐบริขาร เช่น ผ้าไตรจีวร เครื่องใช้ที่จำเป็นอย่างอื่น ๆ และยารักษาโรคเป็นสิ่งที่พระสงฆ์พึงต้องใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อให้เกิดความสบาย พอสมควร อันส่งผลต่อการปฏิบัติศาสนกิจได้ อุบาสกจำนวนมากที่มีบทบาทในลักษณะนี้ เช่น

พระเจ้าอุเทน กษัตริย์เมืองโกสัมพี ได้ถวายจีวรแก่พระอานนท์เถระ เพราะมีความศรัทธาในการใช้สอยผ้าของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาที่มีความมัยยัสถ์ และประหยัดเพราะได้ทรง สดับว่า ภิกษุที่รับจีวรแล้วจะมอบจีวรของตนแก่ผู้มีจีวรที่เก่ากว่า จากนั้นจะนำเอาผ้าเก่าเหล่านั้นทำ เป็นผ้าปูที่นอนผ้าปูพื้น ผ้าเช็ดเท้าจากนั้นแล้วใช้ผสมดินเหนียวฉาบทาฝา ทรงพิจารณาเห็นว่า พระสงฆ์ใช้ผ้าอย่างคุ้มค่าจึงเกิดความเลื่อมในศรัทธาได้ถวายผ้าที่ค่าเป็นจำนวนมากทั้งผ้าที่มีราคา ๕๐๐ ๑,๐๐๐ ๑๐๐,๐๐๐ กหาปณะ โดยได้ถวายเป็นชุด ๆ ตามราคาจีวร ทำให้พระสงฆ์มีเครื่องใช้ สอยไม่เดือดร้อน^{๙๖}

๒.๕.๒ บทบาทด้านการส่งเสริมด้านความมั่นคงของพระพุทธศาสนา

เป็นบทบาทที่ส่งเสริมเป็นไปเพื่อความเจริญมั่นคงของพระพุทธศาสนา แยกอธิบายได้ ดังนี้

^{๙๕} พุ.ธ. (บาลี) ๑/๑๔๑.

^{๙๖} ว. จุฬ. (ไทย) ๗/ ๒ /๓๙๒.

๑) บทบาทด้านการสร้างเสนาสนะและถาวรวัตถุ

เสนาสนะที่อยู่อาศัยถือว่าเป็นสิ่งสำคัญและจำเป็นมากสำหรับการดำเนินชีวิตทั้งของ คฤหัสถ์และบรรพชิต จัดเป็นปัจจัยหนึ่งในบรรดาปัจจัย ๔ ซึ่งมีความจำเป็นสำหรับพระสงฆ์คือ ผ้าห่ม (จีวร) อาหาร (บิณฑบาต) ที่อยู่อาศัย (เสนาสนะ) ยารักษาโรค (เภสัช) รวมเรียกว่า จตุปัจจัย^{๙๗} หลักฐานที่ปรากฏชัดในพระไตรปิฎกว่า มีอุบาสกได้สร้างเสนาสนะถวายไว้ในพระพุทธศาสนา เช่น สร้างกุฏิ ศาลา เจดีย วิหาร ดังตัวอย่างต่อไปนี้

พระเจ้าพิมพิสาร ภายหลังได้ฟังธรรมแล้วเกิดความเลื่อมใส ได้ถวายพระเวฬุวัน ซึ่งเป็นพระราชอุทยานของพระองค์แด่พระพุทธเจ้า เพื่อเป็นที่พักอาศัยของพระสงฆ์ และเป็นวัดแรกในพระพุทธศาสนา^{๙๘}

โสมสเศรษฐี ได้สร้างโสมสธารามถวายโดยเฉพาะได้ตั้งโรงทานให้แก่คนเดินทางไกลและคนกำพร้าทุก ๆ วัน^{๙๙}

๒) บทบาทด้านการชำระอธิกรณ์และปัญหา

พระพุทธศาสนาเมื่อมีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นมาก็ไม่อาจที่จะพ้นจากภัยอันตราย จากสิ่งรอบข้างได้จึงทำให้เกิดเป็นปัญหา ซึ่งภัยดังกล่าวมานั้นได้เกิดขึ้นจากเจ้าลัทธิผู้สอนลัทธิ ศาสนาต่าง ๆ บ้างเกิดจากความประพฤตินี้ไม่เหมาะสมของพระพุทธสาวกเองบ้างจนเป็นปัญหา และอธิกรณ์ขึ้น เมื่อเกิดปัญหาหรือเกิดอธิกรณ์ขึ้นเหล่าพุทธสาวกได้ช่วยกันแก้ไขปัญหา และ อธิกรณ์นั้นให้หมดไป อุบาสกก็เป็นผู้หนึ่งที่ได้ทำหน้าที่ในด้านนี้ กล่าวคือได้ช่วยชำระอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาให้หมดไปได้ เช่น ครั้งหนึ่งธิดาของเศรษฐีในเมืองราชคฤห์เกิดตั้งครรภ์ ขึ้นภายหลังจากที่บวชเป็นภิกษุณี ทำให้เกิดปัญหา เนื่องจากนางภิกษุณีที่ร่วมสำนักต่าง ก็พากันโจทก์ ใส่ร้ายและได้แจ้งเรื่องที่เกิดขึ้นแก่พระเทวทัต พระเทวทัตกลัวว่าความเสียชื่อเสียง จะเกิดขึ้นแก่ พวกภิกษุณีผู้ทำตามโอวาทของตน จึงสั่งให้นางภิกษุณินั้นไปเสี่ยงเสียจากสำนัก นางภิกษุณีได้ขอร้องและบอกความประสงค์ว่าที่นางไปยังพระเชตวันมหาวิหาร เมื่อนางไปถึงพระพุทธเจ้าทรง ทราบแล้วว่า ครรภ์ของนางตั้งขึ้นตั้งแต่ก่อนที่นางจะบวชแล้ว แต่เพื่อจะเปลื้องถ้อยคำของพวกคนที่อาจจะกล่าวด่าว่าพระองค์ว่าไม่ทรงมีความยุติธรรม จึงได้เชิญพวกอุบาสกประกอบด้วย พระเจ้าปเสนทิโกศล อนาถบิณฑิกเศรษฐี จูฬอนาถบิณฑิกเศรษฐี และนางวิสาขามหาอุบาสิกา และตระกูล อุบาสกอุบาสิกาใหญ่อื่น ๆ มาแล้วให้ทำการชำระอธิกรณ์ที่เกิดขึ้น ปรากฏว่า อุบาสกได้ทำการชำระอธิกรณ์ร่วมกับอุบาสิกาและพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีพระอุบาลีเป็นประธานในการวินิจฉัยตรวจสอบมีการตรวจดูมือ เท้า สะดือ และที่สุดท้องของนางภิกษุณี

^{๙๗} ราชบัณฑิตสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒, หน้า ๕๒ .

^{๙๘} ว. มหา. (ไทย) ๔/ ๓/๗๐-๗๒.

^{๙๙} พุ.ธ. (บาลี) ๒/๒๗-๑ .

ภายในม่านและนับวันนับเดือนดู ก็ได้ความจริงว่า นางภิกษุณีได้ตั้งครรภ์ในเวลาที่นางเป็นคฤหัสถ์แล้ว จึงทำให้นางภิกษุณีรูปนั้นพ้นจากมลทินกล่าวหาได้^{๑๐๐}

๓) บทบาทด้านการปกป้องพระพุทธศาสนา

การป้องกันภัยถือว่าเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรือง บทบาทในด้านนี้อุบาสกได้กระทำไว้อย่างสม่ำเสมอ เช่น พระเจ้าอชาตศัตรู ได้ช่วยปกป้องคุ้มครองพระพุทธศาสนาให้มีความมั่นคงเมื่อ ครั้งที่มีการทำสังคายนาครั้งแรก พระองค์ได้ทรงรับเป็นภาระธุระในการช่วยเหลือให้ภิกษุสงฆ์ผู้ทำการสังคายนาในครั้งนั้น ได้รับความสะดวกสบาย คือ พระองค์ได้ช่วยปฏิสังขรณ์มฬารวิหารถึง ๑ ตำบลในเมืองราชคฤห์ เพื่อใช้เป็นสถานที่พักอาศัยของพระภิกษุสงฆ์ พระองค์ได้ช่วยป้องกันภัยต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นแก่พระสงฆ์ ผู้ทำการสังคายนา และได้อุปฐากบำรุงพระสงฆ์ด้วยอาหารบิณฑบาตในที่สุดการทำสังคายนาพระธรรมวินัยก็สำเร็จด้วยดี^{๑๐๑}

พระเจ้าอโศกมหาราช ได้ทรงอุปถัมภ์การทำสังคายนาครั้งที่ ๓ ซึ่งทำที่ อโศการาม กรุงปาตลีบุตร ประเทศอินเดีย พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ เป็นประธาน มีพระสงฆ์ ประชุมกัน ๑,๐๐๐ รูป ทำอยู่ ๙ เดือน จึงแล้วเสร็จ สังคายนาครั้งนี้ กระทำภายหลังที่พระพุทธเจ้า ทรงปรินิพพานแล้ว ๒๓๔ หรือ ๒๓๕ ปี ข้อปรารภในการทำ สังคายนาครั้งนี้ คือ พวกเดียรถีย์ หรือนักบวชศาสนาอื่น ๆ มาปลอมบวชแล้วแสดงลัทธิศาสนาและความเห็นของตนว่า เป็น พระพุทธศาสนา พระโมคคัลลีบุตรติสสเถระ ได้ขอความอุปถัมภ์จากพระเจ้าอโศกมหาราช ชำระสอบสวนกำจัดเดียรถีย์เหล่านั้น จากพระธรรมวินัยได้แล้ว จึงสังคายนาพระธรรมวินัย^{๑๐๒}

๔) บทบาทด้านการสนับสนุนพระสงฆ์เผยแผ่พระพุทธศาสนา

อุบาสกหลายท่านได้สร้างบทบาทในด้านนี้โดยวิธีต่าง ๆ กัน เช่น แสดงธรรมให้ฟังบ้าง สนทนาธรรมบ้าง การไต่ว่าที่ กับบุคคลอื่น ๆ ซึ่งอาจจะเป็นพุทธสาวก หรือเป็นผู้นับถือลัทธิอื่นมาก่อน เช่น ดังตัวอย่างต่อไปนี้ จิตตคฤหบดี นอกจากจะมีศรัทธาถวายทานให้ความอุปถัมภ์พระสงฆ์ และสร้าง เสนาสนะสถานไว้ในพระพุทธศาสนาแล้วท่านยังได้แสดงธรรมอันเป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าให้กับบุคคลอื่น ๆ ให้มีความรู้เข้าใจในธรรมยิ่งขึ้น ท่านจะใช้เวลาภายหลังจากที่ได้ทำบุญกัฏฐาหารแต่พระสงฆ์เสร็จแล้วสนทนาธรรมกับพระสงฆ์อยู่เสมอ ๆ ครั้งหนึ่งท่านได้ถามปัญหาธรรมกับพระสงฆ์ที่นิมนต์มาฉันที่บ้านถึงเรื่องความต่างแห่งธาตุกับพระเถระผู้เป็นหัวหน้า แต่พระเถระไม่

^{๑๐๐} พ.ธ. (บาลี) ๒/๑๑ -๑๑๙.

^{๑๐๑} วิ.อ. (บาลี) ๑/๑๐-๑๔.

^{๑๐๒} สุชีพ ปุญญานุภาพ, พระไตรปิฎกสำหรับประชาชน, (กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๙.

ตอบแม้ว่าจะถูกถามถึง ๓ ครั้งก็ยังไม่ตอบ ในที่สุดอภิสัทตะจึงอาสาตอบคำถามแทน ท่านได้สนทนาธรรมกับท่านเศรษฐีได้ตอบกันจนทำให้ผู้ที่อยู่ในที่ประชุมนั้นเกิดความรู้แจ้งในธรรมยิ่งขึ้น^{๑๐๓}

๕) บทบาทด้านการชักชวนคนเข้าวัดฟังธรรม

การชักชวนผู้คนไปฟังธรรม เป็นอีกบทบาทหนึ่งที่อุบาสกได้กระทำเพื่อสืบทอดอายุของพระพุทธศาสนาไว้มีบุคคลหลายคนที่ได้ฟังธรรมเพราะการชักนำของอุบาสก การที่บุคคลนั้นบวชพระพุทธศาสนาและนำเอาหลักธรรมปฏิบัตินั้นหมายถึงว่า พระพุทธศาสนามีความเจริญรุ่งเรืองเพราะหลักธรรมที่สำคัญ ๆ อันเป็นหลักของพระพุทธศาสนาจะได้รับการสืบทอดต่อไป อุบาสกที่กระทำลักษณะนี้ เช่น พระเจ้าพิมพิสาร ภายหลังจากที่ทรงพาบริวาร ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าที่สวนตาลหนุ่มชื่อ ลัญจิวัน กระทั่งบริวารประกาศตนเป็นอุบาสกและได้บรรลุธรรมเป็นจำนวนมาก ครั้งหนึ่งพระนางเขมาอัครมเหสีของพระองค์เป็นผู้ลุ่มหลงในรูปร่างของตน ไม่ปรารถนาจะไปเฝ้า พระพุทธเจ้า เพราะพระนางได้สดับฟังว่า พระพุทธเจ้าตรัสเตือนโทษของรูปไว้ พระเจ้าพิมพิสาร จึงหาวิธีจะพานางไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อฟังธรรม ได้สั่งพวกกวีแต่งเพลงขับพรรณนาความงาม ของพระเวฬุวัน เมื่อนักฟ้อนขับเพลง พระนางได้ฟังแล้วมีความปรารถนาจะไปพระเวฬุวัน เมื่อไปเฝ้าพระพุทธเจ้า พระองค์ได้เนรมิตสตรีรูปงามให้พระนางเห็นแล้วทรงทำให้รูปนั้นเปลี่ยนสภาวะไปตามลำดับจนเหลือแต่ร่างเพียงกระดูก พระนางเห็นแล้วเกิดความสลดใจคิดว่าในรูปนี้ไม่สาระอยู่ เลยและเมื่อได้ฟังธรรมแล้วพระนางได้บรรลุโสดาปัตติผล^{๑๐๔}

พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้สนทนากับหมู่พระราชา ๔ พระองค์เรื่องกามคุณว่า อะไรเป็นยอดของกามคุณ พระราชาเหล่านั้นตอบว่า รูป...เสียง....กลิ่น....รส....โผฏฐัพพะ ว่าเป็นยอดของกามคุณ แต่ก็หาข้อสรุปตกลงกันไม่ได้ พระองค์จึงได้ชักชวนให้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อ ฟังธรรมและทูลถามปัญหาเมื่อได้ฟังธรรมแล้ว ก็หมดความสงสัยมีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย เลิกการลุ่มหลงในกามคุณอีกต่อไป^{๑๐๕}

๖) บทบาททั่วไป

นอกจากนี้แล้วอุบาสกยังมีบทบาทอีกหลาย ๆ ด้านที่ได้ทำหน้าที่ช่วยเหลือสังคม หรือที่เรียกว่า สังคมสงเคราะห์ คือ การให้ความช่วยเหลือบุคคลผู้ยากไร้หรือได้รับความลำบาก ให้มีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น หรือมีอาหาร มีที่พักอาศัย มีงานทำ มีเสื้อผ้าใส่ มีคนคอยดูแลเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย อุบาสกผู้มีฐานะเป็นเศรษฐีนอกเหนือจากที่ช่วยอุปการะผู้ที่ยากไร้ที่มาของฟังฟังให้มีงานทำ และอาหาร เครื่องอุปโภคบริโภค แล้วยังได้จัดสร้างโรงทานใช้เป็นสถานที่แจกจ่ายของไว้ตามประตูบ้าน

^{๑๐๓} ส. สห. (ไทย) ๑ / ๕๓๗ / ๑๔๗.

^{๑๐๔} ชุ.อ. (บาลี) / ๒๐ / ๒๑

^{๑๐๕} ชุ.อ. (บาลี) / ๒๐ / ๒๑.

ของตน ใครที่ขัดสนหรือได้รับความเดือดร้อนก็สามารถไปพึ่งพิงขออาศัยฝากปากฝากท้อง และชีวิตยังสถานที่แห่งนี้ได้โดยมีเจ้าหน้าที่คอยให้การดูแลในการแจกเพื่อให้เกิดความเป็นธรรมต่อทุกคนที่มาขอรับสิ่งของเสมอเหมือนกัน ยังมีหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนาอันจะก่อให้เกิดประโยชน์อันสูงสุดต่อพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ได้แก่หลักอปริหานิยธรรม ๗ ประการ

๒.๖ แนวคิดเกี่ยวกับหลักอปริหานิยธรรม ๗

พุทธศาสนาเกิดจากการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ซึ่งผ่านการศึกษาค้นคว้าเป็นเวลาถึง ๖ ปี มีลักษณะคล้ายคลึงกับการวิจัยของนักวิชาการสมัยใหม่ แต่การค้นคว้าของพระสุตเจ้าเป็นไปอย่างเข้มข้นลึกซึ้งยากที่จะหาผู้ใดเทียบได้ พระองค์จึงเป็นปรมาจารย์ที่เหนือกว่าปรมาจารย์ สมัยใหม่ พุทธศาสนาจึงเป็นชุมทรัพย์ของความรู้ทางด้านปรัชญา รัฐศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การปกครอง การบริหาร จิตวิทยา และสังคมวิทยา รวมทั้งศิลปะศาสตร์และการศึกษาที่นักวิชาการสมัยใหม่กำลังสนใจเปิดหีบสมบัติอันล้ำค่านี้ออกมาศึกษาวิจัยกันอย่างแพร่หลายมากขึ้นโดยเฉพาะในเรื่องเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่สามารถนำมาใช้ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ทั้งในด้านวิถีชีวิตความเป็นอยู่และการปฏิบัติงาน ซึ่งจะทำให้มนุษย์มีคุณภาพชีวิตที่ดี และมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ด้วยเหตุดังกล่าวนี้ หลักพุทธธรรมจึงมีความจำเป็นต่อการดำรงชีวิตในแบบโลกยุคปัจจุบันเป็นอย่างมาก

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารเกี่ยวกับหลักอปริหานิยธรรม ได้มีผู้ให้ความหมายและอธิบายขยายความของหลักอปริหานิยธรรม ไว้หลายท่านหลายความหมาย ในที่นี้ผู้วิจัยขอยกตัวอย่างมาเฉพาะที่เห็นว่าน่าสนใจศึกษา ดังนี้

๒.๖.๑ อปริหานิยธรรมกับการปกครอง

ในสมัยพุทธกาลมีระบอบการปกครองอยู่ ๒ ระบอบ คือ ระบอบราชาธิปไตย หรือ สมบูรณาญาสิทธิราชย์ (Absolute Monarchy) ที่กษัตริย์มีอำนาจสิทธิขาดแต่ผู้เดียว กับระบอบสามัคคีธรรมซึ่งมีพลเมืองชั้นสูงที่มีอำนาจ ตำแหน่งและเงินเลือกตั้งบุคคลในชั้นสูงด้วยกันให้เป็นประธานที่ประชุมหรือเป็นพระราชาที่มีอำนาจจำกัด ต้องขึ้นอยู่กับสภาชนชั้นสูง เช่น การปกครองของแคว้นสักกะที่มีพระเจ้าสุทโธทนะพระพุทธบิดากษัตริย์ เพราะได้รับคัดเลือกจากพวกราชวงศ์ศากยะด้วยกันให้เป็นพระราชา โดยมีสภาชื้อศากยะสังฆะเป็นผู้ร่วมใช้อำนาจปกครองด้วย การปกครองระบอบสามัคคีธรรมนี้มีลักษณะบางประการคล้ายคลึงกับระบอบประชาธิปไตย คือมีการเลือกตั้งผู้ปกครอง และมีการประชุมสภาที่มีระเบียบปฏิบัติหลายประการคล้ายคลึงกับการประชุมรัฐสภาในปัจจุบัน คือหลักธรรมที่ชื่อว่า อปริหานิยธรรมธรรมที่ทำให้เจริญโดยส่วนเดียวคือไม่มีความเสื่อม แคว้นวัชชีของเหล่ากษัตริย์ลิจฉวีก็ปกครองด้วยระบอบสามัคคีธรรมแล้วประสบความสำเร็จรุ่งเรืองมั่งคั่งและเข้มแข็ง แม้แต่พระเจ้าอชาตศัตรูกษัตริย์แบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์แห่งกรุง

ราชคฤห์ แคว้นมคธ “อภิมหาอำนาจแห่งชมพูทวีป” ในเวลานั้น ยังมีภัยคุกคามทั้งปวงในครั้งแรก ต้องส่งไส้ศึกคือ วัสสการพราหมณ์ ไปยุยงให้แตกความสามัคคีและมีได้ตั้งมั่นอยู่ในอธิปไตยธรรมเสียก่อน จึงสามารถกรีธาพลไปตีแคว้นวัชชีได้

หลักอธิปไตยธรรม มี ๗ ประการ ดังนี้

- ๑) หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์
- ๒) พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุมและทำกิจควรกัน
- ๓) ไม่บัญญัติหรือเลิกล้มข้อบัญญัติตามอำเภอใจ
- ๔) เคารพให้เกียรติและรับฟังความเห็นของผู้ใหญ่
- ๕) ให้เกียรติและคุ้มครองสตรีและเด็ก
- ๖) เคารพสักการบูชาปูชนียสถาน
- ๗) ให้ความอารักขาแก่พระอรหันต์ สมณพราหมณ์และผู้ทรงวิชาคุณ

หลักอธิปไตยธรรม ๗ นี้สามารถนำมาใช้ในการประชุมทั่วไป แม้แต่การประชุมของข้าราชการของกษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และแม้ในการประชุมรัฐสภาในระบอบประชาธิปไตยในปัจจุบัน ก็ควรจะนำมาใช้ได้ เช่นนี้แล้วการขาดประชุมจนไม่ครบองค์ประชุม และความวุ่นวายอื่น ๆ ในที่ประชุมรัฐสภา เช่น การไม่เคารพเพื่อฟังประธานในที่ประชุมก็คงลดลงได้บ้าง

องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงยอมรับระบอบการปกครองทั้งสองแบบที่มีอยู่ในชมพูทวีปดังกล่าวแล้ว พระองค์ไม่ได้สนับสนุนหรือแสดงความเห็นว่าระบอบการปกครองแบบใดดีกว่ากันเพราะทรงเห็นว่าระบอบการปกครองใดก็ไม่สำคัญ สิ่งที่สำคัญอยู่ที่ผู้ปกครองต้องเป็นคนดีมีศีลธรรม คุณธรรม จริยธรรม ปกครองโดยธรรม ถ้าเป็นพระราชาก็เป็นธรรมราชา ใช้อำนาจแบบธรรมาธิปไตย การที่พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงแสดงการโต้แย้งคัดค้านระบอบการปกครองที่เป็นอยู่นั้น น่าจะเป็นผลดีต่อการเผยแผ่พระธรรมของพระองค์ ทำให้พระพุทธศาสนาสามารถเผยแผ่เจริญรุ่งเรืองและประดิษฐานอยู่ได้ทั้งในแคว้นที่ปกครองด้วยระบอบราชาธิปไตย และระบอบสามัคคีธรรม^{๑๐๖}

๒.๖.๒ อธิปไตยธรรมตามหลักฐานที่อ้างอิงจากพระไตรปิฎก

พระสุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (๓.ปรินิพพานสูตร) ในตอนที่วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธไปยังฤๅษาคิณณภูมเพื่อเข้าเฝ้าและกราบทูลต่อพระผู้มีพระภาคว่า พระราชาแห่งแคว้นมคธพระนามว่า อชาตศัตรู เวเทหิบุตร มีพระประสงค์จะเสด็จยกทัพไปปราบ

^{๑๐๖} สโรช สันตะพันธุ์ นิติศาสตรบัณฑิต, พระพุทธศาสนากับหลักพื้นฐานกฎหมายมหาชน, (เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๓ กันยายน ๒๕๕๒), <http://www.panyathai.or.th/wiki/index.php>.

แคว้นวัชชี พระพุทธองค์ได้ทรงแสดง อปริหานิยธรรม ทำให้พระเจ้าอชาตศัตรูเปลี่ยนพระทัยไม่ยกทัพไป อปริหานิยธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงมี ๗ ประการคือ^{๑๐๗}

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิยตย์ประชุมกันมากครั้ง
๒. พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม
๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่พระพุทธองค์ไม่ได้บัญญัติไว้ ไม่ลบล้างสิ่งที่พระพุทธองค์ทรงข้อบัญญัติไว้

๔. มีความเคารพนับถือท่านผู้ใหญ่ ให้ท่านมีส่วนร่วม
๕. ไม่ฉุดคร่าขึ้นใจสตรี
๖. ศาสนาอื่นเคารพเจตีย์ปูชนียสถานของศาสนาอื่นให้เขาอยู่ได้
๗. ศาสนาพุทธอารักขาคัมภีร์พระอรหันต์ทั้งหลาย

ดังนั้น หลักอปริหานิยธรรม ๗ ของกษัตริย์วัชชี หรือวัชชีอปริหานิยธรรม หมายถึงธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเสื่อม เป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว สำหรับหมู่ชนหรือผู้บริหารบ้านเมือง ประกอบด้วย ๑)หมั่นประชุมกันเป็นเนื่องนิยตย์ ๒)พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่พึงทำ ๓)ไม่บัญญัติที่มีได้บัญญัติไว้ (อันขัดหลักการเดิม) ไม่ลบล้างสิ่งที่บัญญัติไว้ (ตามหลักการเดิม) ถือปฏิบัติมั่นตามวัชชีธรรม (หลักการ) ตามที่วางไว้เดิม ๔)ท่านเหล่าใดเป็นผู้ใหญ่ให้เคารพนับถือท่านเหล่านั้น เห็นถ้อยคำของท่านว่าเป็นสิ่งที่ควรรับฟัง ๕)บรรดากุลสตรีกุลมารีทั้งหลาย ให้อยู่ดีโดยมิถูกข่มเหง หรือฉุดคร่าขึ้นใจ ๖)เคารพสักการบูชาเจตีย์ (ปูชนียสถานและปูชนียวัตถุ ตลอดถึงอนุสาวรีย์ต่าง ๆ) ของวัชชี (ประจำชาติ) ทั้งหลาย ทั้งภายในและภายนอก ไม่ปล่อยให้ธรรมิกพลีที่เคยให้เคยทำแก่เจตีย์เหล่านั้นเสื่อมทรมานไป ๗)จัดให้ความอารักขาคัมภีร์ ป้องกัน อันชอบธรรม แก่พระอรหันต์ทั้งหลาย (บรรพชิตผู้ดำรงธรรมเป็นหัวใจของประชาชนทั่วไป) ตั้งใจว่าขอพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังมิได้มาพึงมาสู่แคว้นวัชชี มาแล้วพึงอยู่ในแคว้นวัชชีโดยผาสุก

๒.๖.๓ อปริหานิยธรรมของชาววัชชีและพุทธาธิบายในวโรกาสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงโปรดแก่พระเจ้าวัชชี

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่เจ้าลิจฉวีหลายพระองค์ซึ่งพากันเข้าไปเฝ้าถึงที่ประทับ ณ สารัณทพเจตีย์ ใกล้พระนครไพสาลี ทรงถวายบังคมแล้วประทับนั่งลงที่ส่วนข้างหนึ่งว่า “ดูก่อนเจ้าลิจฉวีทั้งหลาย เราจักแสดงอปริหานิยธรรม ๗ ประการ ที่ตั้งอยู่และปรากฏอยู่ในชาววัชชีเพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น คืออะไรบ้าง”^{๑๐๘}

^{๑๐๗} ที.ม.(ไทย) ๑๐/๖๘/๘๖, อ.ง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๒๐/๑๘.

^{๑๐๘} อ.ง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๑๙/๑๗-๑๘.

๑. จักหมั่นประชุมกันเนื่องนิิตย์
๒. เมื่อประชุมก็จักพร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก
๓. จักไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่บัญญัติ จักไม่ถอนสิ่งที่ท่านบัญญัติไว้แล้ว ประพฤติมั่นอยู่ในธรรมของชาววัชชีครั้งโบราณ ตามที่ท่านบัญญัติไว้
๔. จักสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ท่านวัชชีผู้ใหญ่ทั้งหลายและจักสำคัญถ้อยคำของท่านเหล่านั้นว่าเป็นถ้อยคำอันตนพึงเชื่อฟัง
๕. จักข่มขึ้นบังคับปกครองหญิงในสกุล
๖. ยังคงสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจตีสถานของวัชชี ทั้งภายในและภายนอก และไม่ลบหลู่พลีกรรมอันชอบธรรม ซึ่งเคยให้ เคยทำแก่เจตีสถานเหล่านั้น
๗. จักถวายความอารักขา ความคุ้มครอง ป้องกันโดยชอบธรรมในพระอรหันต์ทั้งหลายเป็นอย่างดี ด้วยหวังว่า โฉนพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังไม่มา พึงมาสู่แว่นแคว้น และที่มาแล้วพึงอยู่เป็นสุข

๒.๖.๔ อปริหานิยธรรมของชาววัชชีและพุทธานิบายในวโรกาสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าแสดงโปรดแก้วัสสการพราหมณ์

พระเจ้าอชาตศัตรูเวเทหิบุตรแห่งแคว้นมคธทรงพระประสงค์จะยatraทัพไปย่ำยีชาววัชชีจึงได้ตรัสเรียแก้วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์มาปรึกษาว่า “ดูก่อนท่านพราหมณ์ เชิญท่านเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ณ ภูเขาคิชฌกูฏ จงถวายบังคมพระบาทพระองค์ด้วยเศียรเกล้าตามจงทูลถามถึงความเป็นผู้มีพระอาพาธน้อยมีพระโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่าทรงมีกำลัง ความอยู่สำราญคำสั่งของเราแล้วทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าอชาตศัตรูทรงประสงค์จะยatraทัพไปย่ำยีชาววัชชี จักตัดเจ้าวัชชีผู้มีฤทธิ์ มีอำนาจมาก ให้ขาดสูญให้พินาศ ให้ถึงความย่อยยับดับสูญ และท่านจงสำเนียงพระดำรัสที่พระองค์ทรงพยากรณ์ไว้ให้ดีแล้วมาบอกแก่เรา พระตถาคตทั้งหลายจะไม่ตรัสพระดำรัสที่คลาดเคลื่อนจากความจริงเลยวัสสการพราหมณ์รับพระราชโองการแล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งจึงได้กราบทูลตามที่พระเจ้าอชาตศัตรูตรัสสั่งมา”

พุทธานิบาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะพระอานนท์ผู้ยืนถวายงานพัดอยู่ ณ เบื้องพระปฤษฎางค์ว่า “ ดูก่อนอานนท์ ชาววัชชีประกอบด้วยอปริหานิยธรรม ๗ ประการ เพียงใดพึงหวังความเจริญได้แน่นอนไม่พึงหวังความเสื่อมเลยเพียงนั้น อปริหานิยธรรม ๗ ประการ คือ อะไรบ้าง คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิิตย์
๒. เมื่อประชุมก็จักพร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่ควรทำ

๓. จักไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่บัญญัติ จักไม่ถอนสิ่งที่ท่านบัญญัติไว้แล้ว จักประพฤตินั้นอยู่ในธรรมของชาววัชชีตามที่บัญญัติไว้ในครั้งก่อน ๆ

๔. ชาววัชชียังสักการะ เคารพ นับถือ บูชาชาววัชชีผู้ใหญ่และจักสำคัญถ้อยคำแห่งท่านเหล่านั้นว่าเป็นถ้อยคำอันตนพึงเชื่อฟัง

๕. ชาววัชชีไม่ข่มขืนบังคับปกครองหญิงในสกุล

๖. ชาววัชชีจักสักการะ เคารพ นับถือ บูชาเจตีสถานของชาววัชชีทั้งภายในและภายนอกและจักไม่ลบหลู่พลีกรรมอันชอบธรรมซึ่งเคยให้ เคยทำแก่เจตีสถานเหล่านั้น

๗. ชาววัชชีจักถวายอารักขา ความคุ้มครอง ป้องกันอันชอบธรรมในพระอรหันต์ทั้งหลายเป็นอย่างดีด้วยหวังว่า โฉนพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังไม่มา จงมาสู่แคว้นแคว้น ที่มาแล้วพึงอยู่เป็นสุข”

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะวัสสการพราหมณ์ว่า ดูก่อนพราหมณ์ สมัยหนึ่ง เราอยู่ ณ สารัณทเจดีย์ ใกล้พระนครไพสาลี ได้แสดงอภิธานียธรรม ๗ ประการนี้ แก่เจ้าวัชชี วัสสการพราหมณ์กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญชาววัชชีประกอบด้วยอภิธานียธรรมแต่ละอย่าง ก็พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย จะกล่าวไปไปถึงชาววัชชีผู้ประกอบด้วยอภิธานียธรรม ๗ ประการเล่า อนึ่ง พระเจ้าอชาตศัตรูไม่พึงทำการต่อยุทด้วยได้เว้นเสียจากการเกลี้ยกล่อม เว้นเสียจากการยุยงให้แตกกัน ข้าพระองค์ผู้มีกิจมากมีภณย์มากขอกราบลาไป ณ บัดนี้^{๑๐๙}

๒.๖.๕ อภิธานียธรรมกับหลักธรรมสำหรับใช้ในการปกครอง

อภิธานียธรรมกับหลักธรรมสำหรับใช้ในการปกครองเพื่อป้องกันมิให้การบริหารหมู่คณะเสื่อมถอย แต่กลับเสริมให้เจริญเพียงส่วนเดียว สามารถนำไปใช้ได้ทั้งหมู่ชนและผู้บริหารบ้านเมืองและพระภิกษุสงฆ์ ดังนี้คือ อภิธานียธรรมสำหรับหมู่ชนและการบริหารบ้านเมือง เป็นหลักในการปกครอง โดยปฏิบัติตามหลักการร่วมรับผิดชอบที่จะช่วยป้องกันความเสื่อม นำไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองโดยส่วนเดียว มี ๗ ประการ คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนืองนิตย์ เป็นการประชุมพบปะปรึกษาหารือกิจการงานต่าง ๆ แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน และหาแนวทางแก้ปัญหาต่าง ๆ ร่วมกันโดยสม่ำเสมอ

๒. พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และทำกิจกรรมร่วมกัน

๓. ไม่บัญญัติ หรือล้มเลิกข้อบัญญัติต่าง ๆ เป็นการไม่เพิกถอนไม่เพิ่มเติมไม่ละเมิดกฎเกณฑ์ต่าง ๆ ที่มีได้บัญญัติไว้

๔. ให้ความเคารพและรับฟังความคิดเห็นของผู้ใหญ่ผู้มีประสบการณ์ยาวนาน

^{๑๐๙} อัง.สตตก. (ไทย) ๒๓/๒๐/๑๘-๒๒.

๕. ไม่ชมhengสตรี เป็นการให้เกียรติและคุ้มครองสตรี

๖. เคารพบูชาเจดีย์ คือการแสดงความเคารพต่อศาสนสถาน ปุชนียสถาน อันเป็นเครื่องเตือนความจำ ปลุกเร้าให้เราทำความดี

๗. ให้การอารักขาพระภิกษุสงฆ์หรือผู้ทรงศีล

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องพอสรุปได้ว่า หลักอภิธานิยธรรม ๗ ประการ เป็นหลักธรรมอันจะนำมาซึ่งความสงบสุขของหมู่คณะหรือสังคม กล่าวคือเป็นหลักธรรมอันเป็นอุปการะมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล เพราะเป็นหลักธรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการดำรงชีวิตของประชาชนอย่างแท้จริง ทั้งเอื้อประโยชน์แก่บุคคลรอบข้างด้วย ซึ่งหลักธรรมอันนี้จะสามารถนำไปสู่วิถีทางแห่งการแก้ปัญหาอุปสรรคที่เกิดขึ้นในการบริหารงานองค์การบริหารส่วนตำบลและเพื่อความเจริญรุ่งเรืองของสังคมต่อไป

๒.๗ การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดปราจีนบุรี

วัดในเขตอำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี มี ๙๐ วัด แบ่งเป็นเขตการปกครองคณะสงฆ์ ๑๓ ตำบล ดังนี้^{๑๑๐}

๑). ตำบลหน้าเมือง มี ๕ วัด ได้แก่ วัดแจ้ง วัดเทวบุตร วัดศรีมงคล วัดหลวงปริชากุล วัดอุดมวิทยาราม

๒). ตำบลดงพระราม มี ๖ วัด ได้แก่ วัดแก้วสามัคคี วัดดงพระราม วัดหนองกระจับ วัดลำตวน วัดป่าทรงคุณ วัดโยธาราชภูริศรัทธาธรรม

๓). ตำบลดงขี้เหล็ก มี ๑๖ วัด ได้แก่ วัดโคกมะกอก วัดดงขี้เหล็ก วัดธรรมารังสฤษฎี วัดธรรมารามประดิษฐ์ วัดนิโครธवास วัดประธานรังสรรค์ วัดภักดีสุนทราวาส วัดรัตนรังษี วัดศรีเงินเจริญสุข วัดศรีเจริญราชภูริศรัทธาธรรม วัดศรีมงคล วัดสุนทรศรัทธาธรรม วัดหนองจวง วัดหนองทะเล วัดห้วยเกษียรใหญ่ วัดคุ้มเจริญ

๔). ตำบลบ้านพระ มี ๙ วัด ได้แก่ วัดเขาอีโต้ (ถ้าเขาอีโต้) วัดเนินดินแดง วัดบ้านพระ วัดบ้านยาง วัดหนองจอก วัดหนองบัว วัดหนองประเทือง วัดหัวเขา วัดอมาตยาราม

๕). ตำบลรอบเมือง มี ๔ วัด ได้แก่ วัดบางคาง วัดบางตาลา วัดไร่ วัดมะกอกสีมาราม

๖). ตำบลวัดโบสถ์ มี ๔ วัด ได้แก่ วัดต้นสะตือ วัดสันทรีย์ วัดนาบุญเฉลิมราษฎร์ วัดโบสถ์

^{๑๑๐} สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปราจีนบุรี, (เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๕๕),

๗). ตำบลไม้เค็ด มี ๑๐ วัด ได้แก่ วัดเกาะเค็ดนอก วัดเกาะเค็ดใน วัดจิกสูง วัดท่าเรือ วัดเนินอีแจน วัดหนองชะอม วัดหนองปรือ วัดแหลมไผ่ วัดแหลมหิน วัดปวิเวการาม

๘). ตำบลเนินหอม มี ๑๘ วัด ได้แก่ วัดเขาพระธรรมขันธุ์ วัดท่าศาลา วัดธารเลา วัดนาปรือ วัดเนินบก วัดเนินไม้หอม วัดเนินสูงวนาลัย วัดเนินหอม วัดเนื่องเกียรตินิกร วัดบ่อแร่ วัดบูรพาราม วัดวังน้ำขุ่น วัดหนองงูเหลือม วัดหนองเต่า วัดหนองแท่นพระ วัดห้วยเกษียร วัดใหม่สูงเนิน วัดป่าเนินกลาง

๙). ตำบลบางบริบูรณ์ มี ๑ วัด ได้แก่ วัดสง่างาม

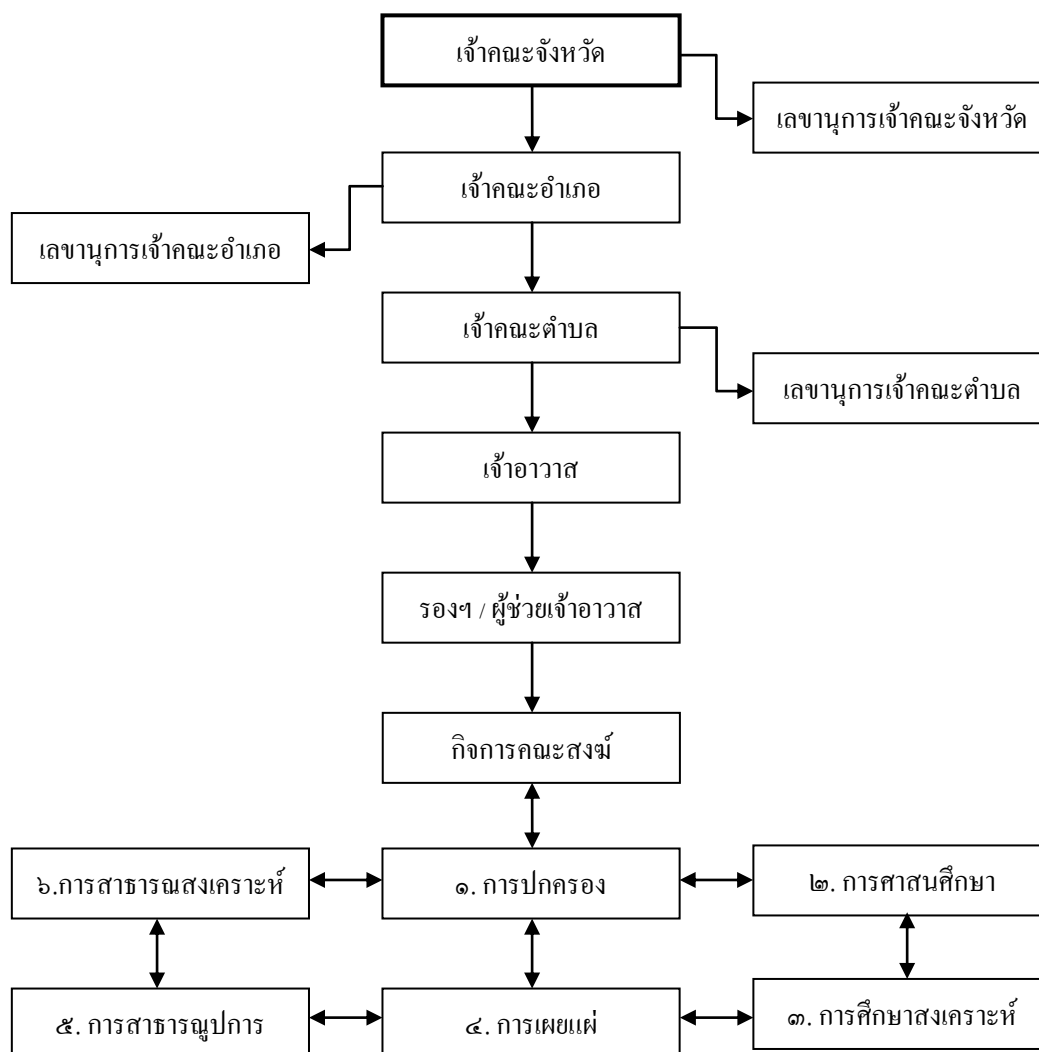
๑๐). ตำบลโคกไม้ลาย มี ๔ วัด ได้แก่ วัดคชสารมณี วัดท้าวอุทอง วัดบึง วัดป่ามะไฟ

๑๑). ตำบลท่างาม มี ๓ วัด ได้แก่ วัดกระแจะ วัดเลียบ วัดหาดสะแก

๑๒). ตำบลโนนหอม มี ๘ วัด ได้แก่ วัดดงคุย วัดดงยาง วัดทุ่งตะลุมพุก วัดทุ่งไม้ค่าง วัดเทพประสิทธิ์อาราม วัดบางแขยง วัดประชาวาสอัมพวัน วัดสุวรรณวิทยาราม

๑๓). ตำบลบางเดชะ มี ๒ วัด ได้แก่ วัดสามัคคีภิรมย์ วัดหัวกรด

โครงสร้างการบริหารกิจการคณะสงฆ์สูงสุดเริ่มตั้งแต่สมเด็จพระสังฆราช กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่ เจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล และต่ำสุดคือเจ้าอาวาส ในส่วนการบริหารกิจการคณะสงฆ์อำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรีมีโครงสร้างการบริหาร ดังนี้(ภาพที่ ๒.๔)

แผนภาพที่ ๒.๔ การบริหารกิจการคณะสงฆ์อำเภอเมือง จังหวัดปราจีนบุรี

ที่มา : สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดปราจีนบุรี, เข้าถึงข้อมูลเมื่อวันที่ ๓ ธันวาคม ๒๕๕๕,
<http://pri.onab.go.th/index.php>.

๒.๘ งานวิจัยเกี่ยวข้อง

๒.๘.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาท

บทบาท คือ การกระทำหรือพฤติกรรมของสมาชิกในกลุ่มที่อยู่ในสถานภาพนั้นๆ บทบาทจึงเป็นการกระทำหรือพฤติกรรมตามตำแหน่ง บุคคลจะแสดงบทบาทหน้าที่ของตนเองได้ ถูกต้องเหมาะสมกับสถานภาพบทบาทที่ได้รับมาตามข้อตกลงของสังคม ได้มีนักวิจัยกล่าวถึงบทบาท ดังนี้

พระครูวิสุทธิสรคุณ (วิชิต วิชิโต) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการสอน คุณธรรม จริยธรรมในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี” ผลการวิจัย พบว่าบทบาทพระสงฆ์ในฐานะที่เป็นผู้ทำหน้าที่ หรือเป็นตัวแทนองค์การทางศาสนาจะต้องทำ บทบาทหลักๆ อยู่ด้วยกันคือการทำกิจของตนให้ถึงที่สุด ได้แก่ การศึกษาหลักธรรมคำสั่งสอนให้ กระจำชัด บทบาททางสังคมคือการใช้ธรรมะในการขัดเกลาจิตใจ และเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคน ทั่วไป^{๑๑๑}

พระครูสันติธรรมาภิรัต (บุญชัย สนติกโร) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการ ในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดราชบุรี” ผลการวิจัยพบว่าบทบาทของพระสังฆาธิการในการ บริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรีจำแนกตามสภาพส่วนบุคคลโดยรวมพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่ง และประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่พระสังฆาธิการต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดราชบุรี แตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ สำหรับพระสังฆาธิการที่มีอายุ พรรษา วุฒิการศึกษาสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม และวุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม ต่างกัน มีบทบาทใน การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดราชบุรี ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้^{๑๑๒}

พระมหากำพล คุณงุโร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอบรม จริยธรรมแก่เยาวชน ในอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี” ผลการวิจัยพบว่า ผู้ปกครองมีความพึง พอใจต่อบทบาทของพระสงฆ์ทุกด้านในระดับมาก โดยเห็นว่าพระสงฆ์ทำบทบาทในด้านภาวะผู้นำ มากที่สุด รองลงมาคือด้านให้การศึกษา ด้านการเผยแผ่ธรรมะและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ด้านสาธารณูปโภคและระบบนิเวศ และด้านการให้ความรู้ด้านการปกครอง และกลุ่มพระสงฆ์มีความ พึงพอใจต่อบทบาทของพระสงฆ์เองทุกด้านในระดับมาก โดยเห็นว่ากลุ่มพระสงฆ์มีบทบาทในด้าน

^{๑๑๑} พระครูวิสุทธิสรคุณ (วิชิต วิชิโต), “บทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อการสอนคุณธรรม จริยธรรมใน โรงเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายในอำเภอบางแพ จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๑๒} พระครูสันติธรรมาภิรัต (บุญชัย สนติกโร), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะ สงฆ์ จังหวัดราชบุรี”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ภาวะผู้นำเป็นอันดับหนึ่ง รองลงมาคือด้านให้การศึกษา ด้านการเผยแผ่ธรรม ด้านสาธารณูปโภค และระบบนิเวศ และด้านการให้ความรู้ด้านการปกครอง กลุ่มพระสงฆ์มีความเข้าใจในการอบรมหลักธรรม คำสั่งสอนที่พุทธศาสนิกชนควรทราบในระดับมาก^{๑๑๓}

พระมหาบุญมี อธิบุญโญ (วรรณวิเศษ) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณี พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน)” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติเป็นมาการดำเนินชีวิตแนวทางปฏิบัติธรรม บทบาทในการพัฒนาสังคม และบทบาทการเป็นผู้นำในการจัดตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติของพระธรรมวิสุทธิมงคล ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมวิสุทธิมงคลเป็นพระสงฆ์ที่เกิดในครอบครัว มีอาชีพเกษตรกรรม แต่ฐานะการเงินของสกุลท่านอยู่ในสภาพค่อนข้างดี ขณะเข้าสู่ความเป็นสมณเพศ สังกัดพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต ยึดถือธุดงค์วัตร เป็นเครื่องขัดเกลากิเลสเป็นพระสงฆ์ นักปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนาของท่านมีอยู่ ๒ ด้าน คือ ด้านจิตใจ ได้แก่ การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนมีศีลธรรม คุณธรรม ความดีงาม ตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเน้นการนำไปปฏิบัติมากกว่าสอนให้รู้เท่านั้น ด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาการศึกษาสาธารณสุขและสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ตลอดจนการเป็นผู้นำในการตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติ^{๑๑๔}

พระสมุห์ศิริชัย ฐานุตโตโร (เพ็ชรรัตน์) ได้วิจัยเรื่อง “ความคาดหวังของครูและผู้ปกครองต่อบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑” ผลการวิจัยพบว่า ครูและผู้ปกครองมีความคาดหวังว่า พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนควรแสดงบทบาทในภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๔.๓๔ และมีความคิดเห็นต่อบทบาทที่เป็นจริงว่า พระสอนศีลธรรมในโรงเรียนได้แสดงบทบาทโดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ ๓.๗๔ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของครู ผู้ปกครอง ที่มีต่อบทบาทที่คาดหวังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑ จำแนกตามคุณลักษณะส่วนบุคคล พบว่า สถานภาพ เพศ อายุ วุฒิการศึกษาและรายได้ มีผลทำให้ความคิดเห็นของครู ผู้ปกครอง

^{๑๑๓} พระมหาอำพล คุณงกโร, “ศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ในการอบรมจริยธรรมแก่เยาวชน ในอำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

^{๑๑๔} พระมหาบุญมี อธิบุญโญ (วรรณวิเศษ), “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม: ศึกษากรณี พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน)”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาโท**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ที่มีต่อบทบาทที่คาดหวังในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑ ไม่แตกต่างกัน จึงเป็นการปฏิเสธสมมติฐานการวิจัยที่ตั้งไว้^{๑๑๕}

พระสนธยา มงคลโก (กันสวส์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระสังฆาธิการในการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษาเขตบางแคและเขตหนองแขม” ผลการวิจัยพบว่า บทบาท คือการแสดงหรือการกระทำให้เกิดผลขึ้นจะโดยสถานภาพของบุคคลหรือความคาดหวังของบุคคลอื่นที่มีต่อบุคคลที่ดำรงตำแหน่งนั้น ๆ ในสังคม ดังนั้นบทบาทของพระสังฆาธิการ หรือพระสงฆ์โดยแท้จริงแล้วถูกกำหนดโดยพระธรรมวินัยเป็นหลัก นอกเหนือจากพฤติกรรมทางวินัยแล้ว ก็จัดเป็นบทบาทเสริมเช่นเดียวกันกับแนวคิดที่ได้กล่าวไว้ว่า “เมื่อบุคคลอยู่ในองค์การ ความคาดหวังขององค์การถือว่าเป็นบทบาทความหวังที่มีความสำคัญมากและเป็นมาตรฐานสำหรับการประเมินพฤติกรรมอย่างเป็นทางการ” โดยนัยนี้ก็หมายความว่า บทบาทของพระสังฆาธิการย่อมขึ้นอยู่กับการกำหนดตามพระธรรมวินัยเป็นสำคัญ ส่วนบทบาทตามความคาดหวังของสังคมถือเป็นบทบาทเสริม^{๑๑๖}

เบญจา ลิขิตยักรวรา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษามโนทัศน์ที่ปฏิบัติจริงและบทบาทที่คาดหวังของคณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลต่อการจัดการศึกษาในจังหวัดราชบุรี” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทที่ปฏิบัติจริงและบทบาทที่คาดหวังของคณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีต่อการจัดการศึกษาในจังหวัดราชบุรี โดยภาพรวมระดับบทบาทที่ปฏิบัติจริงอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนบทบาทที่คาดหวังอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า คณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลมีบทบาทที่ปฏิบัติจริง อยู่ในระดับปานกลางทุกด้าน ส่วนบทบาทที่คาดหวังอยู่ในระดับมาก ๒ ด้าน ได้แก่ ด้านการบริหารจัดการ และด้านการบริหารทรัพยากรและเทคโนโลยี คณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีปัจจัยส่วนบุคคล มีตำแหน่งต่างกัน มีบทบาทที่ปฏิบัติจริงและบทบาทที่คาดหวังต่อการจัดการศึกษาในจังหวัดราชบุรี แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนคณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลที่มีปัจจัยส่วนบุคคลด้าน เพศ อายุ ระดับการศึกษา ระยะเวลาที่ดำรงตำแหน่ง ประสบการณ์ในด้านการจัดการศึกษา และปัจจัยด้านโครงสร้าง

^{๑๑๕} พระสมุห์ศิริชัย ฐานุตโตโร (เพชรรัตน์), “ความคาดหวังของครูและผู้ปกครองต่อบทบาทด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ในโรงเรียนสังกัดเขตพื้นที่การศึกษาเพชรบุรี เขต ๑”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๑๑๖} พระสนธยา มงคลโก (กันสวส์), “ศึกษาเปรียบเทียบบทบาทของพระสังฆาธิการในการปกครองคณะสงฆ์กรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษาเขตบางแคและเขตหนองแขม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

ระดับชั้นองค์การบริหารส่วนตำบลต่างกัน มีบทบาทที่ปฏิบัติจริงและบทบาทที่คาดหวังต่อการจัดการศึกษาในจังหวัดราชบุรี ไม่แตกต่างกัน^{๑๑๗}

สุนทร กุญชร ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดชัยภูมิ” ผลการวิจัยพบว่า บทบาท หมายถึง แนวทางของการแสดงออกหรือปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ในตำแหน่งทางสังคม ทางหน้าที่การงานตามสภาพแวดล้อมของแต่ละบุคคลที่เป็นอยู่ เช่น ครูมีบทบาทหน้าที่ในการสอนให้ความรู้แก่ผู้เรียน ดำรงมีบทบาทหน้าที่ในการรักษาความสงบภายในประเทศ เป็นต้น^{๑๑๘}

เสาวนีย์ สว่างอารมณ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานกับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน จังหวัดสมุทรสงคราม” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานกับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอยู่ในระดับมาก และเมื่อพิจารณารายด้านแล้วพบว่า บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานมีส่วนร่วมสนับสนุนการบริหารและการจัดการของสถานศึกษามากที่สุด รองลงมาคือ มีส่วนร่วมด้านการกำหนดนโยบายและแผนของสถานศึกษา และมีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจการของสถานศึกษาน้อยที่สุด และพบว่าโรงเรียนที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐานในจังหวัดสมุทรสงครามที่มีขนาดต่างกัน คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานในโรงเรียนที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน ในจังหวัดสมุทรสงครามที่มีขนาดต่างกัน มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาแตกต่างกัน^{๑๑๙}

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับบทบาทสรุปได้ว่า บทบาท คือ หน้าที่หรือพฤติกรรมอันพึงคาดหวังของบุคคลแต่ละคนในกลุ่มหรือในสังคมหนึ่ง ๆ หน้าที่หรือพฤติกรรมดังกล่าว โดยปกติเป็นสิ่งที่กลุ่มสังคมหรือวัฒนธรรมของกลุ่มหรือสังคมนั้นกำหนดขึ้น ฉะนั้น บทบาทจึงเป็นแบบแห่งความประพฤติของบุคคลในสถานะหนึ่งๆที่พึงมีต่อบุคคลอื่น ในสถานะอีกอย่างหนึ่งในสังคมเดียวกัน หรือพฤติกรรมการกระทำของแต่ละบุคคล ซึ่งจะมีลักษณะแตกต่างกันไปตามตำแหน่งและหน้าที่ ซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของสังคมและสามารถคาดการณ์พฤติกรรมที่จะเกิดขึ้นได้

^{๑๑๗}เบญจา ลิขิตยั้งวรา, “การศึกษาบทบาทที่ปฏิบัติจริงและบทบาทที่คาดหวังของคณะผู้บริหารองค์การบริหารส่วนตำบลต่อการจัดการศึกษาในจังหวัดราชบุรี”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๗).

^{๑๑๘}สุนทร กุญชร, “บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดชัยภูมิ”, *วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕).

^{๑๑๙}เสาวนีย์ สว่างอารมณ์, “บทบาทคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานกับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน จังหวัดสมุทรสงคราม”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย : สถาบันราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๖).

๒.๘.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับองค์กรภาครัฐ

องค์กรภาครัฐคือ การบริหารราชการเป็นเสมือนเครื่องมือของรัฐในอันที่จะนำนโยบายไปปฏิบัติให้บรรลุผล ซึ่งส่วนประกอบที่สำคัญของการบริหารราชการ ได้แก่ การจัดโครงสร้างของหน่วยงานต่าง ๆ การกำหนดรูปแบบขององค์การ และรูปแบบทางการบริหารที่จะช่วยให้การดำเนินกิจกรรมเป็นไปอย่างบรรลุผลภายใต้กรอบของกฎหมายที่กำหนดโดยรัฐและสภาพแวดล้อมทั้งทางเศรษฐกิจและการเมือง ได้มีนักวิชาการได้ทำการศึกษาเรื่อง ภาครัฐ ดังนี้

พระพิภพ พลวฑฒโน ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของข้าราชการเกี่ยวกับการบริหารงานราชการตามหลักธรรมาภิบาลของสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข” ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นของข้าราชการเกี่ยวกับการบริหารงานราชการตามหลักธรรมาภิบาลของสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข ทั้ง ๖ หลัก คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความรับผิดชอบ หลักการมีส่วนร่วม และหลักความคุ้มค่า พบว่า ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาในแต่ละด้าน พบว่า มีความคิดเห็นในระดับปานกลางทุกหลักธรรม จะเห็นได้ว่าการบริหารงานนั้น ผู้บริหารของแต่ละองค์การควรคำนึงถึงการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลให้ครบทั้ง ๖ ด้าน เพราะหลักธรรมาภิบาลยึดหลักการทำงานที่มีหลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความรับผิดชอบ หลักการมีส่วนร่วม และหลักความคุ้มค่า ซึ่งเป็นการบริหารการปกครองที่ดีที่ทุก ๆ ส่วนเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีงาม เหมาะที่จะนำมาใช้ในการจัดการบริหารงาน ทำให้หน่วยงานนั้นสามารถพัฒนาอย่างมีประสิทธิภาพได้^{๑๒๐}

ภานุพล ภูษา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ทศพิธราชธรรมกับการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล: ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลบางเพรียง อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ” ผลการวิจัยพบว่า การให้ความช่วยเหลือไม่ทั่วถึง ไม่เท่าเทียมกัน ส่งเสริมด้านการศึกษายังไม่เพียงพอ เด็กและเยาวชนไม่มีอุปกรณ์กีฬา ขาดการสนับสนุนสตรี และเด็กในหมู่บ้าน การบริการไม่รวดเร็ว เพราะผู้ไปติดต่อไม่รู้วิธีดำเนินการ ไม่สนใจชาวบ้าน ขาดคนที่จะมาทำงานเพื่อชาวบ้าน และหมู่บ้านจริงๆ เข้าไม่ถึงปัญหา ใช้งบประมาณไม่ตรงกับความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง ขาดบุคลากรที่มีความรู้ความสามารถ การทำงานไม่ต่อเนื่อง ขาดการสานต่อ ลำช้า^{๑๒๑}

^{๑๒๐} พระพิภพ พลวฑฒโน, “ความคิดเห็นของข้าราชการเกี่ยวกับการบริหารงานราชการตามหลักธรรมาภิบาลของสำนักนโยบายและยุทธศาสตร์ กระทรวงสาธารณสุข”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๑๒๑} ภานุพล ภูษา, “ทศพิธราชธรรมกับการบริหารงานขององค์การบริหารส่วนตำบล : ศึกษาเฉพาะกรณีองค์การบริหารส่วนตำบลบางเพรียง อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

มนัสนันท์ โลงนารายณ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นของผู้ปฏิบัติงานที่มีต่อบทบาทหน้าที่ตามหลักธรรมาภิบาลของนายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์” ผลการวิจัยพบว่า ความคิดพนักงานเทศบาลเมืองนางรองและลูกจ้างเทศบาลเมืองนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่มีต่อบทบาทหน้าที่ของนายกเทศมนตรี ตามหลักธรรมาภิบาล ๖ หลัก คือ หลักนิติธรรม หลักคุณธรรม หลักความโปร่งใส หลักความรับผิดชอบ หลักการมีส่วนร่วม และหลักความคุ้มค่า มีการปฏิบัติอยู่ในระดับมาก ส่วนประเด็นที่มีการปฏิบัติและมีค่าเฉลี่ยสูงสุดในแต่ละด้าน มีดังนี้ ด้านหลักคุณธรรม คือ การเพิ่มขึ้นเงินเดือนและเลื่อนระดับตำแหน่ง โดยใช้หลักคุณธรรมประกอบการพิจารณา ด้านหลักความโปร่งใส คือควรมีการเผยแพร่และประชาสัมพันธ์ในเรื่องของนโยบายด้านการบริหารขององค์กร ให้แก่พนักงานได้รับทราบ ด้านหลักการมีส่วนร่วม คือควรมีการสร้างจิตสำนึกเรื่องการมีส่วนร่วมโดยเปิดโอกาสให้พนักงานได้แสดงความคิดเห็นและความสามารถในการบริหารองค์กร ด้านหลักความรับผิดชอบ คือกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของพนักงานให้ตรงตามความสามารถ ด้านหลักความคุ้มค่า คือควรมีการจัดหาครุภัณฑ์และอาคารสถานที่ที่มีคุณภาพคงทนถาวร สามารถใช้งานได้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๒๒}

สาริต แก้วรากมูข ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการ ปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล : ศึกษากรณีอำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย” ผลการวิจัยพบว่า ๑. ด้านเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลส่วนใหญ่เป็นเพศชาย มีอายุระหว่าง ๔๑-๕๐ ปี และมีประสบการณ์ในการปฏิบัติงานในองค์การบริหารส่วนตำบล ๑-๔ ปี ๒. ด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า เจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลได้รับรู้ข้อมูลข่าวสารในระดับสูง ส่วนใหญ่ได้รับการฝึกอบรม ๑-๒ ครั้ง ในด้านความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบลอยู่ในระดับมีความรู้มาก ความคิดเห็นด้านการปฏิบัติงานในภาพรวมอยู่ในระดับเห็นด้วยมาก โดยเรียงตามลำดับค่าเฉลี่ยได้ดังนี้ ความก้าวหน้าในการทำงาน ความสัมพันธ์กับผู้ร่วมงาน การปกครองบังคับบัญชา และสภาพแวดล้อมในการทำงาน ๓. ประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ของเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบลในภาพรวมอยู่ในระดับประสิทธิภาพสูง โดยเรียงลำดับตามค่าเฉลี่ยได้ดังนี้ ด้านการปฏิบัติงาน ด้านการวางแผน ด้านการตัดสินใจ ด้านการบริหารงบประมาณ และด้านการประเมินผล ๔. ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ได้แก่ ระดับการศึกษา รายได้ประสบการณ์ในการปฏิบัติงานในองค์การบริหารส่วนตำบล ความรู้ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล และปัจจัยที่ไม่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงาน ได้แก่

^{๑๒๒} มนัสนันท์ โลงนารายณ์, “ความคิดเห็นของผู้ปฏิบัติงานที่มีต่อบทบาทหน้าที่ตามหลักธรรมาภิบาลของนายกเทศมนตรีเทศบาลเมืองนางรอง จังหวัดบุรีรัมย์”, ภาคนิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, ๒๕๕๑).

เพศ อายุ อาชีพ ตำแหน่ง การได้รับข้อมูลข่าวสาร การได้รับการฝึกอบรม สภาพแวดล้อมใน การทำงานความสัมพันธ์กับผู้ร่วมงาน ความศรัทธาต่อผู้นำหรือผู้บังคับบัญชา และความคาดหวัง ความก้าวหน้าในการทำงาน^{๑๒๓}

สามารถ ไชยพันธุ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและความพร้อมในการจัด การศึกษาตามอัธยาศัยของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ในจังหวัดน่าน ” ผลการวิจัยพบว่า ความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ของสมาชิก องค์การบริหารส่วนตำบล ในจังหวัดน่าน สมาชิกส่วนใหญ่เห็นด้วยมาก ในการที่จะเข้ามามีส่วนร่วม ในการจัดการศึกษาเกือบทุกด้าน ยกเว้นด้านการควบคุม ติดตามประเมินผลการจัดการศึกษาที่ สมาชิกเห็นด้วยน้อย ความพร้อมในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ของสมาชิกองค์การบริหารส่วน ตำบล ในจังหวัดน่าน พบว่าประธานองค์การบริหาร ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล เลขานุการ และ คณะกรรมการบริหารส่วนตำบล มีความพร้อมในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยไม่แตกต่างกันอย่างมี นัยสำคัญทางสถิติทุกด้าน องค์การบริหารส่วนตำบลที่มีรายได้แตกต่างกันมีความพร้อมในการจัด การศึกษาไม่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .๐๕^{๑๒๔}

สรุปได้ว่า องค์การภาครัฐ คือ หน่วยงานที่จะต้องดูแลความเป็นอยู่ที่ดีให้กับประชาชน คอยให้สิ่งที่ประชาชนขาดหรือต้องการ ความเป็นอยู่ สวัสดิการต่าง ๆ ที่ประชาชนควรจะได้รับ การ ภาครัฐ ภาครัฐเข้ามามีบทบาทกับคนๆหนึ่งตั้งแต่เกิดจนถึงวาระสุดท้าย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องเจ็บไข้ ภาครัฐ ก็ ต้องเตรียมสถานพยาบาลไว้ให้ การศึกษา ภาครัฐก็ต้องเตรียมสถาบันการศึกษาไว้รองรับเพื่อให้ประชาชน ได้รับความรู้ การดำเนินชีวิต ภาครัฐก็ต้องเข้ามามีส่วนคอยดูแลช่วยเหลือในเรื่องการหางานทำให้เพื่อเลี้ยง ชีพ แม้ตายไป ภาครัฐก็ต้องดูแลเรื่องการประกอบพิธีทางศาสนา

๒.๘.๓ งานวิจัยที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

การมีส่วนร่วม ให้ความสำคัญอยู่ที่การให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน พัฒนา เพื่อกำหนดความต้องการและเข้าร่วมดำเนินการในการจัดทำแผนพัฒนา เป็นการกระตุ้นให้ ประชาชนตระหนักถึงสถานการณ์ของงานรวม ได้มีนักวิชาการได้ทำการศึกษาเรื่อง การมีส่วนร่วมไว้ ในด้านต่าง ๆ ดังนี้

^{๑๒๓} สาทิต แก้วรากมุก, “ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่องค์การ บริหารส่วนตำบล : ศึกษากรณีอำเภอพญาเม็งราย จังหวัดเชียงราย”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะ พัฒนาสังคม สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๖).

^{๑๒๔} สามารถ ไชยพันธุ์, “ความคิดเห็นเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมและความพร้อมในการจัด การศึกษาตาม อัธยาศัยของสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล ในจังหวัดน่าน”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิต วิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์, ๒๕๔๕).

นกุล วัฒนการ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองส่วนท้องถิ่น: ศึกษาเฉพาะกรณีการบริหารส่วนตำบลบางรักน้อย อำเภอมือง จังหวัดนนทบุรี” ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของการไปใช้สิทธิลงคะแนนเลือกตั้งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและการเข้าร่วมรับฟังการประชุมสภา หรือประชุมคณะกรรมการบริหารส่วนตำบลอยู่ในระดับต่ำ และพบว่าสภาพปัญหาและอุปสรรคต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองส่วนท้องถิ่น คือ องค์การบริหารส่วนตำบลไม่ได้ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนเห็นเป็นรูปธรรม ในการมีส่วนร่วมต่อการปกครองส่วนท้องถิ่นโดยเฉพาะการเข้ามามี ส่วนร่วมรับฟังการประชุมสภาหรือการประชุมคณะกรรมการบริหาร ซึ่งจะเป็นการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารที่ถูกต้องให้กับประชาชนที่เข้าร่วม ประชุม รวมทั้งการรับฟังข้อเสนอแนะและข้อคิดเห็น เพื่อเป็นแนวทางในการแก้ไขปัญหา^{๑๒๕}

มนตรี เทติธระกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของสตรีในองค์การบริหารส่วนตำบล ศึกษากรณีองค์การบริหารส่วนตำบลของจังหวัดชลบุรี และจังหวัดระยอง” ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วมของสตรีในองค์การบริหารส่วนตำบล อยู่ในระดับมาก ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ขององค์การบริหารส่วนตำบล การส่งเสริมสนับสนุนจากส่วนราชการ ระดับการพัฒนาของจังหวัด ประโยชน์ที่ได้รับจากกิจกรรมขององค์การบริหารส่วนตำบล มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของสตรีในองค์การบริหารส่วนตำบล ส่วนอายุ อาชีพ รายได้ การรับข้อมูลข่าวสาร ระยะเวลาที่ทำงานอยู่ในองค์การบริหารส่วนตำบล ไม่มีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมของสตรีในองค์การบริหารส่วน

วรรณิการ์ ภูมิวงศ์พิทักษ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการครอบครัวและชุมชนพัฒนา : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนวัดดวงแข เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร” ได้แบ่งชนิดของการมีส่วนร่วมออกเป็น ๔ ชนิด ดังนี้

๑.การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ประกอบด้วย ริเริ่มตัดสินใจ ดำเนินการตัดสินใจ และตัดสินใจปฏิบัติการ

๒.การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติการ ประกอบด้วย การสนับสนุนด้านทรัพยากร การบริหาร การประสานขอความร่วมมือ

^{๑๒๕} นกุล วัฒนการ, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการปกครองส่วนท้องถิ่น: ศึกษาเฉพาะกรณีการบริหารส่วนตำบลบางรักน้อย อำเภอมือง จังหวัดนนทบุรี”, วิทยานิพนธ์ ศิลปศาสตร มหาบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร: บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒).

^{๑๒๖} มนตรี เทติธระกุล, “การมีส่วนร่วมของสตรีในองค์การบริหารส่วนตำบล : กรณีศึกษาองค์การบริหารส่วนตำบลของจังหวัดชลบุรีและจังหวัดระยอง”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓).

๓.การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ ประกอบด้วย ผลประโยชน์ทางวัตถุ ผลประโยชน์ทางสังคม ผลประโยชน์ส่วนบุคคล

๔.การมีส่วนร่วมในการประเมิน^{๑๒๗}

วิไลพร สมบูรณ์ชัย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของอาสาพัฒนาชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จังหวัดลำปาง” ได้สรุปลักษณะการมีส่วนร่วม ดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมในการศึกษาถึงปัญหา

๒. การมีส่วนร่วมในการวางแผน

๓. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติงาน

๔. การมีส่วนร่วมในการติดตามผล

๕. การมีส่วนร่วมในการบำรุงรักษา^{๑๒๘}

สมจิตร เสาะสมบูรณ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะ อปพร. ในงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยของเทศบาล : กรณีศึกษาเทศบาลนครอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี” ผลการวิจัยพบว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง ความร่วมมือของปัจเจก หรือกลุ่มบุคคล เพื่อเข้ามามีส่วนกำหนดความต้องการ หรือช่วยกันค้นหาสาเหตุของปัญหา การตัดสินใจร่วมกัน รวมทั้งมีส่วนร่วมในการวางแผน การจัดการ และการติดตามประเมินผลในกิจกรรมต่างๆของกลุ่มหรือองค์กรที่เข้าเป็นสมาชิก^{๑๒๙}

นพพร ต้อนรับ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “เรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่สูงเฉพาะพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่” การศึกษาวิจัยมุ่งศึกษาถึงโอกาสของการมีส่วนร่วมในการดำเนินโครงการของประชาชนภายใต้สมมติฐานที่ว่า การไม่ประสบความสำเร็จในโครงการฯ เท่าที่ควรนั้นสืบเนื่องมาจากประชาชนในเขตพื้นที่โครงการมีส่วนร่วมในการกำหนดกิจกรรมหรือโครงการย่อยที่บรรจุในแผนปฏิบัติการประจำปีน้อย ซึ่งจากการวิจัยพบว่าในการดำเนินโครงการพัฒนาที่สูงเฉพาะพื้นที่ในอำเภอแม่แจ่มนั้น บทบาทสำคัญอยู่ที่ข้าราชการผู้ปฏิบัติงานและกำนัน ผู้ใหญ่บ้านมากกว่าประชาชนที่เป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบต่อการดำเนินงาน

^{๑๒๗} วรรณิการ์ ภูมิวงศ์พิทักษ์, “ปัญหาและอุปสรรคของการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการครอบครัวและชุมชนพัฒนา : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนวัดดวงแข เขตปทุมวัน กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐).

^{๑๒๘} วิไลพร สมบูรณ์ชัย, “การมีส่วนร่วมของอาสาพัฒนาชุมชนในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ จังหวัดลำปาง”, **วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๔).

^{๑๒๙} สมจิตร เสาะสมบูรณ์, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในฐานะ อปพร. ในงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยของเทศบาล กรณีศึกษาเทศบาลนครอุบลราชธานี จังหวัดอุบลราชธานี”, **ปริญญารัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๘).

โครงการโดยตรง และยังเป็นเป้าหมายสำคัญของผลสำเร็จของโครงการ ในส่วนของการจัดทำแผนปฏิบัติการประจำปี ซึ่งเป็นแผนที่กำหนดกิจกรรมและงบประมาณในแต่ละปีนั้นการสนองตอบของโครงการต่อกิจกรรมหรือโครงการย่อยที่ประชาชนเป็นผู้เสนอให้พิจารณานั้นมักไม่ได้ความสนใจจากโครงการเท่าที่ควร นอกจากนั้นก็ยังไม่มีกิจกรรมใดที่จะมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในการดำเนินงานโครงการมากยิ่งขึ้นแต่ประการใด ดังนั้นรูปแบบการดำเนินงานของโครงการที่มุ่งให้ประชาชนอยู่ในฐานะผู้รับปฏิบัติเพียงอย่างเดียว จึงมีผลให้ประชาชนมีทัศนคติต่อโครงการค่อนข้างไปในเชิงลบอย่างมาก ทำให้ความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ หรือการให้ความร่วมมือกับทางโครงการน้อยลง จนทำให้การดำเนินงานโครงการไม่ประสบผลสำเร็จ อันเป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้^{๑๓๐}

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมสรุปได้ว่า การมีส่วนร่วม หมายถึง การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) แต่ก็ได้ไม่ได้หมายความว่า จะเป็นการตัดสินใจอย่างเดียวยังใช้การตัดสินใจควบคู่ไปกับการดำเนินงาน (Implementation) ด้วย เช่น การกำหนดกิจกรรมการพัฒนา เป็นต้น และการตัดสินใจยังมีความเกี่ยวข้องกับประชาชนในเรื่องผลประโยชน์ (Benefits) และการประเมินผล (Evaluation) ในกิจกรรมพัฒนาด้วย การมีส่วนร่วมนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ดังนี้คือ จากการที่ผู้นำในองค์กรเปิดโอกาสให้สามารถมีส่วนร่วมได้เพื่อความก้าวหน้าและพัฒนาขององค์กร ในด้านต่าง ๆ การแสดงออกในการมีส่วนร่วม เช่น การแสดงความคิดเห็น การมีข้อเสนอแนะ การตัดสินใจ การตรวจสอบ เป็นต้น

๒.๘.๔ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารกิจการคณะสงฆ์

การบริหารกิจการคณะสงฆ์ หมายถึง กิจการที่คณะสงฆ์จะต้องทำ หรือที่จะต้องถือเป็นภาระหน้าที่เพราะเป็นการคณะสงฆ์และการพระศาสนา หรือเพราะเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ และการพระศาสนา มี ๖ ฝ่ายซึ่งได้มีนักวิจัยกล่าวถึงการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ดังนี้

พระมหาบุญมี อธิปญโญ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณี พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมปนฺโน)” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาในการดำเนินชีวิต แนวทางการปฏิบัติธรรม บทบาทในการพัฒนาสังคมและบทบาทในการเป็นผู้นำในการจัดตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติ ของพระธรรมวิสุทธิมงคล ผลจากการวิจัยพบว่า พระธรรมวิสุทธิมงคล เป็นพระสงฆ์ที่เกิดในครอบครัวเกษตรกร แต่ฐานะการเงินของสกุลท่านอยู่ในสภาพค่อนข้างดี ขณะเข้าสู่ความเป็นสมณเพศ สังกัดคณะสงฆ์ฝ่ายธรรมยุติ ยึดถืออุตุงควัตร เป็น

^{๑๓๐} นพพร ต้อนรับ, “การมีส่วนร่วมของประชาชนในการดำเนินงานโครงการพัฒนาที่สูงเฉพาะพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่”, *ปริญญานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๓๖).

เครื่องขัดเกลากิเลส เป็นพระสงฆ์นักปฏิบัติสมณกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน จากผลวิจัยสรุปได้ว่าการพัฒนาของท่านมี ๒ ด้าน คือ ด้านจิตใจ ได้แก่ การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนมีศีลธรรม คุณธรรม ความดีงาม ตามหลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนา โดยเน้นการปฏิบัติมากกว่าสอนให้ความรู้เท่านั้น ด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาการศึกษา สาธารณสุขและสาธารณประโยชน์อื่น ๆ ตลอดจนการเป็นผู้นำในการตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติ^{๑๓๑}

พระมหามณเฑียร วรธมโม (ซ้ายเกลี้ยง) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทหน้าที่การปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา ในภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านแล้วพบว่า บทบาทการปฏิบัติงานในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงาอยู่ระดับปานกลางได้แก่ ด้านการศาสนศึกษาและด้านการศึกษาสงเคราะห์อยู่ในระดับปานกลาง สำหรับด้านอื่นๆ อยู่ในระดับมากทุกด้าน ผลการเปรียบเทียบระดับบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุและจำนวนพรรษาต่างกันมีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ส่วนพระสังฆาธิการที่มีตำแหน่ง วุฒิทางการศึกษาสายสามัญ วุฒิทางการศึกษาทางธรรม และวุฒิทางการศึกษาทางเปรียญธรรมต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน^{๑๓๒}

พระครูปลัดอาทิตย์ อตถเวทย์ (ของดี) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของเทพโสดา (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการเขตปกครองภาค ๒” ผลการวิจัยพบว่า การปกครองคณะสงฆ์ในสมัยพุทธกาลพระพุทธองค์ทรงใช้หลังการปกครองโดยสามัคคีธรรมเป็นที่ตั้ง ให้ความเสมอภาคในหมู่คณะ ทรงมอบหมายภาระหน้าที่ในการบริหารคณะสงฆ์แก่พระสาวกให้เหมาะกับตำแหน่งหน้าที่ที่ยกย่องตามฐานะ แต่พระพุทธองค์ก็ได้ทรงมอบความเป็นใหญ่ในการปกครองให้กับใคร นอกจากพระธรรมวินัยที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้แล้ว ภายหลังพุทธกาลการบริหารปกครองคณะสงฆ์ยังยึดพระธรรมวินัยเป็นหลัก แต่มีรูปแบบการบริหารปกครองที่สอดคล้องกับของฝ่ายบ้านเมืองในยุคสมัยนั้น ๆ ปัจจุบันนี้ การปกครองคณะสงฆ์ไทยนอกจากจะยึดหลักพระธรรมวินัยแล้ว ยังอิงอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎระเบียบ ข้อบังคับ

^{๑๓๑} พระมหาบุญมี อธิปญโญ, “บทบาทพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษาเฉพาะกรณี : พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมฺปนฺโน)”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^{๑๓๒} พระมหามณเฑียร วรธมโม (ซ้ายเกลี้ยง), “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดพังงา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

และมติเถรสมาคม ในการสนับสนุนส่งเสริมการบริหารคณะสงฆ์ให้เกิดความเรียบร้อยดังงามในหมู่คณะสงฆ์และป้องกันภัยอันตรายจากภายนอกที่จะเกิดกับองค์กรคณะสงฆ์

ส่วนแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ ก็ตั้งอยู่บนพื้นฐานของหลักพุทธธรรม เอื้อเพื่อต่อพระธรรมวินัย อิงอาศัยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎ ระเบียบ ข้อบังคับ และมติมหาเถรสมาคม เป็นแนวทางส่งเสริมความสัมพันธ์อันดีระหว่างบ้าน วัด ราชการ และที่สำคัญคือ สามารถนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการบริหารการจัดการปกครองคณะสงฆ์ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพซึ่งพอสรุปได้ดังนี้

๑. ด้านการปกครอง ส่งเสริมให้คณะสงฆ์มีส่วนร่วมในการบริหาร พัฒนาการบุคลากรคณะสงฆ์ให้มีความรู้ในด้านต่าง ๆ ส่งเสริมคนดีมีความสามารถได้ทำงาน สร้างการปกครองท้องถิ่นให้เข้มแข็ง

๒. ด้านการศึกษา ส่งเสริมพัฒนาให้พระภิกษุสามเณรมีความรู้ด้านปริยัติธรรม เป็นผู้นำสังคมด้านการศึกษา

๓. ด้านการเผยแผ่ ส่งเสริมผลิตบุคลากรให้เผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งเชิงรุกและเชิงรับ จากวิสัยทัศน์และแนวทางปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมดังกล่าว ทำให้เจ้าคณะพระสังฆาธิการในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๒ ความพึงพอใจต่อแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณดังนี้

๑. มีแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ที่เป็นรูปธรรมชัดเจน ผสมผสานแนวคิดที่เหมาะสมทั้งคตฺโลกและคตฺธรรม

๒. มีบุคลิกภาพและจริยวัตรที่น่าเลื่อมใส อ่อนน้อมถ่อมตน มีความเป็นผู้นำน่าเคารพยำเกรงของผู้ใต้บังคับบัญชา

๓. มีทีมงานที่เข้มแข็ง สามารถดำเนินงานได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ก่อให้เกิดความเชื่อมั่นว่าจะเป็นผู้มีบทบาทสำคัญของคณะสงฆ์ต่อไป^{๑๓๓}

พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ ธรปณฺโญ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการของคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับมาก ได้แก่ ด้านการควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดังงาม ด้านการศาสนศึกษา ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการสาธารณูปการ และด้านการสาธารณสงเคราะห์ พบว่ามี

^{๑๓๓} พระครูปลัดอาทิตย์ อดุลเวที (ของดี), “การศึกษาแนวคิดและวิธีการปกครองคณะสงฆ์ของพระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) : ศึกษาเฉพาะกรณีพระสังฆาธิการเขตการปกครองภาค ๒”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗).

บทบาทอยู่ในระดับมากทุกด้าน และเมื่อเปรียบเทียบบทบาทของพระสังฆาธิการจังหวัดนนทบุรีที่มีจำนวนพรรษา ระดับการศึกษาสายสามัญ การศึกษาด้านเปรียญธรรมประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ และการสังกัดวัดแต่ละขนาดแตกต่างกันมีบทบาทต่อการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดนนทบุรีที่ไม่แตกต่างกัน^{๑๓๔}

พระปลัดเกียรติศักดิ์ สันทวีกุล ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดกระบี่” ผลการวิจัยพบว่า บทบาทหน้าที่ของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ทั้ง ๖ ด้าน มีดังนี้คือ พระสังฆาธิการปฏิบัติงานในระดับมากถึงมากที่สุด ๓ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านการควบคุมและส่งเสริมการรักษาความเรียบร้อยดีงาม พระสังฆาธิการอำนวยความสะดวกแก่พุทธศาสนิกชนในการบำเพ็ญกุศล ๒) ด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนาพระสังฆาธิการอบรมพระภิกษุสามเณรให้มีสมณสัญญาและอบรมในเรื่องพระธรรมวินัยจรรยา มารยาท การปฏิบัติอันเกี่ยวกับพิธีหรือแบบอย่างที่ดี ๓) ด้านสาธารณูปการเป็นเหตุสำหรับด้านที่พระสังฆาธิการปฏิบัติปานกลางมี ๒ ด้าน ได้แก่ ๑. ด้านศาสนศึกษา พระสังฆาธิการยกย่องเชิดชูเกียรติผู้สอบเปรียญธรรมประโยคต่างๆ ได้ ๒. ด้านสาธารณสงเคราะห์ พระสังฆาธิการให้การสงเคราะห์คนชราหรือคนพิการ พระสังฆาธิการปฏิบัติน้อยถึงน้อยที่สุด ด้านการศึกษาสงเคราะห์การจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อส่งเสริมการศึกษาแก่พระสงฆ์และสามเณร^{๑๓๕}

พระธนตล นาคสุวณโณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์” โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาบทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ศึกษาเปรียบเทียบการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ ผลการวิจัยพบว่า พระสังฆาธิการในจังหวัดบุรีรัมย์ มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์โดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง และเมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่ามีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในด้านการปกครองอยู่ในระดับมาก ส่วนด้านศาสนศึกษา การศึกษาสงเคราะห์ การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ และการสาธารณสงเคราะห์ อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนผลการเปรียบเทียบบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ในจังหวัดบุรีรัมย์พบว่า พระสังฆาธิการที่มีอายุ ตำแหน่งพระสังฆาธิการ จำนวนพรรษา วุฒิการศึกษาทางสามัญ วุฒิการศึกษาทางธรรม วุฒิการศึกษาทางเปรียญธรรม และประสบการณ์ในการปฏิบัติหน้าที่ของพระสังฆาธิการที่

^{๑๓๔} พระครูสังฆรักษ์พศวีร์ ธรปณโณ, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ : ศึกษากรณี พระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

^{๑๓๕} พระปลัดเกียรติศักดิ์ สันทวีกุล, “บทบาทของพระสังฆาธิการในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ จังหวัดกระบี่”, *วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘).

แตกต่างกัน มีบทบาทในการบริหารกิจการคณะสงฆ์ไม่แตกต่างกัน และข้อเสนอแนะในการบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์ ควรมีแนวการปกครองพระภิกษุสามเณร ให้ปฏิบัติตามพระวินัยอย่างเคร่งครัด มีกองทุนส่งเสริมด้านการศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร ให้พระภิกษุสามเณรเอาใจใส่ต่อกิจกรรมด้านพระพุทธศาสนา ให้พระภิกษุสามเณรดำเนินกิจกรรมบางอย่างภายในวัดอย่างมีระเบียบ^{๑๓๖}

พระสมพงษ์ หนตจิตโต (แตงร่ม) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การบริหารจัดการวัดราษฎร์ของเจ้าอาวาส กรณีศึกษาวัดราษฎร์ในจังหวัดนครสวรรค์” ผลการวิจัยพบว่า เจ้าอาวาสวัดราษฎร์ในจังหวัดนครสวรรค์ส่วนใหญ่มีวุฒิการทางปริยัติธรรมในระดับนักธรรมชั้นตรี นักธรรมชั้นโท นักธรรมชั้นเอก มีวุฒิการศึกษาทางโลกในระดับประถมศึกษา มีจำนวนพรรษามากกว่า ๒๐ พรรษา และปกครองวัดขนาดเล็ก สำหรับการบริหารจัดการของเจ้าอาวาสปรากฏผลวิจัยดังนี้

๑. การปกครองบุคคลที่อาศัยอยู่ร่วมกันในวัดราษฎร์ในภาพรวมมีการบริหารจัดการในระดับมาก โดยมีการวางแผน การจัดการ การบริหารบุคลากร การอำนวยการ การประสานงาน และการประชาสัมพันธ์ในระดับมาก

๒. การศึกษาอบรมสั่งสอนเกี่ยวกับพระธรรมวินัยสำหรับพระภิกษุในภาพรวมมีการบริหารจัดการในระดับปานกลาง โดยมีการวางแผน การประสานงานที่มีการบริหารจัดการในระดับมาก

๓. การสั่งสอนพระธรรมวินัยให้มีการศึกษาสำหรับพระภิกษุสามเณรและประชาชนโดยภาพรวมมีการบริหารจัดการในระดับปานกลาง โดยมีการวางแผนและอำนวยการในระดับมาก

๔. การบำรุงรักษาวัดในภาพรวมมีการบริหารจัดการในระดับมาก โดยมีการวางแผน การจัดการ การประชาสัมพันธ์ การประสานงาน การอำนวยการ การบริหารงบประมาณ การบริหารบุคคลในระดับมาก

๕. การจัดกิจการของวัด โดยภาพรวมมีการบริหารจัดการในระดับปานกลางโดยมีการวางแผน การบริหารบุคลากร การประสานงาน การจัดการในระดับมาก

๖. การจัดการศาสนสมบัติของวัด โดยภาพรวมมีการบริหารจัดการในระดับมาก โดยมีการวางแผน การจัดการ การบริหารบุคคล การอำนวยการ การบริหารงบประมาณ การประสานงาน การประชาสัมพันธ์ ในระดับมาก

^{๑๓๖} พระธนดล นาคสุวณโณ, “การบริหารกิจการคณะสงฆ์จังหวัดบุรีรัมย์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).

๗. การให้ความสะดวกการประสานงานในการบำเพ็ญกุศล โดยภาพรวมมีการบริหารจัดการในระดับมาก โดยมีการวางแผน การจัดองค์การ การบริหารบุคคล การประชาสัมพันธ์ การประสานงาน การอำนวยการ และการบริหารงบประมาณ ในระดับมาก

วิถีทางโลกที่แตกต่างกันจะทำให้เจ้าอาวาสมีความสามารถในการบริหารจัดการวัดที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ๐.๐๕ และขนาดของวัดราษฎร์ที่แตกต่างกันจะทำให้เจ้าอาวาสมีการบริหารจัดการของเจ้าอาวาสที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ๐.๐๕^{๑๓๗}

มาณี ไชยธีรานุวัณศิริ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทของคณะสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาในภาคกลางและภาคตะวันออก” โดยศึกษาจากกลุ่มเป้าหมาย พระเถระที่เป็นที่เคารพศรัทธา ๗ รูป จากวัด ๗ แห่งของ ๖ จังหวัดในภาคกลาง และ ๒ รูป จากวัด ๒ แห่งของ ๒ จังหวัดในภาคตะวันออก และพุทธศาสนิกชนที่มาร่วมพิธีทำบุญ รวมทั้งผู้ที่อยู่บริเวณใกล้เคียงกับวัด จำนวน ๘๘ คน ผลการวิจัยพบว่า บทบาทที่สำคัญที่สุดของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือ การอบรมสั่งสอนจริยธรรมและแนวทางการดำรงชีวิตที่พึงามถูกต้องให้แก่ประชาชน การอบรมสั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร การอบรมตน การทำวิปัสสนากรรมฐาน การสงเคราะห์ประชาชน บทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การสอนประชาชนในการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การพัฒนาสถานเลี้ยงดูเด็ก ประชาชนในการฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การพัฒนาสถานเลี้ยงดูเด็ก โรงเรียน โรงพยาบาล ถนนหนทาง การแต่งหนังสือพุทธศาสนา การพัฒนาวัดและพระภิกษุสามเณรให้ทันสมัย การส่งเสริมวิชาชีพให้ชาวบ้าน^{๑๓๘}

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการการบริหารกิจการคณะสงฆ์ สรุปได้ว่า การบริหารกิจการคณะสงฆ์ เป็นเรื่องของบุคคลทุกฝ่ายในวัด ได้แก่ เจ้าอาวาส พระภิกษุ สามเณร แม่ชี ศิษย์วัด ตลอดจนจนถึง ผู้ที่อาศัยอยู่ภายในวัด ก็ต้องมีส่วนร่วมในการบริหารกิจการคณะสงฆ์เพื่อให้เกิดความเรียบร้อย และให้สอดคล้องกับกฎหมายและระบอบการปกครองที่บัญญัติขึ้นในด้านการบริหารกิจการคณะสงฆ์ ทั้ง ๖ ด้าน คือ การปกครอง การศาสนศึกษา การเผยแผ่พระพุทธศาสนา การสาธารณูปการ การศึกษาสงเคราะห์ และการสาธารณสงเคราะห์

^{๑๓๗} พระสมพงษ์ ทนตจิตโต (แต่งร่วม), “การบริหารจัดการของเจ้าอาวาส : กรณีศึกษาวัดราษฎร์ในจังหวัดนครสวรรค์” วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย, ๒๕๕๒).

^{๑๓๘} มาณี ไชยธีรานุวัณศิริ และคณะ, “รายงานการวิจัยเรื่อง ความพึงพอใจในการทำงานของบุคลากรในอุตสาหกรรมก่อสร้างไทย”, (นครปฐม : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๑).

๒.๘.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา

การเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดีจะต้องปฏิบัติตามหน้าที่ในฐานะของชาวพุทธ อาทิเช่น การปฏิบัติตนอย่างเหมาะสมต่อพระสงฆ์การมีส่วนร่วมในพิธีกรรมทางศาสนา การดำรงชีวิตตามแบบอย่างที่ดีงาม และการที่พุทธศาสนิกชนได้เข้าร่วมกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา เช่น การเวียนเทียน การตักบาตร การสวดมนต์ไหว้พระ เป็นต้น ซึ่งได้มีนักวิจัยกล่าวถึงการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา ดังนี้

กฤตศิลป์ อินทชัย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทผู้สูงอายุตำบลฟ้าฮ่าม ต่อการพัฒนาท้องถิ่น ผลการวิจัยพบว่า ๑) ผู้สูงอายุได้มีบทบาทและมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นอยู่ในเกณฑ์ที่ดี โดยเฉพาะการใช้สิทธิชักชวนผู้อื่นในการไปลงคะแนนเสียงเลือกตั้งสมาชิกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ๒) ปัญหาอุปสรรคการแสดงบทบาทและการมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นของผู้สูงอายุ ที่สำคัญคือ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นไม่ได้ให้ความสำคัญกับผู้สูงอายุในการร่วมกันพัฒนา ท้องถิ่น โดยจะดำเนินการและจัดกิจกรรมเอง อีกทั้งไม่ได้การประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารใน เรื่องต่าง ๆ ให้ได้รับทราบ ประกอบกับผู้สูงอายุบางส่วนไม่ค่อยมีเวลาเข้าร่วมประชุมใน การพัฒนาท้องถิ่น และ ๓) ปัจจัยที่มีผลต่อการแสดงบทบาทของผู้สูงอายุ ต่อการพัฒนาท้องถิ่นคือ ปัจจัยเรื่องการไม่มีเวลาที่จะเข้าร่วมทำกิจกรรม สุขภาพของผู้สูงอายุ การไม่มีประสบการณ์ร่วมกับท้องถิ่น ไม่มีตำแหน่งหน้าที่ในชุมชน และโอกาสที่จะร่วมทำ กิจกรรมพัฒนาท้องถิ่นมีน้อย องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีความใกล้ชิดและมีอิทธิพลต่อการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ ดังนั้นควรจะมีการส่งเสริมให้ผู้สูงอายุได้แสดงบทบาทเข้าไปมีส่วนร่วมในการพัฒนาท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ โดยเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน นอกจากนี้ยังต้องส่งเสริมให้เขามาร่วมแสดงความคิดเห็น ในการวางแผนพัฒนาหรือบริหารท้องถิ่นด้วย^{๑๓๙}

เฉลิมชัย จันทรเสนา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี อำเภอมือง จังหวัดอำนาจเจริญ ผลการวิจัยพบว่า ๑) ผู้สูงอายุโดยรวมและจำแนกตามเพศ ในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญมีบทบาทในการพัฒนาชุมชน การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี โดยรวมและเป็นรายด้าน ๓ ด้าน อยู่ในระดับปานกลาง และมีบทบาทในด้านการพัฒนาชุมชน อยู่ในระดับมาก และ ๒) ปัญหาและอุปสรรคที่มีบทบาทผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ ในด้านการพัฒนาชุมชน คือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมชุมชนลดลง และประชากรมีคุณภาพลดลง ด้านการศึกษา คือ ขาดเงินทุนในการสนับสนุนเด็กยากจน ด้านศาสนา คือ สภาพสังคมปัจจุบันทำให้จิตใจคนคับแคบ

^{๑๓๙} กฤตศิลป์ อินทชัย, “บทบาทของผู้สูงอายุตำบลฟ้าฮ่าม ต่อการพัฒนาท้องถิ่น”, การศึกษาค้นคว้าอิสระ รัฐศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑).

เห็นแก่ตัว ทำให้ผู้สูงอายุเสื่อมศรัทธา ความเลื่อมใสในพุทธศาสนาตกลง อันมีสาเหตุมาจากการปฏิบัติตัวของพระสงฆ์ ทำให้ผู้สูงอายุไม่เข้าร่วมกิจกรรมทางศาสนา และด้านวัฒนธรรมประเพณี คือ วัฒนธรรมต่างชาติและค่านิยมในปัจจุบันมีส่วนทำให้ประเพณีผิดเพี้ยนไปจากโบราณ ผู้สูงอายุจึง ไม่เข้าร่วมในกิจกรรมตามประเพณี และประเพณียังขาดการสืบทอดจากผู้สูงอายุ^{๑๔๐}

นวรรตน์ สุวรรณผ่อง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ไทยกับ งานสังคมสงเคราะห์จิตเวช ศึกษาเฉพาะกรณีที่มีสำนักสงฆ์ – วิปัสสนากรรมฐานในเขต กรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า บทบาทในการให้คำปรึกษาด้านจิตใจนั้น พระสงฆ์กลุ่มตัวอย่างเคยเป็นที่ปรึกษาปัญหาชีวิตต่าง ๆ แก่ประชาชนสูงถึงร้อยละ ๑.๔ บทบาทในการรณรงค์แจกวัตถุมงคลมีน้อย ร้อยละ ๓.๕ ในด้านการสอนการปฏิบัติสมถะวิปัสสนากรรมฐาน เพื่อความสุขสงบ ทางด้านจิตใจนั้น ยังมีผู้ปฏิบัติหน้าที่นี้น้อย คือ ร้อยละ ๓.๔ เคยเป็นผู้ให้ที่อยู่อาศัยแก่คนไร้ที่พึ่ง ร้อยละ ๒.๐๔ รับอุปการะเด็กนักเรียนร้อยละ ๓.๕๔ ที่พระสงฆ์บทบาทมากที่สุดคือบทบาท ในการส่งเสริมจริยธรรม และพัฒนาทางด้านจิตใจ คือเคยมีพระสงฆ์ที่เคยอบรมจริยธรรมแก่ เยาวชนและประชาชนทั่วไป เพื่อเป็นการพัฒนาทางด้านจิตใจร้อยละ ๒.๕ และช่วยสอนหนังสือ อบรมเยาวชนในวัยเรียน และตามโอกาสอันควร เพื่อเป็นการส่งเสริมจริยธรรมถึงร้อยละ ๐.๕๓ ส่วนในการปฏิบัติงานพระสงฆ์พบ ปัญหาอุปสรรคมากถึงร้อยละ ๙๐.๓ ปัญหาส่วนใหญ่ คือ ขาดแคลนทุนทรัพย์ในการช่วยเหลือประชาชนร้อยละ ๗.๗๒ วิธีการแก้ปัญหาคือประชาสัมพันธ์ให้ มากขึ้นกว่าเดิม เพื่อให้ประชาชนเข้าใจ และให้การสนับสนุนเพิ่มขึ้น^{๑๔๑}

พระธรรณวรณ์ วรรณสิทธิ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง บทบาทพระสงฆ์ในการดา เนินงาน เรื่อง เอ็ดสในชุมชน ผลการวิจัยพบว่า แรงบันดาลใจในการดา เนินงานเรื่องเอ็ดสในชุมชนของพระสงฆ์เกิดขึ้นมา จากประสบการณ์ในอดีตที่เติบโตมาจากครอบครัวเกษตรกร ครอบครัวมีฐานะยากจนและประสบปัญหาด้านเศรษฐกิจสูงและถูกเอารัดเอาเปรียบ นอกจากนั้นยังมีแรงบันดาลใจที่ได้รับจากการศึกษาดูงานด้านการพัฒนาชุมชนตามสถานที่ต่าง ๆ ทั้งในจังหวัดและต่างจังหวัดจึงเกิดความคิดในการพัฒนา ชุมชนของตนเอง ในฐานะที่เป็นพระสงฆ์ควรให้การช่วยเหลือศรัทธาชาวบ้าน นอกจากการนั่งเทศน์ให้ชาวบ้านฟังเท่านั้น ในช่วงที่โรคเอ็ดสมีภาวะความรุนแรงมีการสูญเสียบุคคลในครอบครัว เกิด ความสงสารผู้ที่กำลังประสบปัญหาโรคเอ็ดสในขณะนั้นและคิดอยากให้การช่วยเหลือ

^{๑๔๐} เฉลิมชัย จันทระเสนา, “บทบาทของผู้สูงอายุในเขตเทศบาลเมืองอำนาจเจริญ ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน การศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรมประเพณี อำเภอมือเมือง จังหวัดอำนาจเจริญ”, **การศึกษาค้นคว้าอิสระศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๔).

^{๑๔๑} นวรรตน์ สุวรรณผ่อง, “การศึกษาบทบาทของพระสงฆ์ไทยกับงานสังคมสงเคราะห์จิตเวช ศึกษาเฉพาะกรณีที่มีสำนักสงฆ์ - วิปัสสนากรรมฐานในเขตกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๓).

นอกจากนั้นได้มีผู้ป่วยเอดส์เข้ามาบวชอยู่ในวัด ต่อมาอาการของโรคเอดส์เริ่มรุนแรง ทำให้ผู้ที่มาทำบุญที่วัดเกิดการรังเกียจและไม่ยอมรับในตัวพระที่เข้ามาบวช ซึ่งเป็นสาเหตุของการทำให้เริ่มมีการศึกษาการดูแลผู้ป่วยอย่างจริงจัง นอกจากนั้นพระสงฆ์บางรูปในอดีต ก่อนอุปสมบทคลุกคลีกับงานที่เกี่ยวข้องกับ การบริการทางเพศและอบายมุขทุกรูปแบบ เมื่ออุปสมบทจึงได้ตั้งปณิธานที่จะถวายเป็นคุณแก่พระสงฆ์และประชาชนในพื้นที่ให้มีความรู้ความเข้าใจในเรื่องเอดส์อย่างถูกต้อง แนวคิดในการดำเนินงานเรื่องเอดส์ในชุมชนเกิดจากความต้องการช่วยเหลือผู้ตกทุกข์ได้ยาก โดยอาศัยประสบการณ์จากการศึกษาที่ได้รับการปลูกฝังแนวคิดการทำงานเพื่อสังคมด้วยความตั้งใจจริง จึงมีแนวคิดที่จะหากิจกรรมให้ชาวบ้านทำเพื่อใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ แนวคิดที่จะช่วยเหลือให้กำลังใจกับผู้ติดเชื้อและผู้ที่ได้รับผลกระทบทั้งเด็กและผู้สูงอายุแล้วครั้งแรกรักชาวบ้านจะแสดงความรังเกียจไม่ให้ความร่วมมือในกิจกรรมใด ๆ ที่หมู่บ้านจัดขึ้นจึงมีแนวคิดเกี่ยวกับการสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องต่อชุมชน เริ่มจากการช่วยเหลือผู้ที่ด้อยโอกาสโดยบริจาคสิ่งของอาศัยความเป็นพระสงฆ์จึงสามารถสื่อสารกับทุกกลุ่มเป้าหมาย เกาะติดสถานการณ์โรคเอดส์และยาเสพติดที่มีมากในชุมชนใช้การทำงานทั้งเชิงรับและเชิงรุก เริ่มจากการช่วยเหลือผู้ติดเชื้อและขยายผลไปสู่กลุ่มต่าง ๆ ในชุมชน ทั้งกลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มแม่บ้านกลุ่มเยาวชน ทั้งด้านการส่งเสริมและพัฒนาอาชีพ การสงเคราะห์จิตใจ การอบรมจริยธรรมอาศัยวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเทศนาให้ชาวบ้านเกิดความเข้าใจและปรับเปลี่ยนทัศนคติต่อผู้ติดเชื้อในการอยู่ร่วมกัน โดยการทำให้ชาวบ้านดูเป็นแบบอย่างว่าพระสงฆ์ก็สามารถอยู่ร่วมกับผู้ติดเชื้อได้อย่างไม่มีปัญหาและมีความเข้าใจถูกต้องพร้อมทั้งประสานงานกับหน่วยงานของรัฐและเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการเผยแพร่ความรู้ที่ถูกต้อง^{๑๔๒}

พระมหาจิตรกร นาถปุณฺณโณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของ ปู่อาจารย์ในการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอป่าซาง จังหวัด ลำพูน ผลการวิจัยพบว่า บทบาทของปู่อาจารย์ในการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา สามารถแบ่งออกเป็นด้านต่างๆ คือ ๑) บทบาทด้านถวายความอุปถัมภ์พระสงฆ์ ๒) บทบาทด้านการชักชวนคนเข้าวัดฟังธรรม ๓) บทบาทด้านการสนับสนุนพระสงฆ์ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ๔) บทบาทด้านการปกป้องพระพุทธศาสนา ๕) บทบาทด้านพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนา และ ๖) บทบาททั่วไป^{๑๔๓}

^{๑๔๒} พระธนวรรธน์ วรรณสิทธิ์, “บทบาทพระสงฆ์ในการดำเนินงานเรื่องเอดส์ในชุมชน”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๙).

^{๑๔๓} พระมหาจิตรกร นาถปุณฺณโณ, “ศึกษาวิเคราะห์บทบาทของปู่อาจารย์ในการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา สรุปได้ว่า สิ่งที่สำคัญ คือ ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรมทางพุทธศาสนาควร มีจิตใจที่เลื่อมใสในการเข้าร่วมกิจกรรมนั้น ๆ อย่างแท้จริง พิธีกรรมที่ชาวพุทธควรเข้าร่วมแบ่ง ออกเป็น บุญพิธี ทานพิธีและกุศลพิธี

๒.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย

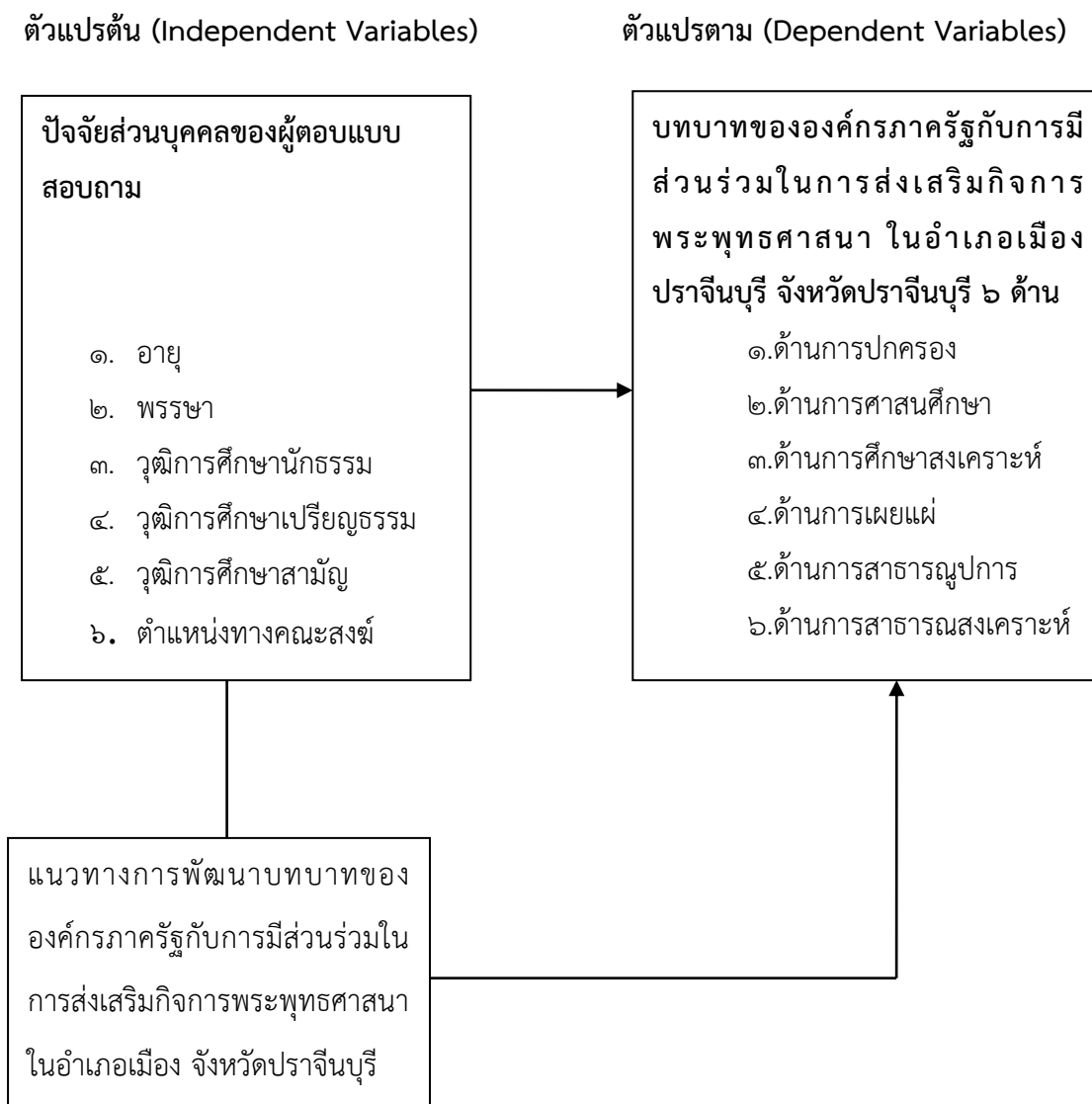
งานวิจัยเรื่อง “บทบาทขององค์กรภาครัฐกับการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา ในอำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี” ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือปัจจัยส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ อายุ พรรษา วุฒิการศึกษานักรธรรม วุฒิการศึกษาปริญญาธรรม วุฒิการศึกษามัธยมศึกษา ตำแหน่งทางคณะสงฆ์

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือ บทบาทขององค์กรภาครัฐกับการมีส่วนร่วมในการส่งเสริมกิจการพระพุทธศาสนา ในอำเภอเมืองปราจีนบุรี จังหวัดปราจีนบุรี ๖ ด้าน ได้แก่

- ๑.ด้านการปกครอง
- ๒.ด้านการศาสนศึกษา
- ๓.ด้านการศึกษาสงเคราะห์
- ๔.ด้านการเผยแผ่
- ๕.ด้านการสาธารณูปการ
- ๖.ด้านการสาธารณสงเคราะห์

ดั่งแผนภาพที่ ๒.๔

แผนภาพที่ ๒.๔ แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย